ADVIES 13/02 | Juni 2013

SER

Handmade in Holland

Vakmanschap en ondernemerschap in de ambachtseconomie

SOCIAAL-ECONOMISCHE RAAD

ADVIES 13/02 | Juni 2013

Handmade in Holland:

Vakmanschap en ondernemerschap in de ambachtseconomie

UITGEBRACHT AAN DE MINISTER VAN SOCIALE ZAKEN EN WERKGELEGENHEID, DE MINISTER VAN ONDERWIJS, CULTUUR EN WETENSCHAP, DE MINISTER EN DE STAATSSCRETARIS VAN ECONOMISCHE ZAKEN

NR.2 - JUNI 2013

SOCIAAL-ECONOMISCHE RAAD

Sociaal-Economische Raad

De Sociaal-Economische Raad (SER) adviseert het kabinet en het parlement over de hoofdlijnen van het te voeren sociaal en economisch beleid en over belangrijke wetgeving op sociaal-economisch terrein. Daarnaast heeft de SER bestuurlijke taken met betrekking tot de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie (PBO), waaronder het toezicht op de product- en bedrijfschappen. Ook is de SER betrokken bij de uitvoering van enkele wetten.

De SER is in 1950 ingesteld bij de Wet op de bedrijfsorganisatie (Wbo). Zitting in de SER hebben vertegenwoordigers van ondernemers en van werknemers, en kroonleden (onafhankelijke deskundigen). De raad is een onafhankelijk orgaan dat door het gezamenlijke Nederlandse bedrijfsleven wordt gefinancierd.

De SER wordt bij de uitvoering van zijn functies bijgestaan door een aantal vaste en tijdelijke commissies. Enkele vaste commissies zijn onder bepaalde voorwaarden ook zelfstandig werkzaam.

Op www.ser.nl vindt u actuele informatie over de samenstelling en de werkzaamheden van de SER en zijn commissies. Ook alle circa 1000 adviezen die sinds 1950 zijn verschenen, zijn daar op te zoeken. Adviezen van de laatste jaren zijn bovendien in gedrukte vorm verkrijgbaar.
Het SERmagazine brengt maandelijks nieuws en achtergrondinformatie over de SER, de overlegeconomie en belangrijke sociaal-economische ontwikkelingen.

Inhoudsopgave

1. Inleiding 7

2. De ambachtseconomie in beeld 11
2.1 Inleiding 11
2.2 Ambachten en ambachtseconomie 11
2.3 Sociaal-economisch en maatschappelijk/cultureel belang 14
2.3.1 Sociaal-economisch belang 14
2.3.2 Maatschappelijk en cultureel belang 18
2.4 Afrondend 20

3. Arbeidsmarkt en onderwijs: uitdagingen voor een toekomstbestendige ambachtseconomie 21
3.1 Inleiding 21
3.2 Oplopend tekort aan vakmensen in de ambachtseconomie 21
3.3 Minder instroom vanuit het (middelbaar) beroepsonderwijs 23
3.4 Keuze voor andere dan (ambachtelijke) beroepsopleidingen 24
3.5 Onvoldoende aansluiting beroepsonderwijs bij arbeidsmarkt en voorkeuren jongeren 27
3.6 Conclusies en aanbevelingen 35

4. Een toekomstbestendige ambachtseconomie vraagt om goed ondernemerschap 47
4.1 Inleiding 47
4.2 Ondernemersvaardigheden en ondersteuning 47
4.3 Belemmeringen voor (kleinschalig) ondernemerschap 50
4.4 Conclusies en aanbevelingen 55

5. Visie van de raad en aanbevelingen 61

Bijlagen 75
1. Adviesaanvraag 77
2. Informatie over ambachten in een zestal Europese landen 81
3. Gegevens over specialistische beroepen in Nederland 83
4. Overzicht versnippering opleidingslocaties per ambachtscluster 89
5. Samenstelling Commissie Toekomst Ambachtseconomie (TAE) 91

Advies

1 Inleiding

De ambachtelijke economie in Nederland staat voor forse uitdagingen. Ondanks de huidige werkloosheid zijn er oplopende tekorten aan vakmensen: relatief veel ouderen stromen uit en de instroom van jongeren is beperkt.

Steeds minder jongeren kiezen voor een ambachtelijke beroepsopleiding. Nieuwe kansrijke ambachten komen bij hen onvoldoende in beeld, mede door het stoffige imago van het ambacht. Daarbij komt dat het beroepsonderwijs onvoldoende aansluit op de behoeften van de ambachtelijke arbeidsmarkt. Verder blijken ambachtelijke ondernemers – primair vakmensen – niet altijd voldoende toegerust voor het ondernemerschap dat nodig is voor het adequaat uitoefenen van het ambacht en het doen continueren van ambachtelijke bedrijven.

Tegen deze achtergrond bestaat er zorg over de toekomst van de ambachten in Nederland. Daarbij moet worden bedacht dat de ambachten een belangrijke bijdrage leveren aan de economische ontwikkeling en innovatie. Lokaal georiënteerde ambachten kunnen ook de sociale cohesie bevorderen. Ambachten zijn ook van groot belang voor ons dagelijks leven (zie box).

> Zonder ambachtslieden worden bijvoorbeeld gebouwen die zijn ontworpen niet gebouwd, defecte cv-ketels niet gerepareerd, piano's niet gestemd. Oude gebouwen worden niet onderhouden, schilderijen niet gerenoveerd, auto's blijven langs de kant staan en apparaten houden op met functioneren. Zonder goede ambachtslieden moeten werven de deuren sluiten en verdwijnen de broedkamers van (industriële) innovaties. Zonder ambachtslieden zijn er geen bijzondere schoenen, kleren, meubels, aardewerk, glaswerk, muziekinstrumenten, boekenkasten, boeken en goed eten[1]. Behalve mandenvlechters en lijstenmakers, beoefenen onder meer ook loodgieters, tandtechnici, kappers, visagisten, modeontwerpers en webdesigners een ambacht.
>
> [1] Klamer, A. [et al.] (2013) *Herwaardering ambachtscultuur hoofdzaak: Pleidooi voor de ontwikkeling van een ambachtscultuur in Nederland,* Stichting Economie & Cultuur; EUR in opdracht van Hoofdbedrijfschap Ambachten (HBA).

In dit advies gaat de SER nader in op de betekenis van ambachten voor de Nederlandse economie en samenleving. Hij inventariseert knelpunten en doet voorstellen om de ambachtelijke economie meer toekomstbestendig te maken. De raad reageert

daarmee op een adviesaanvraag van de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid van 4 december 2012[1].

Adviesaanvraag

Het kabinet heeft de SER gevraagd te adviseren over een strategie die erop gericht is via de ontwikkeling en bevordering van vakmanschap bij te dragen aan een toekomstbestendige ambachtelijke economie. Het kabinet wil weten hoe een bundeling van krachten tot stand kan worden gebracht in een sector met vele kleine brancheorganisaties en met veel zzp'ers, zodanig dat het ondernemerschap wordt versterkt, de continuïteit wordt verbeterd (opvolgingsproblematiek), en de duurzame bedrijfsvoering en innovatieve kracht van ambachtelijke ondernemingen wordt bevorderd. Welke rol kunnen sociale partners hierbij spelen?

Deze vraagstelling is breed en bestrijkt zowel de terreinen van onderwijs en arbeidsmarkt als die van ondernemerschap en belangenbehartiging. Het kabinet ziet graag dat de SER in zijn advies de volgende vragen betrekt:

- Welke rol ziet de SER in de toekomst voor de ambachtseconomie? Welke effecten hebben ontwikkelingen als vergrijzing, de verwachte opheffing van de publiekrechtelijke infrastructuur en het stijgende opleidingsniveau van de beroepsbevolking op de ambachtseconomie?
- Hoe kan zicht worden verkregen op de ambachtelijke arbeidsmarkt? Kan een scherpere definitie van het begrip ambachtseconomie daartoe bijdragen? In hoeverre wijkt de ambachtelijke arbeidsmarkt af van de arbeidsmarkt in algemene zin? Welke aspecten van internationalisering zijn van invloed op de ambachtelijke arbeids- en (opleidings)markt?
- Hoe kunnen vraag en aanbod in de ambachtssector op de regionaal bepaalde arbeidsmarkt beter op elkaar worden afgestemd? Welke rol ligt hier voor de ambachtssector zelf?
- Momenteel zien ouders van kinderen het kiezen voor vakwerk vaak als negatieve keuze. Daarom is aandacht nodig voor de gelijkwaardigheid van werken met hoofd en werken met handen. Onderdeel hiervan kan zijn een herkenbaarder en meer aansprekend loopbaanperspectief voor de ambachten te ontwikkelen. Hoe kan het imago van ambachten verbeterd worden? Hoe kunnen de ambachtelijke branches aantrekkelijk blijven voor jongeren? Hierbij verdienen ook de onderwijskeuze en de beroepsoriëntatie van jongeren de aandacht.

1 Zie bijlage 1.

- Hoe kunnen ontwikkelingen in het ambachtelijke onderwijsveld worden bijgehouden en hoe moet vernieuwing vorm krijgen zodat opleiding en scholing van vakmensen ook voor de toekomst gewaarborgd wordt?
- Wat zijn de mogelijkheden voor (bij)scholing, kennisuitwisseling en samenwerking met andere economische sectoren, en wat kan hierbij de rol zijn van het bedrijfsleven, de overheid en het (ambachtelijke beroeps)onderwijs?
- Op welke wijze kan het ondernemerschap van (aankomende) ambachtelijke specialisten worden versterkt? Hoe kan hun inzicht in de ambachtelijke economie worden vergroot; welke kennis van het ondernemerschap is vereist; op welke wijze kan deze kennis toegankelijk worden gemaakt; hoe kan de continuïteit van ambachtelijke ondernemingen worden verzekerd? Deze en andere vragen betreffen cruciale randvoorwaarden voor blijvend succesvolle uitoefening van het ambacht en het voortbestaan van de ambachtelijke branches.

Voorbereiding en vaststelling advies

Het advies is voorbereid door de Commissie Toekomst Ambachtseconomie[2]. In het kader van de adviesvoorbereiding heeft de commissie een aantal werkbezoeken afgelegd. Zij heeft een bezoek gebracht aan een drietal ambachtelijke bedrijven: een rietdekkersbedrijf en een glazeniersbedrijf (twee kleinere bedrijven) en een slagersbedrijf (een middelgroot bedrijf). Ook heeft de commissie een bezoek gebracht aan de RDM Campus in het Rotterdamse Havengebied, waar bedrijfsleven en onderwijsinstellingen samenwerken om mensen op te leiden, specifieke technische kennis in het havengebied vast te houden en innovatie te stimuleren.
Verder heeft de commissie gebruikgemaakt van input verkregen via enkele discussiegroepen in de social media.
De SER heeft het advies vastgesteld in zijn openbare vergadering van 21 juni 2013.

Opbouw advies

Het advies is als volgt opgebouwd.
Hoofdstuk 2 schetst een beeld van de ambachtseconomie en gaat in op de economische en maatschappelijke betekenis daarvan.
In hoofdstuk 3 komen ontwikkelingen en knelpunten op de arbeidsmarkt en het onderwijs aan de orde, met een toespitsing op de ambachtseconomie.
Hoofdstuk 4 is gewijd aan ondernemerschap in een toekomstbestendige ambachtseconomie.
Hoofdstuk 5 besluit met de visie en aanbevelingen van de raad.

2 De samenstelling van de commissie is opgenomen in bijlage 5.

2 De ambachtseconomie in beeld

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk staat de raad eerst stil bij de begrippen ambacht en ambachtseconomie (paragraaf 2.2). Daarna gaat hij in paragraaf 2.3 in op het sociaal-economisch, het maatschappelijke en culturele belang van de ambachten. Paragraaf 2.4 sluit af met enkele samenvattende en afrondende opmerkingen.

2.2 Ambachten en ambachtseconomie

Ambachten

Er bestaat een grote verscheidenheid aan ambachten. Daarbij is sprake van een grote dynamiek, waarbij oude ambachten zich moderniseren of verdwijnen en nieuwe ambachten zich aandienen (zie box).

Dynamiek: oude en nieuwe ambachten

Sommige ambachten bestaan al eeuwen, zoals het vak van timmerlieden en metselaars. Andere zijn verdwenen omdat zij niet tegen de industriële productiewijze opkonden, zoals de wevers in de textiel en de loodzetters in de drukkerijen. Ook vormt het vervangen van oude transportmiddelen door nieuwe een reden voor het verdwijnen van bepaalde ambachten. Een voorbeeld hiervan vormt de vervanging van zeilschepen door stoomschepen en de vervanging van de stoomlocomotief door de elektrische trein. Hierdoor zijn touwslagers, zeilmakers en kolenstokers vrijwel overbodig geworden.

Tegelijkertijd zijn weer nieuwe ambachten ontstaan. Nieuwe technieken, die vroeger vooral een bedreiging voor de ambachten vormden, blijken zelf weer aanleiding te zijn voor het ontstaan van nieuwe ambachten en bestaande ambachten van nieuwe instrumenten te voorzien. Zo hebben digitale CAD-CAM-technieken hun intrede gedaan bij de goudsmid en de tandtechnicus. Niet ter vervanging van hun vakmanschap, maar juist als verlengstuk daarvan. In de praktijk blijken ambachtelijke bedrijven vaak ook broedkamers van industriële innovatie: zij ontwerpen en realiseren producten die vervolgens in industriële productie genomen worden.

Bron: EIM; Pleijster, F. [et al.] *Innovatief ondernemerschap in detailhandel, horeca en ambacht: Verbetering door Vernieuwing,* januari 2010, p. 64.

Er bestaat geen formele omschrijving van ambachten[1]. Een aantal Europese landen kent globale omschrijvingen van het ambacht, waarbij vaak wordt gewerkt met lijsten van beroepen en werkzaamheden die als ambachtelijk worden aangemerkt[2].

De raad hanteert in dit advies een *werkdefinitie* van ambachten, waarbij een beroep of werkzaamheid als ambachtelijk wordt aangemerkt als sprake is van een combinatie van de volgende elementen:

- vakkundig, handmatig en geschoold maakwerk (vakmanschap, scheppend karakter, maatwerk);
- voornamelijk in de praktijk geleerd;
- waarbij vaardigheid van groot belang is;
- uitgeoefend als economische activiteit.

Het feit dat ambachten over het algemeen in het kleinbedrijf worden uitgeoefend (zie paragraaf 2.3) is niet specifiek kenmerkend voor de beroepsuitoefening.

Ambachtseconomie

Het Hoofdbedrijfschap Ambachten (HBA) onderscheidt een negental clusters van ambachten[3]. Met de introductie van het begrip ambachtseconomie – in 2009 – wilde het HBA onderstrepen dat de ambachten in Nederland een economische factor van belang zijn. Daarbij speelde een rol dat de ambachten in een aantal andere Europese landen (met name in Duitsland) nadrukkelijk op de kaart staan.

De raad merkt op dat de ambachtseconomie in ons land geen zelfstandige, duidelijk af te bakenen economische sector is en dat in veel sectoren sprake is van ambachtelijke werkzaamheden.

Onderstaande tabel gaat uit van een drietal ambachtelijke beroepsvelden (techniek, gezondheid, creatief), waarbij – ter illustratie – een aantal ambachtelijke beroepen staan vermeld.

1 Van Dale Groot Woordenboek der Nederlandse Taal omschrijft ambacht als: handwerk dat aangeleerd moet worden en als broodwinning wordt uitgeoefend. Het EIM ziet de volgende elementen in elk geval als kenmerkend voor het ambacht: 1) vakkundig en geschoold handwerk dat voornamelijk in de praktijk wordt geleerd onder begeleiding van ervaren collega's, en 2) bedrijfsmatige en/of regelmatige uitoefening van het vak (EIM (2010) *Innovatief ondernemerschap in detailhandel, horeca en ambacht: Verbetering door Vernieuwing,* p. 63).

2 Bijlage 2 bevat een weergave van wat in een zestal Europese landen onder ambacht en ambachtelijke bedrijven wordt verstaan.

3 Het betreft de volgende clusters: bouw; afbouw; gebouwverzorgend; gezondheidstechniek/uiterlijke verzorging; installatie en elektrotechniek; metaal- hout en overige productie; reparatie; voeding; creatieve industrie en communicatie.

Beroepsveld	Bedrijfssector	Subsector	Voorbeelden beroepen
Techniek	Bouw	Algemene bouw	Timmerlieden, stratenmakers
		Gespecialiseerde bouw	Steenhouwers, dakdekkers, glaszetters
		Afbouw en afwerking	Stukadoors, schilders, behangers
		Gebouwverzorgend	Schoorsteenvegers, glazenwassers
	Metaal		Lassers, kabelsplitsers, gereedschapsmakers, plaatwerkers
	Hout	Hout	Meubelmakers, houtbehandelaars, bedieners installaties houtbewerking
		Textiel	Stoffeerders, naaisters, patroonmakers en snijders voor kleding, werken met textiel en leder, hoedenmakers
		Overig	Schoenmakers, pelsbereiders en leerlooiers
	Reparatie		Automonteurs, rijwielmonteurs, vliegtuigmonteurs
	Installatie	Installatie	Loodgieters, pijpfitters, installateurs luchtbehandeling en koeltechniek
		Elektrotechnisch	Elektrotechnici, monteurs ICT en telecommunicatie, elektronicamonteurs
Gezondheid	Gezondheidstechniek	Gezondheidstechniek	Prothese- en tandtechnici, opticiens, audiciens
		Uiterlijke verzorging	Kappers, schoonheidsspecialisten
	Voeding		Bijenhouders, slagers, vishandelaren, (banket)bakkers
Creatief	Creatief		Product- en kledingontwerpers, web- en multimediaontwikkelaars, juweliers, goud- en zilversmeden, keramisten, letterschilders, interieurontwerpers, beeldend kunstenaar

Een uitgebreider overzicht van ambachtelijke beroepen zal onderdeel uitmaken van de sectoranalyse ambachtelijke beroepen die het UWV thans voorbereidt.

Statistische informatie over de ambachtseconomie

De beschikbare statistische informatie over ambachten kent beperkingen. Het feit dat de ambachtseconomie een niet scherp af te bakenen segment van de economie is, waarbij de beroepsuitoefening deels ook plaatsvindt in andere sectoren, maakt het lastig hierover exacte gegevens te verkrijgen. Daarbij komt dat in onderzoeksrapporten niet de ambachtelijke beroepen maar de ambachtelijke bedrijven centraal staan, waar bijvoorbeeld ook werknemers in de economisch-administratieve sfeer werkzaam zijn. Wel zijn voor een aantal specialistische ambachtelijke beroepen kwantitatieve gegevens beschikbaar.

Verder kan worden vastgesteld dat het beschikbare statistische materiaal over ambachtelijke bedrijven en de daar werkzame personen uitgaat van afbakeningen ten aanzien van onder meer de omvang van de bedrijven en werkzaamheden. Zo hebben

de gegevens betrekking op het midden- en kleinbedrijf, waardoor bedrijven met meer dan 100 werkzame personen buiten beschouwing blijven. In de werkgelegenheidscijfers zijn de kleine baantjes (< 16 uur) niet meegerekend[4]. Verder worden in de onderzoeksrapporten de agrarische en de zorgsectorsector buiten beschouwing gelaten. Een en ander leidt ertoe dat diverse groepen, die op zichzelf genomen passen binnen de hiervoor geformuleerde werkdefinitie, in de statistische informatie over de ambachtseconomie buiten beeld blijven.

2.3 Sociaal-economisch en maatschappelijk/cultureel belang

2.3.1 Sociaal-economisch belang

Bezien vanuit sociaal-economisch perspectief zijn de ambachten in verschillende opzichten van belang. Na een weergave van enkele kerngegevens over de ambachtseconomie wordt hierna kort stilgestaan bij de betekenis van de ambachten voor: de economie; innovatie; de werkgelegenheid; het opleiden van vakmensen; het voorzien in de behoefte aan (lokale) dienstverlening; en bij de sleutelfunctie van een aantal specialistische ambachtelijke beroepen.

Kerngegevens ambachtseconomie
Nederland telt circa 285.000 ondernemingen[5] in de ambachtseconomie met in totaal 774.000 banen[6]. De gezamenlijke jaaromzet van het ambachtelijke bedrijfsleven bedroeg in 2011 ruim 110 miljard[7].

Aandeel (af)bouwbedrijven; veel kleinschalige bedrijven en zzp'ers

Vermelding verdient dat van de ongeveer 285.000 ondernemingen in de ambachtseconomie er circa 96.000 behoren tot de bouw en de afbouw[a]. De bouw en afbouw samen genereren 41 procent van de totale omzet in de ambachtseconomie.

4 EIM; Ruis, A. en T. Span (2012) *Arbeidsmarktdynamiek in de ambachtseconomie tot 2021: Ontwikkelingen aan de vraag- en aanbodzijde,* april 2012, p. 7. In opdracht van HBA.
5 Hierbij zijn alleen bedrijven meegeteld met minder dan 100 werknemers.
6 Zie: EIM (2012) *Arbeidsmarktdynamiek in de ambachtseconomie tot 2021,* p. 12. Het rapport *Een duurzame samenleving is maakbaar: De ambachtseconomie als hoeksteen van een toekomstbestendig Nederland* (H. Scholtz, 2012) komt op basis van gegevens van het EIM en CBS – met de Duitse lijst van ruim honderd ambachten als inhoudelijke referentie voor het bepalen welke bedrijvigheid als ambachtelijk wordt beschouwd – uit op ongeveer 865.000 werkzame personen.
7 Scholtz, H. (2012) *Een duurzame samenleving is maakbaar: De ambachtseconomie als hoeksteen voor een toekomstbestendig Nederland,* Hoofdproductschap Ambachten (HBA), p. 22.

Onder de circa 285.000 bedrijven in de ambachtseconomie zijn er veel kleinschalige bedrijven en verhoudingsgewijs veel zzp'ers. Gemiddeld zijn er per bedrijf in de ambachtseconomie 3 mensen werkzaam. Ongeveer twee derde van de ondernemingen komt voor rekening van zzp'ers.
Naar schatting van SOS Vakmanschap is één procent van de Nederlandse beroepsbevolking werkzaam in specialistische beroepen in de ambachtseconomie[b].

[a] Het gaat hier alleen om bedrijven met minder dan 100 werknemers. De grotere bouwbedrijven zijn buiten beschouwing gelaten.
[b] SOS Vakmanschap (2012) *Monitor SOS Vakmanschap – editie 2012: Zeldzame specialistische beroepsgroepen en kleinschalig beroepsonderwijs,* p. 18. Bijlage 3 van dit SER-advies bevat informatie (aantal ondernemingen, omzetontwikkeling, werkgelegenheid) over een twintigtal specialistische beroepen waarvan het kenniscentrum SVGB gegevens bijhoudt.

Rol ambachten in innovatieketen

Zoals hiervoor aan de orde kwam, kent de ambachtseconomie een grote dynamiek: oude ambachten verdwijnen of transformeren als gevolg van veranderingen binnen beroepen en nieuwe ambachten dienen zich aan. Daarbij is naast vakkennis ook kennis van nieuwe technologische ontwikkelingen in toenemende mate van belang, en dit leidt in de praktijk tot innovatieve producten en toepassingen. Daarmee maakt de ambachtseconomie ook onderdeel uit van de kenniseconomie.

Diverse ambachten vervullen een cruciale rol in de innovatieketen. Daarbij kan onder meer worden gewezen op de creatieve industrie[8] en communicatie. De creatieve industrie is een over het algemeen kennisintensieve sector die in de laatste twintig jaar sterk is gegroeid[9]. Deze creatieve industrie en creatieve klasse zijn van groot belang voor innovatie en groei in andere delen van de economie[10].

Vermelding verdient verder dat de industrieën vaak gebruikmaken van gespecialiseerde ambachtelijke bedrijven die als toeleverancier van speciale onderdelen werkzaam zijn of voor maatwerk en design moeten zorgen. Hun ambachtelijke vakmanschap is daarbij onmisbaar[11]. Dergelijke ambachtelijke bedrijven kunnen ook een

8 Een groot deel van de creatieve industrie kan niet getypeerd worden als ambachtseconomie: bijvoorbeeld musea, uitgeverijen, omroeporganisaties, en persbureaus. Anderzijds is het zo dat de traditionele ambachtelijke bedrijven in de productie van kleding, muziekinstrumenten, en meubels juist de kern vormen van de creatieve industrie: Stam, E. (2005) *Componenten en Causaliteit van Creatieve Bedrijvigheid,* Urban and Regional Research Centre Utrecht, Utrecht University.
9 EIM; Braaksma, R.M. [et al.] (2005) *Creatieve bedrijvigheid in Nederland: Structuur, ontwikkeling en innovatie.*
10 Stam, E., J. de Jong en G. Marlet (2008) Creative industries in the Netherlands: Structure, development, innovativeness and effects on urban growth, *Geografiska Annaler Series* B 90, nr. 2, pp. 119-132; Boschma, R.A. en M. Fritsch (2009) Creative Class and Regional Growth: Empirical Evidence from Seven European Countries, *Economic Geography* 85 – nr. 4, pp. 391–423.
11 HBA (2009) *De ambachtseconomie: bekend maar ongekend,* visiedocument, p. 7.

sleutelrol spelen op het gebied van innovatie. Niet zelden staan zij aan de wieg van innovatieve producten en diensten en van innovatieve manieren van ondernemen.

Technologische vernieuwingen kunnen de positie van de ambachtseconomie ook veranderen, bijvoorbeeld met de ontwikkeling en verspreiding van driedimensionaal printen (3D-printen), waarbij bepaalde ambachten overbodig worden en nieuwe of vernieuwde ambachten kunnen ontstaan[12].

Ambachtseconomie biedt werkgelegenheid en opleiding

De ambachtseconomie is arbeidsintensief en biedt werkgelegenheid aan bijna 800.000 mensen. Zij vormen een afspiegeling van de Nederlandse samenleving: in de bouw, metaal en de installatiebranche werken vooral mannen; in de uiterlijke verzorging en de modevakbranches zijn vrouwen in de meerderheid. In de kledingreparatiebranche hebben relatief veel allochtone ondernemers een bestaan opgebouwd[13]. Hoewel de ambachtseconomie vooral betrekking heeft op banen op mbo-niveau, biedt zij ook goede perspectieven voor laagopgeleiden.

Ambachtelijke bedrijven leveren een bijdrage aan de opleiding van vakmensen. Zij functioneren als leerbedrijven en zorgen voor de begeleiding van leerlingen tijdens hun stage of leer/werktraject.

Ambachtseconomie voorziet in lokale/regionale vraag

De ambachtseconomie is van oudsher sterk binnenlands gedreven en een aanzienlijk deel ervan is lokaal geworteld. Ambachtelijke ondernemingen zoals loodgieters, elektrotechnici, banketbakkers, schoenmakers, opticiens, pedicures en schoonheidsspecialisten, zijn aanwezig in vrijwel alle gemeenten en voorzien daarmee in de behoefte aan lokale/regionale dienstverlening[14]. Dit neemt niet weg dat de beroepsuitoefening – en ondernemerschap – meer en meer ook een internationale oriëntatie vereisen.

Ambachten met lokale/regionale wortels kunnen in bepaalde gevallen ook duurzamer produceren en daarmee tegemoetkomen aan de groeiende behoefte onder consumenten aan het gebruik van ‘eerlijke’ materialen, door korte, regionale, productieketens en duurzame productiewijzen (zie box).

12 Brown, N. (2011) *Digital craft: Giving 3D printing the human touch,* Humans Invent – Innovation, Craftsmanship & Design. Zie: http://www.humansinvent.com/#!/3923/digital-craft-giving-3d-printing-the-human-touch/
13 Ambachten: even veel arbeidsplaatsen als industrie en detailhandel, in: HBA (2009) Special ambachtseconomie, *Voicemail* nr. 10 (april), p. 3.
14 In paragraaf 2.3.2 komt het effect op de leefbaarheid aan de orde.

Streekproducten

Het geheim van streekproducten zit hem in hun identiteit. De plaats waar ze geteeld of geproduceerd worden is cruciaal: Waddenbrood, Beemster Kaas, Weerribben Zuivel, Zeeuws Meisje-margarine, Haagse hopjes, Bossche Bollen, Doesburgse mosterd, Arnhemse meisjes, Twentsch Beschuit en Jisper Kaas. Streekproducten of regionale producten wijzen de consument op hun authentiek karakter en smaakbeleving. Daaraan heeft onze tijd grote behoefte.
De delicatesse-, kaas- en groentespeciaalzaak beseffen dat terdege. Supermarktondernemers en lokale aanbieders van versproducten weten elkaar steeds vaker te vinden. Kaas van een lokale aanbieder voegt waarde toe aan het kaasschap.

De aanbieders van streekproducten voldoen aan het signalement dat past bij het begrip 'niche'. Zij willen graag wegblijven uit de bulk. Zij richten zich op een extra mooie kwaliteit aardbeien, een speciaal ras aardappelen of een bijzonder recept boerenyoghurt, zoals Texelse Schapenkaas of de Opperdoezer Ronde. Het familiebedrijf Kesbeke is een Amsterdamse producent van verfijnde streek- en boerderijproducten als mosterd, azijn, tafelzuur, confiture en honing. Ook Streeck Specialiteiten bv uit Nieuwegein brengt streekproducten uit binnen- en buitenland op de markt.

Streekproducten zullen vaak wat duurder zijn dan het standaardproduct in dezelfde categorie. Overigens past een hogere prijs wel bij de betere kwaliteit van het product. Consumenten komen ervoor speciaal naar de winkel. Ze zorgen dus voor extra klantenbinding.

Bron: www.retailactueel.nl.

Ambachtelijke beroepen vervullen sleutelrol in (maak)industrie

Specialistische ambachtelijke beroepen[15] vervullen vaak een sleutelfunctie in de (maak)industrie (zie box). Specialistisch vakmanschap is ook vertegenwoordigd in alle negen economische topsectoren[16].

15 Kenniscentrum SVGB houdt gegevens bij van de volgende beroepen: ambachtelijke schoenmakers, audiciens, glasblazers, glazeniers, goudsmeden, hoedenmakers, horlogemakers, juweliers, keramisten, klokkenmakers, medewerker steriele medische hulpmiddelen, ontwerpend leerbewerkers, optiek, orthopedische schoentechniek, orthopedische techniek, pianotechniek, schoenherstellers, tandtechniek, technisch oogheelkundig assistent en zilversmeden. Zie: http://www.svgb.nl/trends-en-cijfers

16 Dit zijn: Agro-Food, Tuinbouw en uitgangsmaterialen, High Tech systemen en materialen, Energie, Logistiek, Creatieve industrie, Life-sciences, Chemie, en Water.

Sleutelfunctie specialistische beroepen

Specialistische beroepen kunnen een sleutelpositie vervullen in de (maak)industrie. Het wegvallen van dit soort beroepen zou tot gevolg hebben dat de waardeketen niet of zeer problematisch functioneert. Denk bijvoorbeeld aan de meet- en regeltechnicus die een chemische installatie veilig laat draaien, of de modelmaker die de mallen ontwerpt om pacemakers te produceren. Wanneer de beroepsgroep verdwijnt, heeft dat een breder economisch en maatschappelijk effect dan op de beroepsgroep alleen.

Bron: SOS Vakmanschap (2012) *Monitor SOS Vakmanschap – editie 2012.*

2.3.2 Maatschappelijk en cultureel belang

Ambachtelijke bedrijven bevorderen leefbaarheid en sociale cohesie in de wijk

Veel ambachtelijke bedrijven zijn kleinschalig, bieden lokale werkgelegenheid en zijn gevestigd in de nabijheid van de burgers/consumenten die hun producten of diensten afnemen. Zij maken als het ware deel uit van het 'bindweefsel' van de lokale gemeenschap. Uit onderzoek van het Planbureau voor de Leefomgeving blijkt dat met name kleinschalige detailhandel – waaronder de 'winkelambachten' – positief bijdraagt aan de leefbaarheid en de sociale cohesie in wijken, onder meer doordat buurtbewoners elkaar daar ontmoeten[17].

Ambacht zorgt voor maatwerk en unieke producten

De mogelijkheid om via ambachtelijke beroepsuitoefening individueel maatwerk te leveren, is in bepaalde gevallen essentieel. Dit geldt bijvoorbeeld bij het aanmeten en vervaardigen van medische hulpmiddelen, zoals orthopedische schoenen, een kunstgebit, een gehoorapparaat of armprothese. Vooral door de vergrijzing zal de behoefte aan dergelijke hulpmiddelen toenemen. Vakmanschap in de vorm van specifieke medische kennis in combinatie met technische kennis en vaardigheden, is daarbij onontbeerlijk en draagt zo bij aan het welzijn van mensen. Onderstaande box geeft een inkijkje in de rol van zogeheten schachten- en onderwerkmakers bij de vervaardiging van orthopedisch schoeisel en de rol van moderne technieken daarbij.

17 PBL (2010) *Bedrijvigheid en leefbaarheid in stedelijke woonwijken,* Planbureau voor de Leefbaarheid.

‘Schachten- en onderwerkmakers’

Onderdeel van orthopedisch schoeisel zijn schachten en onderwerken. Deze worden gemaakt door zogeheten schachten- en onderwerkmakers, die traditioneel vakwerk combineren met nieuwe technieken als CAD/CAM en 3D-printen. De beroepsgroep bestaat in Nederland uit 60 personen. De praktijk wijst uit dat productie in Nederland het mogelijk maakt om de gewenste kwaliteit te waarborgen, waarbij de zorgsector bovendien invloed kan uitoefenen op de kostenontwikkeling van orthopedisch schoeisel.

Bron: SOS Vakmanschap (2012) *Monitor SOS Vakmanschap – editie 2012,* p. 25.

Verder bevindt zich in de kunstzinnige, creatief-ambachtelijke branches een aantal beroepen met een grote consumentenwaarde. Daarbij valt te denken aan goudsmeden, maatkleermakers, keramisten, leerbewerkers en glaskunstenaars[18]. De belangstelling voor dergelijke ambachtelijke producten wordt wel verklaard uit individualiseringstendensen, waarbij een verschuiving zichtbaar is van de vraag naar puur zakelijke functionaliteit en massaproductie (nut) naar meer expressieve, belevingsgevoelige producten en diensten.

Ambachtelijke beroepen zijn van culturele waarde

Vermelding verdient verder dat diverse ambachten naast een economische en maatschappelijke waarde ook een culturele en historische waarde vertegenwoordigen. De diversiteit aan vakmanschap, het vinden van nieuwe toepassingen voor oude technieken, het combineren van verschillende materialen en disciplines, is vanuit cultureel perspectief van groot belang. Zo hebben de moderne Nederlandse glasblazers, gebruikmakend van oude technieken, de transitie gemaakt van het vervaardigen van gebruiksvoorwerpen naar kunstobjecten en zij hebben daarmee internationaal aanzien verworven[19].
Ook voor het restaureren en behouden van het cultuurhistorisch erfgoed dat zowel nationaal als internationaal hoog staat aangeschreven, is specialistisch vakmanschap onmisbaar. Dit draagt bij aan het imago van ons land, dat bijvoorbeeld weer van invloed is op het vestigingsklimaat en het toerisme.

18 SOS Vakmanschap (2012) *Monitor SOS Vakmanschap – editie 2012,* p. 20.
19 SOS Vakmanschap (2012) *Monitor SOS Vakmanschap – editie 2012,* p. 22.

2.4 Afrondend

De raad omschrijft *ambacht* in dit advies als een beroep of werkzaamheid waarbij sprake is van een combinatie van de volgende elementen:

- vakkundig, handmatig en geschoold maakwerk (vakmanschap, scheppend karakter, maatwerk);
- voornamelijk in de praktijk geleerd;
- waarbij vaardigheid van groot belang is;
- uitgeoefend als economische activiteit.

De raad richt zich in dit advies zowel op beroepen (vakinhoud) als op bedrijven (ondernemerschap).

Bij het begrip ambachtseconomie tekent de raad aan dat in veel sectoren sprake is van ambachtelijke werkzaamheden en dat de ambachtseconomie geen zelfstandige, duidelijk af te bakenen sector is. Dit werkt ook door in de beschikbaarheid van (statistische) gegevens. Gezien de beperkte beschikbaarheid van adequate kwantitatieve data is in het advies in hoofdzaak sprake van een *kwalitatieve* duiding van vraagstukken.

De ambachtseconomie omvat een veelheid van ambachtelijke beroepen en kent veel dynamiek. Naast vakkennis is kennis van nieuwe (technologische) ontwikkelingen en ondernemerschap in toenemende mate van belang voor de ambachten.

De raad stelt vast dat de ambachtseconomie op een groot aantal terreinen meerwaarde biedt. Bezien vanuit sociaal-economisch perspectief gaat het onder meer om de betekenis voor de kenniseconomie (zoals de creatie van nieuwe producten en toepassingen) en voor de werkgelegenheid. Daarnaast vertegenwoordigen bepaalde ambachten nadrukkelijk ook een maatschappelijk, cultureel en historisch belang. Zo is voor het behoud van ons cultuurhistorisch erfgoed – dat nationaal en internationaal hoog staat aangeschreven – specialistisch vakmanschap onmisbaar.
Naar het oordeel van de raad vormen de ambachten dan ook een onmisbare schakel in de kenniseconomie en ons dagelijks leven.

3 Arbeidsmarkt en onderwijs: uitdagingen voor een toekomstbestendige ambachtseconomie

3.1 Inleiding

De komende jaren krijgt de ambachtseconomie te maken met een aanzienlijke vraag naar nieuwe vakmensen. Het gaat daarbij om de vervangingsvraag, waarvan ongeveer de helft het gevolg is van uittreding als gevolg van pensionering.
Tegelijkertijd wordt een terugloop verwacht van de instroom van vakmensen vanuit het beroepsonderwijs.

Deze ontwikkelingen stellen de ambachtseconomie voor forse uitdagingen; ze bieden echter ook kansen. De ontwikkeling van de werkloosheid geeft de mogelijkheid beroeps- en carrièreperspectieven in de ambachtseconomie met succes onder de aandacht te brengen van leerlingen en van degenen die op zoek zijn naar een nieuwe baan. Zij kunnen zich in vele richtingen ontwikkelen tot vakman/-vrouw en tegelijkertijd hun ambities voor ondernemerschap vormgeven.

In dit hoofdstuk duidt de raad kort de arbeidsmarktsituatie van de ambachtseconomie (paragraaf 3.2) en gaat vervolgens nader in op de afnemende instroom vanuit het onderwijs (paragraaf 3.3) en ontwikkelingen op het raakvlak van onderwijs en arbeidsmarkt (paragraaf 3.4). Paragraaf 3.5 gaat in op de aansluiting beroepsonderwijs-arbeidsmarkt. Paragraaf 3.6 besluit met conclusies en aanbevelingen.

3.2 Oplopend tekort aan vakmensen in de ambachtseconomie

Voor de periode 2010-2021 wordt de (vervangings)vraag naar arbeid in de ambachtseconomie geraamd op 229.000. Deze vraag ontstaat doordat werkenden met pensioen gaan of om andere redenen de ambachtseconomie verlaten. De vervangingsvraag als gevolg van pensioen bedraagt ongeveer 109.000. Onbekend is wat de belangrijkste redenen zijn voor de uitstroom van de overige 120.000.
Voor de ambachtseconomie wordt voor genoemde periode per saldo geen uitbreidingsvraag voorzien. Per saldo verwacht het EIM voor de periode 2010-2021 voor de gehele ambachtseconomie een werkgelegenheidsverlies van 4100 arbeidsplaatsen. De krimp zal zich met name voordoen in de clusters ‘productie’, ‘reparatie’ en ‘voeding’; groei wordt met name in het cluster ‘creatief en communicatie’ verwacht.

Verder is de verwachting dat het aandeel zelfstandigen in de ambachtseconomie toeneemt[1].

In de afgelopen periode had de ambachtseconomie al te maken met een relatief hoog aandeel openstaande vacatures. Voor een deel heeft dat te maken met het feit dat in de ambachtseconomie veelal sprake is van mkb-bedrijven, waar het aandeel openstaande vacatures over het algemeen hoger is dan bij het grootbedrijf. Daarnaast speelt een rol dat het aandeel beroepen met relatief veel openstaande vacatures (met name technische beroepen) in de ambachtseconomie een stuk hoger ligt dan het landelijk aandeel[2].

Daarnaast is relevant dat in de ambachtseconomie de uitstroom van mensen meer dan elders in de economie gepaard gaat met de uitstroom van kunde (en kennis). Bij de vervangingsvraag komt verder de upgrading van beroepen sterk naar voren: de toenemende complexiteit van de werkzaamheden leidt tot het stellen van hogere opleidingseisen.

Voor het aanbod is de ambachtseconomie sterk afhankelijk van de arbeidsmarktinstroom vanuit het onderwijs, met name vanuit het mbo. Daarbij is vooral de instroom van technici van groot belang, omdat ongeveer 70 procent van de werkenden in de ambachtseconomie een technische achtergrond heeft.

Confrontatie van vraag en aanbod maakt duidelijk dat de ambachtseconomie te maken krijgt met een tekort aan vakmensen. Dat is het resultaat van een grote vervangingsvraag en een teruglopende instroom vanuit het onderwijs. Een van de verklaringen waarom het prijsmechanisme hier onvoldoende werkt, is dat jongeren niet (goed) op de hoogte zijn van ambachtelijke beroepen en het arbeidsmarktperspectief ervan (zie paragraaf 3.4).
De geschetste ontwikkeling vraagt van de sector inspanningen om:

- de instroom vanuit het beroepsonderwijs te vergroten,
- het verloop – doordat mensen de ambachtseconomie om andere redenen dan pensionering verlaten – te verkleinen en
- de zij-instroom te bevorderen.

1 EIM (2012) *Arbeidsmarktdynamiek in de ambachtseconomie tot 2021: Ontwikkelingen in de vraag- en aanbodzijde.*
2 EIM (2012) *Arbeidsmarktdynamiek in de ambachtseconomie, p. 7.*

Tekort verschilt sterk per sector

Het tekort aan vakmensen in de ambachtseconomie verschilt sterk per sector. Er zijn de afgelopen jaren diverse analyses van tekorten en overschotten binnen de ambachtseconomie gemaakt[3]. Het EIM komt in zijn rapport *Arbeidsmarktdynamiek in de ambachtseconomie tot 2021* uit op een totaaltekort van ongeveer 48.000. Het gaat daarbij om een prognose naar functiegroep en functieniveau. Het is op basis van de beschikbare gegevens niet mogelijk een overzicht van tekorten en overschotten in concrete ambachtelijke beroepen te maken. Wel blijkt dat tekorten zijn te verwachten voor beroepen op niveau mbo-4 en hoger, met name voor beroepen als glaszetter, opticien, onderhoudsmonteurs voor dakwerk, sanitair, verwarming, gas- en waterleiding.
Verder worden tekorten verwacht voor een aantal meer specialistische beroepen zoals: meet- en regeltechniek, parketteurs, modelmakers, zadel- en tuigmakers, schachten- en onderwerkmakers, sier-, kunst- en restauratiesmeden en glasblazers[4].
Daarnaast zijn er sectoren die momenteel kampen met een overschot aan vakmensen, zoals in de bouwsector. Vanwege de economische crisis ontvangen bedrijven in deze sector minder opdrachten, waardoor zij mensen moeten ontslaan. Ook kunnen zij daardoor minder leerwerkplaatsen aanbieden, terwijl dit wel nodig is gezien de vergrijzing in de sector en de verwachting dat in de toekomst het werk in deze sector weer zal toenemen.
Naar verwachting zal de sectoranalyse van het UWV die nu in voorbereiding is, meer inzicht bieden in de arbeidsmarktontwikkelingen in de ambachtseconomie.

Overigens is niet bekend of de tekorten aan ambachtslieden in Nederland hebben geleid tot verplaatsing van ambachtswerk naar het buitenland.

3.3 Minder instroom vanuit het (middelbaar) beroepsonderwijs

Het middelbaar beroepsonderwijs speelt in Nederland een belangrijke rol in het opleiden van vakmensen. Het is ook de grootste leverancier van vakmensen voor de ambachtseconomie. De verwachte terugloop van het aantal mbo-leerlingen (zie box) kan dan ook consequenties hebben voor de ambachtseconomie.

3 Onder andere: EIM (2012) *Arbeidsmarktdynamiek in de ambachtseconomie tot 2021,* Ecorys; Donker van Heel, P. [et al.] (2012) *De sector ambachten: economie en arbeidsmarkt,* i.o.v. HBA.
4 SOS Vakmanschap (2012) *Monitor SOS Vakmanschap 2012 – editie 2012.*

Terugloop aantal mbo-leerlingen

In de periode 2005-2011 was er nog sprake van een toename van de mbo-populatie (circa 8 procent)[a]. Voor de komende periode wordt echter een terugloop verwacht van het aantal mbo-leerlingen. Ramingen van OCW laten een daling zien van circa 6 procent tot 2020 en van 30 procent tot 2030[b]. Deze terugloop wordt voor een deel veroorzaakt door een dalend aantal jongeren in het algemeen. Daarnaast is er sprake van een verschuiving in onderwijsdeelname. Bij het vmbo en mbo wordt voor de periode 2012-2030 een daling verwacht terwijl de deelname aan hbo en wo naar verwachting blijft stijgen.

In het mbo wordt vooral bij de sector techniek de komende jaren (tot 2030) een daling verwacht (van ca. 140.000 naar 120.000 leerlingen)[c].

[a] CBS (2012) *MBO; deelnemers naar gedetailleerde opleidingsrichting,* CBS Statline, 28-6-2012.
[b] Min. OCW (2012) *Referentieraming 2012.*
[c] Min. OCW (2012) *Referentieraming 2012,* p. 34.

De terugloop van mbo-leerlingen betekent ook voor de ambachtseconomie een reductie in de nieuwe aanwas. De terugloop in de techniek is daarbij bijzonder relevant omdat 70 procent van de werkenden in de ambachtseconomie thans een technische achtergrond heeft.

Ambachten zullen daarnaast te maken krijgen met een extra terugloop van nieuwe aanwas. De oorzaak daarvan is dat bij kleinschalige opleidingen, die in belangrijke mate gerelateerd zijn aan de ambachtseconomie, het aantal studenten nog sneller afneemt ten opzichte van het totaal aantal studenten in het mbo-onderwijs. De laatste vijf jaar gaat het om een krimp van 37 procent in de kleinschalige opleidingen met maximaal 200 studenten, tegenover een groei van 1,1 procent in het totale mbo. De daling is nog veel sterker voor de groep dossiers met landelijk maximaal 50 studenten. Daar daalde het aantal studenten tussen 2007 en 2011 met 60 procent[5].

3.4 Keuze voor andere dan (ambachtelijke) beroepsopleidingen

De hiervoor geschetste daling van het aantal mbo-leerlingen valt voor een deel te verklaren vanuit de demografie c.q. de terugloop van het aantal jongeren. Daarnaast

5 Gegevens over kleinschalige opleidingen zijn ontleend aan: SOS Vakmanschap (2012) *Monitor SOS Vakmanschap – editie 2012: Zeldzame specialistische beroepsgroepen en kleinschalig beroepsonderwijs,* p. 34. Zie ook: EB Management (2010) *Het ambacht: Stille kracht onder de Nederlandse economie: Een nieuwe impuls voor ambachtelijk beroepsonderwijs,* i.o.v. HBA.

heeft de verminderde instroom in het beroepsonderwijs te maken met de keuzes die jongeren – en hun ouders – maken. Het gaat dan om:

- Een keuze voor ander onderwijs dan beroepsonderwijs (vmbo) na de basisschool.
- Jongeren kiezen minder vaak voor opleidingen die gerelateerd zijn aan de ambachtseconomie (kleine opleidingen) en technische opleidingen (technische opleidingen zijn belangrijk voor de ambachtseconomie).
- Jongeren leren langer door. Hierdoor neemt de uitstroom van gediplomeerde mbo'ers af. Wel komt er extra aanbod van studenten met een Ad[6]- of hbo-kwalificatie.

Laatstgenoemde ontwikkeling kan ook als een kans gezien worden: bedrijven krijgen te maken met een hoger gekwalificeerd aanbod.
De eerste twee ontwikkelingen lijken echter dominant en deze leiden tot een teruglopend aanbod. Bij de beoordeling van deze terugloop is het van belang te bedenken dat in potentie 4 van de 10 jongeren te interesseren zijn voor een (ambachtelijke) techniekopleiding, terwijl in het mbo op dit moment nog geen 3 van de 10 (27 procent) ervoor kiest[7].

Voor het niet kiezen van ambachtelijke/technische opleidingen kan een aantal verklaringen gegeven worden. Deze gelden voor een deel voor het beroepsonderwijs en het technisch onderwijs in het geheel, voor een deel hangen zij samen met de ambachtseconomie. Het gaat daarbij om zaken als status, imago en onbekendheid, maar ook om de inrichting van het onderwijs.

Uitstel studie- en beroepskeuze en lagere status beroepsonderwijs

Jongeren en hun ouders streven naar het zo lang mogelijk uitstellen van studie- en beroepskeuze. Daardoor gaat hun voorkeur uit naar vmbo-t (mavo), havo en vwo, mede omdat beroepsonderwijs en techniekopleidingen (vmbo, mbo) in de huidige opzet dwingen tot een vroege keuze[8].

Naast het uitstellen van studie- en beroepskeuze lijkt ook de status van de onderwijssoort van belang bij de schoolkeuze na de basisschool. Als er op basis van de CITO-score een keuze mogelijk is, gaat de voorkeur uit naar het algemeen onderwijs (vmbo-t, havo en vwo) en niet naar het beroepsonderwijs (vmbo).

6 Ad: Associate degree, een tweejarige hbo-opleiding.
7 Zie: Verkenningscommissie MBO Techniek (2012) *MBO en bedrijven aan zet: Vijf actielijnen: Beroepsonderwijs en bedrijfsleven werken samen aan economische ontwikkeling,* pp. 4 en 5.
8 Verkenningscommissie MBO Techniek (2012) *MBO en bedrijven aan zet,* p. 20.

De keuze van jongeren voor een ambachtelijke opleiding wordt vaak gezien als laatste mogelijkheid, wanneer het kind op de basisschool een lage CITO-score behaalt. In dat verband is relevant dat deze toets zich concentreert op het meten van cognitieve vaardigheden (kennis) en daarmee praktische vaardigheden (zoals handvaardigheid en andere praktische vaardigheden) buiten beschouwing laat. Hiervan gaat de suggestie uit dat dergelijke vaardigheden er niet echt toe doen bij de keuze voor vervolgonderwijs en voor het latere beroep. Dit kan leiden tot *misallocatie van talent.*

Ontbrekend beroepsbeeld, slecht imago en onduidelijk arbeidsmarktperspectief
Om een keuze voor een beroepsopleiding te maken, is een beeld van bestaande beroepen en bijbehorende opleidingen nodig. Het blijkt dat jongeren – en hun ouders – niet goed op de hoogte zijn van (de inhoud van) ambachtelijke beroepen en de wijze waarop zij worden uitgeoefend. Voor zover ze wel bekend zijn met ambachtelijke beroepen, wordt werken in een ambachtelijk beroep vaak geassocieerd met werk waarvoor weinig opleiding vereist is. Onvoldoende bekend is dat werken in een ambachtelijk beroep vraagt om vakkennis, vakvaardigheden en toepassing van moderne technologieën, waarbij het belang van ondernemerschap toeneemt.
Onderstaand overzicht laat zien dat de meeste functies in de ambachtseconomie functies op middelbaar niveau (42 procent) zijn en dat banen op een hoger niveau vooral te vinden zijn in het cluster Creatief en Communicatie.
Dit ontbreken van een (juist) beroepsbeeld leidt tot een keuze voor wat wel bekend is of een beter imago heeft. In het beroepsonderwijs valt de keuze van jongeren – daarin aangemoedigd door hun ouders – daarom vaak op opleidingen in de economisch-administratieve sfeer. Deze voorkeur leeft nog sterker bij jongeren van allochtone afkomst en met name bij hun ouders[9].

Daar komt bij dat jongeren en (hun) ouders onvoldoende op de hoogte zijn van het arbeidsmarktperspectief dat hoort bij de verschillende opleidingen. Zij realiseren zich onvoldoende dat de arbeidsmarkt juist vraagt om mensen met een ambachtelijke/technische opleiding en dat het arbeidsmarktperspectief van deze beroepen beter of ten minste net zo goed kan zijn als dat van de beroepen waar men nu vaak voor kiest.

9 SCP (2004) *Ouders over opvoeding en onderwijs,* Sociaal en Cultureel Planbureau.

Tabel 3.1 Ambachtseconomie: functieniveau[10] banen

Sector	elementair	lager	middelbaar	hoger
Bouw	3%	40%	44%	13%
Afbouw en afwerking	4%	59%	28%	8%
Gebouwverzorgend	67%	17%	12%	4%
Installatie- en elektrotechniek	6%	24%	57%	13%
Metaal, hout, overige producten	23%	29%	35%	13%
Reparatie	13%	30%	44%	13%
Creatief en communicatie	5%	8%	33%	55%
Voeding	14%	44%	35%	6%
Gezicht en uiterlijke verzorging	1%	10%	85%	5%
Totaal ambachtsclusters	10%	29%	42%	19%

Bron: EIM (2012) *Arbeidsmarktdynamiek in de ambachtseconomie tot 2021*, i.o.v. HBA.

Ontbreken technisch beroepsperspectief

Ook speelt mee dat in het onderwijs het beroepsperspectief van technische beroepen onvoldoende voor het voetlicht wordt gebracht bij potentieel geïnteresseerde techniektalenten, onder wie nadrukkelijk ook meisjes en jongeren van allochtone afkomst. Wel zijn er inmiddels enkele goedwerkende publieke en private initiatieven in het voorgezet onderwijs, zoals het Technasium[11], TechMavo's en techniekcolleges.

3.5 Onvoldoende aansluiting beroepsonderwijs bij arbeidsmarkt en voorkeuren jongeren

Ook een aantal ontwikkelingen in het beroepsonderwijs kan van invloed zijn op de aantrekkelijkheid van dit type onderwijs. Daarbij gaat het met name om het aanbod aan opleidingen en de bestaande inrichting van het mbo (bestaande stromen, keuzes enzovoorts)[12].

10 Waarbij met elementair 'niveau basisonderwijs', met lager 'niveau vmbo', met middelbaar 'mbo' en met hoger 'hbo en wo' wordt bedoeld.
11 Technasia zijn scholen voor havo en vwo met het nieuwe examenvak Onderzoek en Ontwerpen, een vak dat wordt gegeven vanaf klas 1 tot aan het eindexamen. In het vak staan bèta en techniek centraal en worden denken en doen gecombineerd. Zie www.technasium.nl
12 Zie in dit verband ook: Verkenningscommissie MBO techniek (2012) *MBO en bedrijven aan zet.*

Onvoldoende aansluiting beroepsopleiding-arbeidsmarkt

Vanuit de bedrijven is aangegeven dat sprake is van een tekortschietende aansluiting van de beroepsopleiding op de arbeidsmarkt, waardoor de belangstelling voor (technische) beroepsopleidingen kan verminderen. Zo blijkt uit onderzoek dat ondernemers niet altijd tevreden zijn over de kwaliteit van de opleidingen en dat toekomstige schoolverlaters vanuit het onderwijs over onvoldoende vakkennis beschikken[13].

Verder is er nog in onvoldoende mate sprake van een duidelijke onderwijskolom (vmbo – mbo – hbo). Het kabinet is voornemens om scholen en instellingen ruimte te bieden om te onderzoeken of zij de onderwijskolom aantrekkelijker kunnen inrichten, zodat meer leerlingen met een beroepskwalificerend diploma uitstromen[14].

Daarnaast vinden leerlingen en ondernemingen dat technische beroepen weer herkenbaar moeten zijn in het vmbo. Hieraan wordt gewerkt door onder andere de beroepsgerichte examenprogramma's in het vmbo te vernieuwen (zie box). Hieraan zit echter ook een risico, namelijk dat het beroepsgerichte karakter van het vmbo afneemt.

De vernieuwing van de examenprogramma's (vmbo) is onder meer gericht op:

- het verbeteren van organiseerbaarheid van de technische programma's door scholen;
- een minder versnipperd aanbod; robuuste, moderne en herkenbare beroepsgerichte routes;
- flexibeler programma's om goed aan te kunnen sluiten op de snel veranderende arbeidsmarkt;
- doelmatiger aanbod in lijn met beroepsopleidingen in het mbo (de vereenvoudigde kwalificatiestructuur).

De streefdatum voor de invoering van de nieuwe examenprogramma's is het schooljaar 2015-2016.

13 Gemeente Amsterdam, Dienst Onderzoek en Statistiek; H. Booi [et al.] (2010) *Ambachtseconomie: eindrapportage,* In opdracht van Economische Zaken Amsterdam.

14 Daarbij zijn de twee aparte experimenten 'Vakmanschapsroute' en 'Technologieroute' van belang. Leerlingen in de basis- en de kaderberoepsgerichte leerweg, die al een beeld hebben van de beroepsrichting waarin ze verder willen, worden soms gehinderd door de overstap tussen vmbo en mbo. In de experimenten kan worden gezocht naar mogelijkheden om voor deze leerlingen de leerroute korter, compacter en doelgerichter te maken (doorlopende leerlijn); zie Min. OCW (2012) *Ontwerpbesluit houdende vaststelling van regels omtrent experimenten doorlopende leerlijnen vmbo-mbo (Besluit experimenten doorlopende leerlijnen vmbo-mbo 2014-2022);* verwachte inwerkingtreding van het Besluit is 1 januari 2014.

Ook vinden leerlingen en ondernemers dat in het beroepsonderwijs nog te zeer de nadruk ligt op cognitieve vaardigheden (veel theorieles) en nog te weinig op de praktijk, terwijl ze meer 'hand'- dan 'hoofd'-mensen zijn. Algemene vaardigheden worden onvoldoende gerelateerd aan de praktijk. Het risico hiervan is dat leerlingen zo gedemotiveerd raken en de interesse in het vak verliezen, waardoor ze – in het ergste geval – uiteindelijk stoppen met hun opleiding. Dit vraagt dan ook om een meer contextrijk aanbod.

Versnipperd aanbod niet aantrekkelijk voor jongeren

Het aanbod van ambachtelijke opleidingen is vaak versnipperd over een groot aantal locaties[15]. Het kan voorkomen dat een opleiding die landelijk gezien minder dan 100 leerlingen telt (en dit is het geval bij 36 procent van de ambachtelijke beroepsopleidingen), over verschillende ROC's is verdeeld. De omvang van de versnippering voor ambachtelijke opleidingen is weergegeven in bijlage 4[16].

Lage leerlingenaantallen en versnippering van het aanbod zetten opleidingen onder druk. Niet alleen wordt de kans groter dat instellingen opleidingen die geen geld binnenbrengen, gaan stopzetten of samenvoegen (waardoor de opleidingen veralgemeniseerd worden, ofwel de opleidingen op minder plaatsen worden gegeven), maar ook de kwaliteit van het onderwijs komt onder druk te staan. Dit kan weer negatieve gevolgen hebben voor de instroom van leerlingen. Zo kunnen opleidingen met heel weinig leerlingen ook minder aantrekkelijk zijn voor jongeren.

Het aanbieden van opleidingen op minder plaatsen, vanwege de geringe deelname, kan er echter toe leiden dat de keuze voor die opleiding verder afneemt omdat de (nog relatief jonge) leerlingen langer zullen moeten reizen en geconfronteerd worden met hoge(re) reiskosten.

Versnippering en onoverzichtelijk aanbod bemoeilijkt keuze jongeren

Versnippering heeft ook betrekking op het aantal opleidingen. Het mbo telt nu 237 kwalificatiedossiers en meer dan 600 kwalificaties, die leiden tot een groot aantal opleidingen. Jongeren hebben weinig zicht op de inhoud en de beroepsperspectieven van de opleidingen. Dit betekent voor leerlingen een moeilijke keuze.

15 Ecorys (2012) *De sector ambachten: economie en arbeidsmarkt,* i.o.v. HBA, pp. 73 en 74.
16 Bronnen: EIM (2012) *Arbeidsmarktdynamiek in de ambachtseconomie tot 2021: Ontwikkelingen in de vraag- en aanbodzijde* en EB Management B.V. (2012) *Haalbaarheidsonderzoek Ambachtsacademy.*

In het kader van het Actieplan mbo *Focus op Vakmanschap 2011-2015*[17] richt het overheidsbeleid voor het mbo zich op het versterken van de kwaliteit en de doelmatigheid van het onderwijs. Onderdeel van het actieplan is het *vereenvoudigen van de kwalificatiestructuur* (zie box).

Herziening kwalificatiestructuur

De herziening van de kwalificatiestructuur beoogt het aantal kwalificatiedossiers en kwalificaties te verminderen, terwijl tegelijkertijd de herkenbaarheid van beroepen en de kwaliteit van de beroepsopleidingen behouden moeten blijven. Onder meer valt winst te behalen via het clusteren van verwante beroepen. Bedoeling is dat mbo-instellingen in het studiejaar 2014-2015 kunnen werken met de herziene kwalificatiestructuur.

Het in oktober 2012 gesloten regeerakkoord *Bruggen slaan* bevat de afspraak dat het kabinet doorgaat met het actieplan voor het mbo. Daarbij worden inkorting en intensivering van de opleidingen en een sterk vereenvoudigde kwalificatiestructuur betrokken. Verder wordt aangekondigd dat er minder opleidingen en uitstroomprofielen komen, zodat de kwaliteit in het mbo kan toenemen. Kleine opleidingen worden in principe beëindigd, aldus het regeerakkoord[a].

[a] *Bruggen slaan.* Regeerakkoord VVD-PvdA (29 oktober 2012), p. 18.

Herziening kwalificatiestructuur bedreigt kleinschalige opleidingen

Naar aanleiding van de voorgenomen herziening van de kwalificatiestructuur is aandacht gevraagd voor de gevolgen daarvan voor kleinschalige specialistische beroepen en de opleidingen daarvoor. De opleidingen voor deze beroepen kenmerken zich door een groot aandeel zeer specialistische vakvaardigheden en -kennis. Aangezien ze opleiden voor een kleinschalig beroep, zijn deze specialistische opleidingen meestal (zeer) kleinschalig. Een opleiding is kleinschalig wanneer deze landelijk maximaal 200 studenten heeft; opleidingen met maximaal 50 studenten (landelijk) zijn zeer kleinschalig[18]. Daarbij is erop gewezen dat Nederland niet alleen breed gekwalificeerde en flexibel inzetbare beroepskrachten nodig heeft, maar daarnaast ook specifiek gekwalificeerde, specialistische vakmensen.[19]

17 *Focus op vakmanschap 2011-2015,* brief minister en staatssecretaris van OCW aan de Tweede Kamer, 13 juni 2011.
18 SOS Vakmanschap (2012) *Monitor SOS Vakmanschap – editie 2012: Zeldzame specialistische beroepsgroepen en kleinschalig beroepsonderwijs,* p. 30.
19 SOS Vakmanschap (2011) *Kleinschalige specialistische beroepen in de kwalificatiestructuur: pleidooi voor een eigen plek en eigen voorwaarden.* Notitie voor de Thema-adviescommissie Kwalificeren & Examineren van SBB i.o., Samenwerkend Orgaan Specialistisch Vakmanschap, 18 november 2011.

Samenwerking in SOS Vakmanschap

Voor regionale mbo-instellingen zijn de zeer kleine specialistische vakopleidingen vaak duur en lastig te organiseren, vanwege de kleine studentenaantallen, het kapitaalintensieve karakter en het bijeenbrengen van de nodige specialistische kennis en vaardigheden. Tegen deze achtergrond is in 2010 het netwerk Samenwerkende Organisaties Specialistisch (SOS) Vakmanschap gestart.

SOS Vakmanschap heeft in 2011 (op verzoek van de toenmalige minister van OCW) een Meldpunt voor Bedreigde Opleidingen en Beroepen opgericht. Dit meldpunt ondersteunt beroepsgroep en onderwijsinstelling(en) en levert organisatie- en realisatiekracht om een opleiding te beschermen of van de grond te krijgen. Voorwaarde is gedeeld eigenaarschap: beroepsgroep en onderwijs moeten zich hier samen voor inzetten. Naast het meldpunt en het bieden van expertise en ondersteuning, monitort SOS Vakmanschap ook proactief de ontwikkelingen bij de specialistische beroepen en opleidingen (vastgelegd in de jaarlijkse SOS Monitor). De uitvoerende werkzaamheden voor SOS Vakmanschap zijn nu belegd bij SVGB kenniscentrum, vanwege haar expertise en ervaring op het gebied van kleinschalige specialistische beroepsgroepen en opleidingen.

SOS Vakmanschap vreest dat zonder aanvullend beleid voor de kleinschalige specialistische opleidingen, de kloof tussen onderwijs en gespecialiseerd bedrijfsleven de komende jaren groter zal worden. Het voorgenomen onderwijsbeleid maakt prioritering en scherpere keuzes noodzakelijk, waardoor – zo verwacht SOS Vakmanschap – specialistische kwalificaties worden bedreigd[a].

[a] SOS Vakmanschap (2012) *Monitor SOS Vakmanschap – editie 2012: Zeldzame specialistische beroepsgroepen en kleinschalig beroepsonderwijs,* p. 8-9.

Door herziening van de kwalificatiestructuur bestaat de kans dat specialistische kwalificaties opgaan in bredere opleidingen of verdwijnen. Ook kunnen de inkorting en intensivering van de opleidingen gevolgen hebben voor de beschikbare onderwijstijd voor specialistische vakkennis en -vaardigheden.

Kleinschalige specialistische vakopleidingen zijn extra gevoelig voor de ontwikkelingen in arbeidsmarkt en onderwijs. De combinatie van minder leerlingen, gebrekkige aansluiting tussen opleiding en arbeidsmarkt en versnippering van het onderwijsaanbod kan hier zelfs leiden tot het volledig verdwijnen van een specialistische opleiding. De Stichting SBB heeft op 19 maart 2013 advies uitgebracht aan de minister van OCW over de instandhouding van kleinschalige, unieke opleidingen met een reëel

arbeidsmarktperspectief. Daarin doet de SBB een aantal voorstellen voor het behouden van dergelijke opleidingen (zie box).

SBB-advies 'Kleine unieke opleidingen'

SBB heeft haar advies opgesteld met inbreng van SOS Vakmanschap. Het advies spitst zich toe op de volgende twee zaken. Ten eerste een loket- en expertisepunt onder regie van SBB, waar specialistische beroepen en opleidingen terechtkunnen wanneer zij zich in hun voortbestaan bedreigd voelen, en dat expertise en ondersteuning levert bij het realiseren van een duurzaam opleidingsarrangement. SBB adviseert om de uitvoering van het loket- en expertisepunt onder te brengen bij SOS Vakmanschap, waarbij in de uitvoering de kennis en expertise van het huidige SVGB benut wordt. SOS Vakmanschap is als loket reeds bekend binnen het veld en heeft een groot netwerk met kleinschalige specialistische beroepen en opleidingen. Daarnaast is reeds veel expertise met het realiseren van maatwerk en opleidingsarrangementen beschikbaar.

Ten tweede het regelen van een 'bijzondere positie' voor dergelijke opleidingen in de vorm van een opleidingsarrangement. De komende twee jaar beproeft SBB de werkwijze hiervoor aan de hand van een aantal pilots, die worden uitgevoerd en gemonitord door SOS Vakmanschap. Op basis van de inzichten uit de pilots zal SBB in 2015 adviseren over mogelijke maatregelen voor de kleine, unieke opleidingen.

In een brief van 14 april 2013 aan de Tweede Kamer over de macrodoelmatigheid mbo[a] geeft de minister van OCW aan in gesprek te gaan met SBB over de voorwaarden voor de uitvoering van de door SBB voorgestelde pilots.

[a] Min. OCW (2013) Brief aan de Tweede Kamer over *Macrodoelmatigheid in het mbo,* 14 april 2013, p. 11.

Onderstaande box schetst enkele veelbelovende voorbeelden van door branche- en beroepsverenigingen ontwikkelde samenwerkingsvormen om kleine unieke opleidingen in stand te houden.

De bakkerijbranche kent specialistische beroepsgroepen zoals de patissier en de specialist broodbakkers. De branche heeft de **Nationale Bakkerij Academie** opgericht om werkenden te scholen. Door de opleidingen online te ondersteunen zijn deze deels plaatsonafhankelijk.

Het **Scheepvaart en Transport College (STC)** is de vakinstelling voor de scheepvaart, transport en havenindustrieel complex. Het STC biedt zowel vmbo- als mbo-opleidingen

aan en is onderdeel van de STC-Group. Deze onderwijsorganisatie biedt ook hbo-opleidingen (in samenwerking met Hogeschool Rotterdam) en een erkend masterprogramma aan. De STC-Group beschikt over een groot simulatorenpark, trainingscentra en een aantal opleidingsschepen.

Bron: SOS Vakmanschap (2013) *SOS Vakmanschap monitor 2013,* pp. 40 en 41.

Ook met betrekking tot een meer integrale aanpak van het beroepsonderwijs en intensieve samenwerking tussen scholen en bedrijven zijn inmiddels een aantal goede initiatieven te noemen. Voor een tweetal daarvan zie de box.

Dutch HealthTec Academy

De Dutch HealthTec Academy is een samenwerkingsverband tussen bedrijfsleven, roc's, vmbo- en hbo-instellingen en het Kenniscentrum Beroepsonderwijs Bedrijfsleven (KBB). Samen hebben zij de krachten gebundeld om tot een duurzame opleidingsvoorziening in de gezondheidstechniek te komen. De intensieve samenwerking tussen bedrijfsleven en onderwijs slaat een brug tussen theorie en praktijk.

RDM Campus

RDM Campus is een locatie voor onderwijs, bedrijven en evenementen op de oude werf van de Rotterdamsche Droogdok Maatschappij (RDM) in Heijplaat, midden in de Rotterdamse Stadshavens. Onder het motto Research, Design & Manufacturing werken onderwijs en bedrijven hier samen aan duurzame en innovatieve oplossingen op het gebied van bouwen, mobiliteit en energie (Building, Moving & Powering). RDM Campus is een samenwerking tussen Albeda College, Hogeschool Rotterdam en het Havenbedrijf Rotterdam.

Facilitering stages en leerwerkplekken geldt niet voor zzp'ers

Om het ambachtelijke vak te kunnen leren en leerlingen te kunnen enthousiasmeren voor het vak, zijn de beschikbaarheid van voldoende stage- en leerwerkplekken en een goede begeleiding daarbij essentieel. Voor een bbl-traject[20] geldt dat er sprake moet zijn van een arbeidsovereenkomst met het leerbedrijf.

20 Mbo-opleidingen worden aangeboden in de bol-variant (beroepsopleidende leerweg) en de bbl-variant (beroepsbegeleidende leerweg). Bij de bol-variant volgen leerlingen 5 dagen in de week les; dit wordt afgewisseld met stage(s). In het geval van de bbl-variant doen leerlingen 4 dagen in de week aan beroepspraktijkvorming bij een leerbedrijf en volgen zij 1 dag in de week onderwijs.

Een bijzonder aandachtspunt daarbij betreft het toenemend aantal zzp'ers in de ambachtseconomie, waardoor het aantal leerwerkplekken terugloopt. Het begeleiden van een student is voor een zzp'er vaak een relatief omvangrijke investering (zowel qua tijd als qua geld)[21].
Momenteel komen zzp'ers die een stage of leerwerkplek ter beschikking stellen niet in aanmerking voor een fiscale korting. Dit heeft enerzijds te maken met de vormgeving van de Wet vermindering afdracht onderwijs (WVA), anderzijds met het feit dat bij een leerwerkplek een arbeidsovereenkomst hoort.
Zzp'ers hebben echter per definitie geen personeel in dienst en dragen dus ook geen loonbelasting af, waardoor zij niet in aanmerking komen voor deze financiële incentive.
De huidige WVA wordt per 31 december 2013 afgeschaft en vervangen door een subsidieregeling van het ministerie van OCW. Deze regeling is in voorbereiding.

Kansen voor zij-instromers

De ambachten bieden kansen voor zij-instromers. Ambachtelijke en specialistische beroepen bieden kansen voor mensen die hiervoor op latere leeftijd een bewuste keuze maken. Daartoe is het van belang dat een aantal belemmeringen wordt weggenomen. Een van de belemmeringen is het vinden van een leerwerkplek. Te meer omdat de sector veel kleine bedrijven en zzp'ers kent, kan het moeilijk zijn om een betaalde leerwerkplek te vinden.

Postinitieel onderwijs

Voor het bijhouden van vakkennis maar ook voor het opleiden of omscholen van 'zij-instromers'[22], al dan niet in een VWNW-traject, is het postinitieel onderwijs van belang. Naast mbo's wordt deze scholing in belangrijke mate aangeboden door private aanbieders: onderwijsinstellingen, maar ook door sector- en brancheorganisaties. In hoeverre het postinitieel onderwijs een rol speelt in de ambachtseconomie is onbekend. Wel is bekend dat bij kleine bedrijven minder deelname is aan postinitieel onderwijs dan bij grote.
Van zzp'ers, die een groot aandeel hebben in de ambachtseconomie, is bekend dat de deelname aan postinitiële scholing achterblijft bij die van werknemers, maar ook dat zij hun scholing anders organiseren: deels door cursussen en workshops, maar deels ook door congressen, vakdagen, beurzen en dergelijke. Ook scholen

21 SOS Vakmanschap (2013) *SOS Vakmanschap monitor 2013.*
22 Blijkens *SOS Vakmanschap monitor 2013* zijn er in veel specialistische beroepsgroepen mensen die in een latere fase van hun leven een heel bewuste keuze hebben gemaakt voor een specialistisch beroep en zich hiervoor hebben laten omscholen. Bron: SOS Vakmanschap (2013) *SOS Vakmanschap monitor 2013,* pp. 18 en 19.

zzp'ers zich door de ervaringen die zij opdoen door steeds nieuwe opdrachten aan te nemen[23].

Postinitieel onderwijs kan ook rol spelen bij het behouden van werkenden in de ambachtseconomie.

3.6 Conclusies en aanbevelingen

De ambachtseconomie zal naar verwachting te maken krijgen met een tekort in het aanbod van arbeid. Dit tekort wordt mede veroorzaakt door een terugloop in de instroom vanuit het beroepsonderwijs (mbo), wat zorgt voor een verminderde instroom van vakmensen in de ambachtseconomie.

Opleidings- en beroepskeuze beter faciliteren

De verminderde belangstelling van jongeren voor een ambachtelijke opleiding is voor een belangrijk deel terug te voeren op het feit dat de ambachten bij hen niet of onvoldoende of zelfs helemaal niet in beeld zijn of dat zij zich hiervan een onjuiste voorstelling maken (reputatie van laaggeschoold werk). Daar komt bij dat het ambachtelijk beroepsonderwijs een relatief slecht imago heeft en een algemene opleiding veelal hoger wordt gewaardeerd. Doordat de CITO-toets zich richt op het meten van cognitieve vaardigheden, gaat hiervan de suggestie uit dat praktische vaardigheden als handvaardigheid niet relevant zijn voor de keuze voor vervolgonderwijs en het latere beroep. Daarmee draagt dit bij aan een *misallocatie van talent*.

Om de geschiktheid van basisschoolleerlingen voor het volgen van – onder meer – ambachtelijke beroepsopleidingen te meten, bepleit de raad een meer systematische evaluatie van de ontwikkeling van (praktische) kennis en vaardigheden op de basisschool te introduceren. Daarbij denkt hij aan een capaciteitentoets, als onderdeel van of naast de CITO-toetssystematiek, die de ontwikkeling en het potentieel van (praktische) talenten van leerlingen evalueert. Het ligt in de rede hierbij gebruik te maken van input vanuit het bedrijfsleven.

Met zo'n toets kan talent voor praktische vaardigheden worden herkend en gewaardeerd en valt dit ook expliciet mee te wegen bij de keuze voor vervolgonderwijs. De invoering van een dergelijke capaciteitentoets zou gepaard moeten gaan met

23 SER (2012) Advies *Werk maken van scholing: Aadvies over de postinitiële scholingsmarkt,* hoofdstuk 2 en paragraaf 4.3.6.

structurele aandacht voor de ontwikkeling van dergelijke capaciteiten in het onderwijsprogramma.

Verder bepleit de raad dat leerlingen vanaf het basisonderwijs *kennismaken met beroepsrichtingen*. Dit kan zowel voor het primair onderwijs (zie voorbeeld in onderstaande box) als vmbo en (begin) mbo, maar ook voor vmbo-t, havo en vwo, terwijl wellicht voor een aantal branches ook het hbo belangrijk is. Daarbij bepleit de raad aan te sluiten bij het Techniekpact, waarbij is afgesproken dat vanaf 2020 techniek in het basisonderwijs al verplicht wordt en vanaf 2014 al beschikbaar is.
Naast beroepsoriëntatie is ook aandacht voor loopbaanbegeleiding van belang.

Kennismaken met de haven

Een praktijkvoorbeeld om beroepen meer bekend te maken onder scholieren is het volgende initiatief van de Gemeente Rotterdam en Deltalinqs (havenbedrijven).

Alle Rotterdamse basisschoolleerlingen van groep 6, 7 en 8 kunnen vanaf 2013 uitgebreid kennismaken met de Rotterdamse haven. Zo leren ze hun stad als wereldhaven kennen en kunnen ze kijken of er voor hen een toekomst ligt in de haven.

In grote lijnen is de opzet van het havenprogramma als volgt:
Binnenschools programma met lessen over de haven, gastlessen en informatie over actuele gebeurtenissen in de haven. Dit programma is bedoeld als een goede voorbereiding op de excursie naar de haven.
Buitenschools programma met een havenexcursie naar locaties zoals het EIC Mainport Rotterdam, FutureLand en logistieke of technische bedrijven.
Afronding op school. Het gaat daarbij om de verwerking van de ervaringen. Denk aan een verslag, een werkstuk of een wedstrijd.

Bron: *Kennisinfrastructuur Mainport Rotterdam (KMR),* www.kmr.nl

Er zijn diverse andere initiatieven om jongeren (en werkzoekenden) te informeren over opleidingen en beroepen. Deze activiteiten worden meestal door de sector zelf georganiseerd. Denk daarbij aan TechniekTalent.nu voor de techniek of het project ‘Zeebenen gezocht’ voor de Maritieme sector. Daarnaast zijn er initiatieven die zich richten op beroepskeuzevoorlichting voor jongeren in het vmbo, mbo en hoger onderwijs, waarbij zowel aandacht is voor het arbeidsmarktperspectief als de inhoud van het onderwijs en beroep. Zo ontwikkelt de SBB producten op het gebied van stage- en beroepskeuzevoorlichting door middel van filmpjes, websites, de organisatie van

bedrijfsbezoeken en het maken van een bijsluiter voor iedere opleiding, waarin zowel het arbeidsmarktperspectief als de kwaliteit van de opleiding wordt vermeld. Het project 'Onderwijs On Stage' is een private activiteit, waarbij vmbo-scholen, samen met gemeenten en bedrijven ontmoetingen tussen leerlingen en beroepsbeoefenaren organiseren om daarmee aan leerlingen in het vmbo een realistisch beroepsbeeld mee te geven (zie ook onderstaande box).

Onderwijs On Stage

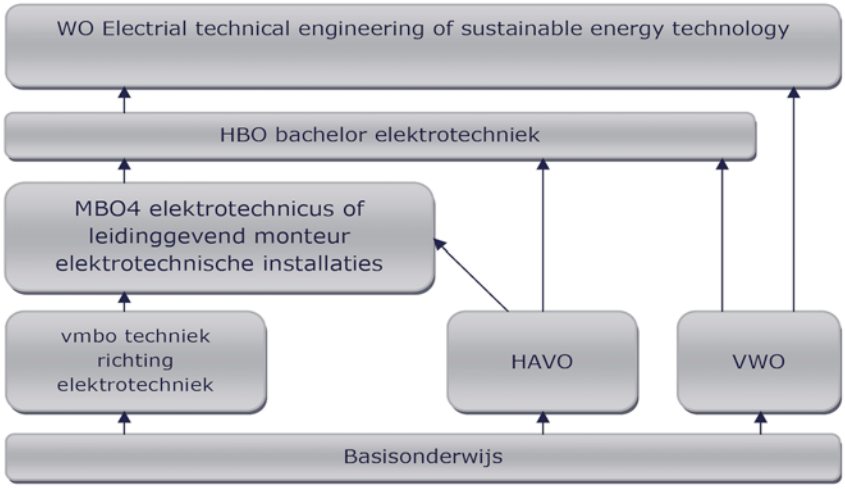
Onderwijs On Stage is een private activiteit en wil een bijdrage leveren aan een positievere beeldvorming rondom het vmbo. Onderwijs On Stage laat vmbo-leerlingen kennismaken met bevlogen vakmensen zodat ze een beter beeld krijgen werken en beroepen. Dit doet zij door lokaal bijeenkomsten te organiseren, waar leerlingen en beroepsbeoefenaren elkaar kunnen treffen. Vanuit de scholen krijgen deze bijeenkomsten begeleiding. Leerlingen worden gestimuleerd om op onderzoek uit te gaan, te leren netwerken, en vragen te stellen als: wat houdt zo'n toekomstig beroep nou in? Hoe voelt het, hoe ruikt het, hoe proeft het? De gedegen voorbereiding en nazorg op school is een belangrijk element uit het concept en draagt zeker bij aan een goede loopbaanoriëntatie. Vmbo-leerlingen bouwen op deze manier in de vier jaar dat ze op school zitten al aan een netwerk van bedrijven in hun regio, dat is belangrijk voor een startende vakman/vakvrouw.

Bron: www.onderwijsonstage.nl

De raad bepleit dat deze initiatieven een meer structurele plek krijgen in het onderwijsproces. Voor scholen zouden dergelijke initiatieven niet vrijblijvend mogen zijn.

Verder acht de raad het van belang dat leerlingen een *beroepsperspectief* wordt geboden. In dat verband is van belang dat de oriëntatie op de arbeidsmarkt zowel plaatsvindt in het algemeen onderwijs als in het beroepsonderwijs. Dit zijn thans relatief gescheiden leerroutes, waarbij meer uitwisseling mogelijk is.
De aanwezigheid van een onderwijskolom waarbij vmbo, mbo en hbo (met Associate degree) zich duidelijk als beroepsonderwijs profileren en waarbij de aansluiting en doorstroommogelijkheden binnen de kolom verbeteren, maakt het beroepsperspectief hier meer zichtbaar. Daarnaast is er een algemene onderwijskolom van waaruit doorstroming naar en aansluiting op het beroepsonderwijs kan plaatsvinden.
Bij wijze van voorbeeld staan hieronder mogelijke onderwijskolommen voor elektrotechnici weergegeven.

Figuur 3.1

Versterk imago en waardering voor het ambacht

Het moet duidelijk worden hoe belangrijk de ambachtseconomie is voor Nederland en de mensen die hier leven; welke producten en diensten de ambachtseconomie levert en welke beroepen daarbij horen; welke loopbanen binnen het ambacht mogelijk zijn, welke perspectieven er zijn voor het zelfstandig ondernemerschap en hoe de verdiensten zijn.

Ook kunnen de branches in de ambachtseconomie daarbij gezamenlijk optrekken. Daarbij kan het positieve imago dat het ambacht en de maakindustrie in Duitsland hebben en de manier waarop dat imago daar gepromoot wordt, als voorbeeld dienen. Ook kan aangesloten worden bij de activiteiten van Skills Netherlands (promoten belang vakmanschap en beroepsonderwijs in Nederland) en de Centra voor Innovatief Vakmanschap (CIV's) (aansluiting beroepsonderwijs arbeidsmarkt, bètatechniek).

Geef jongeren een goed beeld van het arbeidsmarktperspectief

Voor jongeren is het van belang dat zij, met het oog op een verantwoorde beroepskeuze, een helder beeld hebben van de perspectieven voor verschillende beroepen en opleidingsrichtingen op de Nederlandse arbeidsmarkt.

Daarvoor is actuele, objectieve arbeidsmarktinformatie nodig over de ontwikkeling van vacatures in de (ambachts)economie, landelijk en regionaal, over verwachte uitstroom en instroom zodat het mogelijk is een inschatting te maken van toekomstige tekorten en overschotten.

De raad is van oordeel dat deze informatie verzameld zou moeten worden en voor iedereen (werkgevers, werkenden, werkzoekenden, ouders, jongeren, zij-instromers etc.) toegankelijk moet zijn. In dat verband wijst hij erop dat het arbeidsmarktperspectief in het opleidingenaanbod van het mbo een grotere rol gaat spelen[24] en dat een bijsluiter wordt ontwikkeld met informatie over onder meer de arbeidsmarktkansen van opleidingen, zoals reeds op een aantal hogescholen (pilot) en universiteiten gebeurt.

Het UWV maakt in samenwerking met sociale partners en gemeenten sectorbeschrijvingen, waar in 2013 ook apart aandacht wordt besteed aan de ambachtseconomie. Daarin zijn gegevens opgenomen over de ontwikkeling van de werkgelegenheid, vacatures, arbeidsaanbod, overschotten en tekorten en kansen.
Het ontbreekt echter aan een structurele financiering om deze sectorbeschrijvingen ook na 2014 voort te zetten. De raad beveelt aan dat er een structurele financiering komt voor de coördinerende taak van het UWV voor het maken van deze sectorbeschrijvingen. Ze geven onder meer jongeren een goed beeld van hun perspectieven op de arbeidsmarkt, waaronder de arbeidsmarkt in de ambachtseconomie. De ambachten zijn ook interessant voor werkzoekenden en zij-instromers. De arbeidsmarktinformatie van het UWV zou ook op hen gericht moeten zijn.

Versterk positie (middelbaar) beroepsonderwijs door aansluiting bij lopende initiatieven

De raad stelt vast dat ontwikkelingen binnen het beroepsonderwijs eveneens van groot belang zijn voor de ambachtseconomie. Ook deze zijn namelijk van invloed op de opleidingskeuze van jongeren voor – en binnen – het mbo, en daarmee op de instroom van vakmensen in de ambachtseconomie.
De afgelopen jaren is in de discussie over het beroepsonderwijs veel aandacht uitgegaan naar de kwaliteit van de opleiding, het opleidingenaanbod (kwalificatiestructuur), de aansluiting onderwijs-arbeidsmarkt en de geringe keuze voor techniek. Dit heeft onder andere geleid tot het actieplan mbo *Focus op vakmanschap 2011-2015* van het kabinet[25]. Dit plan richt zich onder andere op verhoging van de onderwijskwaliteit, sectorale examenstandaarden, vereenvoudiging van de kwalificatiestructuur en samenwerking vmbo, mbo en hbo. De MBO Raad en het Platform Bèta Techniek hebben een Verkenningscommissie MBO techniek ingesteld, die met het rapport *MBO en bedrijven aan zet* een aantal actielijnen heeft ontwikkeld om het mbo aantrekkelijker te maken, beter te laten aansluiten op de arbeidsmarkt en de keuze voor techniek te vergroten[26].

24 Zie: Min. OCW (2013) Brief aan de Tweede Kamer over *macrodoelmatigheid mbo,* d.d. 14 april 2013.
25 Zie Tweede Kamer (2010-2011) 31 524 *Beroepsonderwijs en Volwassenen Educatie,* nr. 88 e.v.
26 Verkenningcommissie MBO Techniek (2012) *MBO en bedrijven aan zet.*

Recent is het *Nationaal Techniekpact 2020* gepubliceerd[27]. Het pact is een gezamenlijk initiatief van de overheid, werkgeversorganisaties, vakbonden, onderwijsorganisaties en de vijf landsdelen. Het pact kiest in drie actielijnen voor:

- Kiezen voor techniek: meer leerlingen kiezen voor een techniekopleiding.
- Leren in de techniek: meer leerlingen en studenten met een technisch diploma gaan ook aan de slag in een technische baan.
- Werken in de techniek: mensen die werken in de techniek behouden voor de techniek, en mensen met een technische achtergrond die met ontslag bedreigd worden of langs de kant staan, elders inzetten in de techniek.

Naar het oordeel van de raad kan de ambachtseconomie baat hebben bij deze initiatieven om het beroepsonderwijs te versterken. Het is aan de branches in de ambachtseconomie om hierbij actief aansluiting te zoeken en daarbij zaken die voor hen bij uitstek van belang zijn, onder de aandacht te brengen.

Behoud van kwalitatief goede en voldoende gefinancierde bbl-opleidingen is daarbij van cruciaal belang voor de ambachtssectoren, omdat in de ambachtelijke beroepen het leren in de praktijk centraal staat.

Stimuleer zij-instroom

Steeds meer mensen kiezen op latere leeftijd bewust voor een ambachtelijk beroep[28]. Ook oudere zij-instromers moeten de mogelijkheid hebben om de switch naar een ambachtelijk beroep te maken. Zowel de opleidingskosten als de kosten van een stageplaats moeten wel gefinancierd blijven. Voor wat opleiding van zij-instromers betreft is maatwerk van belang, waarbij rekening wordt gehouden met de eerder verworven werkervaring. Nu gelden dezelfde (wettelijke) opleidingsregels en -eisen voor zij-instroom die ook voor jongeren gelden. In het mbo zou voor volwassen deelnemers bijvoorbeeld het vak 'leren, loopbaan, burgerschap' geschrapt kunnen worden.
Een aandachtspunt is de leerwerkplek voor zij-instromers. In de praktijk blijken zij relatief veel moeite te hebben om een betaalde leerwerkplek te vinden.
Ook voor werkzoekenden (al dan niet met een uitkering) kan omscholing via een ambachtelijke beroepsopleiding de kansen op werk vergroten. Zo kunnen ze hun talenten (weer) inzetten op de arbeidsmarkt. Het verdient aanbeveling te bezien welke belemmeringen hier nu voor zijn en of en hoe deze weggenomen kunnen worden.

27 Techniekpact (2013) *Nationaal Techniekpact 2020.*
28 Zie onder meer: Academicus wordt vakman, *NRC Next,* 10 april 2013.

Werk aan instandhouding kleinschalige opleidingen

Een specifiek aandachtspunt voor de ambachtseconomie is de rol van kleinschalige opleidingen voor specialistische beroepen, zoals pianotechnici, prothesemakers en restauratiemedewerkers. Deze beroepen kenmerken zich door zeer specialistische, vaak unieke vaardigheden en kennis, die gedurende meerdere jaren moeten 'inslijten' en waarvoor een toegespitste, gespecialiseerde beroepsopleiding onmisbaar is. Naar het oordeel van de raad is het noodzakelijk dat deze beroepen en opleidingen in het kader van de versterking van het beroepsonderwijs nadrukkelijk de aandacht krijgen, opdat kleinschalige opleidingen voor beroepen met een reëel arbeidsmarktperspectief in stand kunnen blijven. De specialistische beroepen en opleidingen hebben een landelijk speelveld in plaats van regionaal en zijn vaak zelf te klein om voldoende slagkracht te hebben om zaken te organiseren.
De raad wijst in dit verband op de initiatieven in het kader van SOS Vakmanschap en SBB. Hij ondersteunt het door SBB uitgebrachte *Advies kleine, unieke opleidingen* van 19 maart 2013 en het daarin bepleite 'loket- en expertisepunt' en de pilot-benadering. Hij bepleit een dekkende bekostiging daarvan van overheidswege.
Daarnaast wijst de raad op de mogelijkheden die er wellicht zijn om, in aanvulling op een mbo-opleiding, het opleiden in specifieke vaardigheden in de bedrijven te versterken (learning on the job). De basis van de initiële specialistische opleiding moet publiek worden gefinancierd. Dat betekent dat de bekostigingsfactor voor kleinschalige specialistische opleidingen voldoende moet zijn om de kosten hiervan te kunnen dekken. O&O-fondsen zouden kunnen worden benut voor het stimuleren van de instroom en het ontwikkelen van aanvullende scholing (postinitieel), scholing ten behoeve van onder meer zij-instromers. Onderstaande box bevat enkele voorbeelden van (duurzame) financiering anders dan via O&O-fondsen.

Mogelijkheden voor (duurzame) financiering van opleiding

In sommige gevallen kunnen beroepsgroepen aanspraak maken op een O&O-fonds (zoals bij de gespecialiseerde aanneming, en bij de schoenherstellers en de schachtenmakers), maar vaak is dat niet het geval; zo vallen zzp'ers niet onder een cao en zij hebben om die reden ook niet zonder meer toegang tot een O&O-fonds. Soms worden andere bronnen gevonden om de financiering rond te krijgen: De Leidse instrumentenmakers School (LiS) bijvoorbeeld ontvangt tijdelijk aanvullende financiering uit de regeling Centra voor Innovatief Vakmanschap. Hun glaswerkplaats wordt beperkt aanvullend bekostigd door de Universiteit Leiden[1].

[1] SOS Vakmanschap (2012) *SOS Vakmanschap monitor 2013,* p. 52.

Leerbedrijven en zzp'ers

De leerbedrijven zijn een ander belangrijk aandachtspunt voor het ambachtsonderwijs. De ambachtseconomie kent een relatief groot aandeel zzp'ers en naar verwachting zal dit aandeel nog groeien. In de huidige regelgeving betekent dit dat het aantal leerbedrijven beperkt is omdat zzp'ers daarvoor niet in aanmerking komen. Een leerarbeidsovereenkomst betekent immers dat het bedrijf de leerling in dienst neemt. De raad meent dat het mogelijk moet zijn om voor voldoende gekwalificeerde zzp'ers binnen de ambachtseconomie een constructie te ontwikkelen waarbij een leerling het vak bij een of meerdere zzp'ers kan leren. Hij pleit daarbij voor een gerichte aanpak voor branches waar zich knelpunten voordoen. Ook acht hij het gewenst dat zzp'ers in aanmerking kunnen komen voor de nieuwe subsidieregeling – die in de plaats komt van de WVA – om leerlingen te begeleiden bij hun stage of leerwerktraject.

Meesterschap

Herinvoering van 'meesterschap' is een mogelijkheid om goed vakmanschap en excellentie zichtbaar(der) te maken. Volgens SBB is het voeren van een meestertitel om meerdere redenen waardevol voor het individu, de branche, en ook voor de samenleving als geheel: een meestertitel erkent waardering en excellent vakmanschap, verbetert het imago van de vakman/-vrouw en biedt doorgroeiperspectief[29]. De titel kan verder een goed marketingmiddel zijn voor een onderneming. In een groot aantal branches bestaat draagvlak voor de invoering van de meestertitel (zie box).

Draagvlak voor invoering meestertitel

In 2011 heeft CINOP onder 32 brancheorganisaties getoetst of er draagvlak is voor de (her)invoering van de meestertitel.[a] Onder een meestertitel wordt in het onderzoek van CINOP verstaan: "een titel, die verleend wordt op basis van een aantoonbaar, met succes afgelegd examen,op basis van ultieme standaarden voor excellentie die door een bepaalde branche of beroepsgroep zijn geformuleerd."

Van de 32 brancheorganisaties hebben er 7 op dit moment één of meerdere (generieke) meestertitels (patissiers, goud- en zilversmeden, schoorsteenvegers, parketvloerleggers, ijsbereiders, slagers en verschillende vakgebieden binnen de horeca).

29 SBB (2012) Advies *(her)invoering meestertitel,* brief d.d. 5 juli 2012 aan het Ministerie van OCW, stichting Samenwerking Beroepsonderwijs Bedrijfsleven.

Daarnaast is de Nederlandse Groep van Viool- en Strijkstokkenmakers bezig met een aanzet voor een eventuele meestertitel. Ook de Vereniging van Orgelbouwers en de Vereniging van Glazeniers onderzoeken op dit moment of een meestertitel opnieuw kan worden ingevoerd.

Een ruime meerderheid (64 procent) van de ondervraagde brancheorganisaties is vóór invoering van de meestertitel binnen hun branche.

[a] CINOP (2011) *Meestertitel: wel of niet? Een onderzoek naar draagvlak voor branchegewijze (her)invoering,* CINOP Advies.

Naar het oordeel van de raad is het aan de branches en hun organisaties hierover te besluiten en initiatieven te nemen. Hij verwijst in dat verband ook naar het briefadvies van de stichting SBB aan de staatssecretaris van OCW over (her)invoering van de meestertitel (5 juli 2012). De raad bepleit dat branches voor het vaak intensieve proces voor de inrichting van een meestertitel een beroep kunnen doen op (tijdelijke) ondersteuning, bijvoorbeeld vanuit de stichting SBB en dat de overheid hiervoor ook financiële ruimte biedt. Zodra het proces van inrichting van een meestertitel is afgerond, is het aan de branches om dit te onderhouden.

De minister heeft aangegeven dat zij met SBB en de MBO Raad overleg zal voeren over wat er nodig is om het tot stand komen van verbindingen tussen het mbo-stelsel en de meester- en gezeltitels te bevorderen. Hoewel ik de verantwoordelijkheid voor genoemde titels bij de branches laat, wil ik stimuleren dat meer branches meesterschap of vakmanschap op uitzonderlijk niveau nadrukkelijk zichtbaar maken (in de vorm van genoemde titel dan wel op andere manieren).

Bron: Min. OCW (2013) Brief aan de Tweede Kamer d.d. 25 april 2013 over *de invoering van de meester- en gezeltitel in het mbo* (motie 33 000 VIII 144 en motie 33 187 34).

Verder wijst de raad op de mogelijkheid om excellentie en kwaliteit over het voetlicht te brengen via onderlinge (internationale) vakkampioenschappen voor aankomende en gevestigde vakmensen. Onderstaande box bevat hiervan een voorbeeld.

International Young Butcher's Competition

Elk jaar wordt vanuit de International Butchers' Confederation (IBC) de International Young Butcher's Competition georganiseerd. De wedstrijd bevat de volgende wedstrijdonderdelen:

- Uitbenen, verdelen, vliezen en sorteren van een runderstomp;
- Het maken van een soepterrine, hartige taart of galantine;
- Vervaardigen van een gevuld braadstuk of gevulde rollade;
- Maken en presenteren van grill- en barbecuespecialiteiten;
- Vervaardigen van twee keukenklare producten;
- Het bereiden en presenteren van een hoofdgerecht met vlees.

Het team van Nederlandse deelnemers volgt een speciale 16-daagse vaktraining om zich optimaal voor te bereiden met de hulp van ingezette vakdeskundigen voor instructie en oefening. Ook besteden de deelnemers in het (leer)bedrijf de nodige tijd aan de meegegeven opdrachten ter voorbereiding.
Deze voorbereiding werpt zijn vruchten af: het Nederlandse team heeft op 4 mei 2013 voor de derde achtereenvolgende keer de International Young Butchers' Competition gewonnen. "Zonder uitzondering hebben jonge vakmensen uit zes Europese landen het vakmanschap getoond waarmee zij zich hebben weten te onderscheiden. De passie waarmee de disciplines werden uitgevoerd, getuigen van de liefde voor het slagersvak", aldus voorzitter Ad Bergwerff van de Koninklijke Nederlandse Slagersorganisatie over de prestaties van de deelnemers.

Bron: www.knsnet.nl

Behouden van werkenden in de ambachtseconomie

De verwachte vervangingsvraag voor de ambachtseconomie bestaat voor ongeveer de helft uit uitstroom uit de sector om andere redenen dan pensioen. De sector kan dus veel winnen als zij erin slaagt deze uitstroom te verminderen en mensen met hun kennis en kunde voor de sector te behouden. In dat verband valt ook te wijzen op mogelijkheden die de in ontwikkeling zijnde infrastructuur voor arbeidsmarktregio's kan bieden.

Aandacht voor het binden en boeien van werknemers/werkenden maakt ook onderdeel uit van onder andere het Masterplan Bèta Techniek en het Nationaal Techniekpact 2020. Arbeidsvoorwaarden en arbeidsomstandigheden, zeker in relatie tot die in andere sectoren, zijn een belangrijk aspect bij het werven en behouden van werkenden. In het Nationaal Techniekpact wordt aangekondigd dat sociale partners,

voortbouwend op het Sociaal Akkoord van 2013, in het najaar van 2013 sectorplannen opstellen gericht op het verminderen van de uitstroom van (jonge) werknemers, versnelde instroom van recent werkloos geworden gekwalificeerde technici, op- en bijscholing, doorstroming en verbetering van begeleiding van nieuwe werknemers door ervaren medewerkers.

De raad is van oordeel dat de ambachtseconomie zo veel mogelijk dient aan te sluiten bij sectorplannen van andere sectoren, waarbij ook de kleine beroepsgroepen kansen krijgen. Kleine beroepsgroepen hebben immers minder toegang tot middelen in O&O-fondsen (weinig aansluiting bij cao's, gecombineerd met een groot aandeel zzp'ers). Het opleidingsfonds voor zelfstandig ondernemers (OOZZP) kan hier ook een rol in spelen.
De raad onderkent dat de grote (sectorale) diversiteit binnen de ambachtseconomie en het grote aandeel zzp'ers het maken van afspraken voor de ambachtseconomie voor grote uitdagingen stelt. Desalniettemin meent hij dat als er een gezamenlijk beeld is van de ambachtseconomie, er ook een gezamenlijke visie op de arbeidsmarkt ontwikkeld kan worden, evenals een aanpak om arbeid te werven en te behouden voor de sector.

4 Een toekomstbestendige ambachtseconomie vraagt om goed ondernemerschap

4.1 Inleiding

De ambachtseconomie kent veel kleinschalige bedrijven – waaronder relatief veel familiebedrijven – en een groot aandeel zzp'ers. Dat betekent dat naast vakmanschap ook ondernemerschap een bepalende factor is voor de kracht van de ambachtseconomie. Deze vaardigheden worden veelal in combinatie uitgeoefend, door een of enkele personen in een bedrijf. In de praktijk is dit een veeleisende combinatie. Daarbij komt dat het belang van ondernemersvaardigheden in de ambachtseconomie toeneemt, terwijl van oudsher de nadruk ligt op het ambachtelijk vakmanschap.

In dit hoofdstuk gaat de raad in op het belang van ondernemersvaardigheden voor de toekomst van de ambachtseconomie (paragraaf 4.2) en belemmeringen voor kleinschalig ondernemerschap (paragraaf 4.3). Paragraaf 4.4 sluit af met conclusies en aanbevelingen.

4.2 Ondernemersvaardigheden en ondersteuning

Belangrijke ondernemersvaardigheden

Uit onderzoek naar factoren die belangrijk zijn voor ondernemerschap blijkt dat vakmanschap alleen niet voldoende is om een succesvol ondernemer te worden. Het volstaat niet om in één vaardigheid uit te blinken, ondernemers dienen vele competenties te bezitten[1]. Naast vakmanschap gaat het bijvoorbeeld om doelgericht en zelfstandig kunnen werken, beschikken over innovatief en creatief vermogen, commercieel kunnen denken, oog hebben voor wisselende consumentenvoorkeuren en het kunnen inschatten van risico's. Ook moeten ondernemers rekening houden met de opkomst van nieuwe productietechnologieën, nieuwe materialen, nieuwe diensten, nieuwe communicatievormen en nieuwe aanbieders. Bij dit alles moeten zij voldoen aan wettelijke en sectorspecifieke eisen. Ondernemen over de landsgrenzen heen vraagt om aanvullende kennis en vaardigheden.

1 Zie bijv.: Lazear, E.P. (2005) Entrepreneurship, *Journal of Labor Economics,* 23 – no. 4, pp. 649-680. Lazear spreekt over ondernemers als 'jacks-of-all-trades'. Zie ook Hartog J. [et al.] (2010) If you are so smart, why aren't you an entrepreneur? Returns to cognitive and social ability: entrepreneurs versus employees, *Journal of Economics & Management Strategy,* 19 – no. 4, pp. 947-989.

Ondernemer kun je worden

Onderzoek laat zien dat ondernemerschap geleerd kan worden. Dit neemt niet weg dat kinderen van ondernemers eerder geneigd zijn ook ondernemer te worden dan kinderen van niet-ondernemers. Het blijkt echter niet zozeer een kwestie van erfelijkheid te zijn, maar vooral samen te hangen met de omgeving, rolmodellen en de spreekwoordelijke paplepel[2]. Uit onderzoek in Zweden komt het belang van de plaatselijke omgeving – de lokale cultuur en het plaatselijk niveau van ondernemerschap – naar voren[3]. In gemeenschappen waar ondernemerschap positief wordt gewaardeerd en goede voorbeelden voorhanden zijn, is de drempel om zelf ondernemer te worden duidelijk lager.

Opleiding en ondernemerschap

Wat opleidingsniveau betreft is er een verschil tussen ondernemers die vanuit een familiebedrijf komen en de kans hebben dat over te nemen, en ondernemers die niet in deze situatie verkeren. Het blijkt dat de eerste groep ondernemers minder investeert in formeel onderwijs, maar meer informeel human capital bezit dat is verworven via het bedrijf van hun ouders.
Overigens blijkt er een positief verband te bestaan tussen het (niveau van het) formele onderwijs dat een ondernemer had genoten en het gaan ondernemen door het opstarten van een nieuw bedrijf[4].

Ondersteuning bij ontwikkelen ondernemersvaardigheden

De nieuwe *ondernemerspleinen* kunnen voor ondernemers in de ambachtseconomie een ondersteunende en voorlichtende rol spelen, zowel waar het gaat om startersvaardigheden als om andere kennis en vaardigheden die nodig zijn om goed een onderneming te kunnen drijven.

Ondernemerspleinen

De nieuwe ondernemerspleinen zijn een samenvoeging van de Kamers van Koophandel en innovatiecentrum Syntens (één-loket-benadering) en zij gaan nauw samenwerken met Agentschap NL. Naar verwachting is het ondernemersplein vanaf 1 januari 2014 volledig operationeel.

2 Zie bijv.: Linquist, M.J. [et al.] (2013) *Why Do Entrepreneurial Parent Have Entrepreneurial Children?*
3 Gianetti, M. en A. Simonov (2004) *Social Interactions and Entrepreneurial Activity,* paper, Stockholm School of Economics (SSE); Gianetti, M. en A. Simonov (2004) *On the Determinants of Entrepreneurial Activity: Individual Characteristics, Economic Environment, and Social Norms,* Working Paper Series, Stockholm School of Economics (SSE).
4 Parker S.E. en M. van Praag (2012) The entrepreneur's mode of entry: Business takeover or new venture start? *Journal of Business Venturing* 27 – nr. 1, pp. 31-46.

De nieuwe ondernemerspleinen moeten leiden tot een betere dienstverlening, minder bureaucratie, tijdwinst en minder kosten voor ondernemers. Daarnaast kan de overheid makkelijker in contact komen met ondernemers.

Bedoeling is dat het takenpakket van de nieuwe organisatie een duidelijke focus krijgt, waarbij de wensen van ondernemers leidend zijn. In eerste instantie bieden de ondernemerspleinen alleen informatie en diensten die de Kamers van Koophandel, Syntens en Agentschap NL nu ook al bieden. Daarbij hoort ook het geven van voorlichting en advies over starten en groeien, internationaal zakendoen en innovatie. Verder komt er speciale aandacht voor het stimuleren van innovatie in het midden- en kleinbedrijf.
Om ervoor te zorgen dat bedrijven 24 uur per dag bij de pleinen terechtkunnen, komt er een nieuwe digitale portal[a]. Ondernemers kunnen dan zelf bepalen wanneer zij informatie opzoeken of een vergunning aanvragen. Daarna wordt het portal verder uitgebouwd tot het digitale ondernemersplein.

[a] De website www.ondernemersplein.nl is al in de lucht, maar is nog in ontwikkeling. Hier kunnen ondernemers terecht voor informatie en advies.

Verder zijn er in de praktijk initiatieven om door samenwerking tussen het beroepsonderwijs en het bedrijfsleven ondernemersvaardigheden al zo vroeg mogelijk aan te leren[5] (zie box).

Ondernemen doe je zo!

Het project Ondernemen doe je zo! (voor 3e en 4e klassen van het vmbo) bestaat uit workshops over ondernemerschap, het interviewen van een kleine ondernemer uit de buurt (waar leerlingen uit de eerste hand horen wat ondernemerschap inhoudt), het maken van een bedrijfsanalyse en het uitvoeren van een opdracht voor de ondernemer (het maken van een folder, interieurontwerp, websiteontwerp of klanttevredenheidsonderzoek). De leerlingen worden tijdens het project begeleid door coaches, afkomstig van de Rabobank, de ING en de ABN Amro.

Bron: www.jinc.nl

5 Hier zij vermeld dat de Onderwijsraad thans een advies voorbereidt – op verzoek van de vaste Tweede Kamercommissie voor OCW – waarin nader wordt ingegaan op onderwijs in ondernemerschap.

Voor het mbo geldt dat sinds het schooljaar 2011-2012 het ondernemerschap via een certificeerbare eenheid is verankerd in de kwalificatiestructuur. Scholen kunnen ervoor kiezen dit op te nemen in hun aanbod (zie box).

CE Ondernemerschap in mbo

Vanaf het schooljaar 2011-2012 is in het mbo ondernemerschap via een certificeerbare eenheid (CE) verankerd in de landelijke kwalificatiestructuur. Het CE Ondernemerschap biedt mbo-leerlingen de mogelijkheid hun ondernemersvaardigheden verder te ontwikkelen en hen voor te bereiden op het zelfstandig ondernemerschap. Het CE Ondernemerschap borgt dat mbo-leerlingen desgewenst tijdens de opleiding de basis leren van wat iemand moet kennen en kunnen om een eigen onderneming te starten en te laten groeien. Het streven is 30.000-40.000 deelnemers voor te bereiden op een ondernemende loopbaan.

Per saldo is er thans in het beroepsonderwijs nog onvoldoende aandacht voor het ontwikkelen van ondernemersvaardigheden. Enkele kleinschalige specialistische opleidingen besteden daaraan wel al specifiek aandacht, zoals de opleiding Creatief Vakman. Deze opleiding leidt ambachtelijke schoenmakers, keramisten, glazeniers, glasblazers, hoedenmakers, lederwarenmakers en ontwerpend meubelmakers op. De opleiding heeft drie belangrijke pijlers: vormgeven, vaardigheden en ondernemen. Het ondernemerschap is een integraal onderdeel van de opleiding. Die richt zich op het ontwikkelen van een ondernemershouding: hoe ontwerp je een product voor de markt, hoe zet je een bedrijf op en hoe zorg je ervoor dat je je product daadwerkelijk verkoopt?[6]

Ook stages kunnen van groot belang zijn voor het ontwikkelen van ondernemersvaardigheden. Leerlingen krijgen dan de gelegenheid te leren van de ervaringen en de houding van ondernemers zelf.

4.3 Belemmeringen voor (kleinschalig) ondernemerschap

Teveel aan regels en administratieve lasten

Doordat ondernemers in de ambachtseconomie veelal behoren tot het midden- en kleinbedrijf of zzp'er zijn, kost het bijhouden en naleven van de regelgeving hun relatief veel tijd en inspanning. Veelgehoorde knelpunten betreffen de onduidelijk-

6 SOS Vakmanschap (2013) *SOS Vakmanschap monitor 2013,* p. 21.

heid van regels en een veelheid aan registratie-eisen (uren bijhouden, gegevens invullen voor vergunningen en ontheffingen, etc.)[7]. Vaak komen hier nog sector-specifieke regels bij. Daarnaast houden EU-regels soms onvoldoende rekening met de wijze van produceren: industrieel of ambachtelijk[8].

Een lagere regeldruk geeft bedrijven meer mogelijkheden om te ondernemen en nieuwe activiteiten te ontplooien. Het biedt meer ruimte voor creativiteit en maakt het ondernemen flexibeler en dynamischer.

Een betrekkelijk nieuwe ontwikkeling gericht op het faciliteren van ondernemers/ondernemingen, betreft het zogeheten Ondernemingsdossier. Het Ondernemingsdossier is initiatief van een drietal niet-ambachtelijke brancheorganisaties en overheidsinstanties. Het betreft een nieuwe manier van samenwerken en informatie delen tussen onderneming en overheden met als belangrijkste doel de regeldruk te verminderen; de overheid wil de administratieve lasten voor de betrokken ondernemers met minimaal vijftien procent verminderen (zie box).

Ondernemingsdossier

Het Ondernemingsdossier stelt een onderneming in staat om bepaalde informatie uit de eigen bedrijfsvoering eenmalig vast te leggen en meerdere keren beschikbaar te stellen aan overheden zoals toezichthouders en vergunningverleners. Met het ondernemingsdossier kunnen ondernemers slim voldoen aan wetten en regels. Daarmee besparen ondernemers en overheden tijd, geld en onnodige irritatie.
De ondernemer bepaalt zelf welke overheden toegang hebben tot het dossier. Vooraf moeten per branche goede afspraken worden gemaakt over hoe de juiste gegevens zijn uit te wisselen en deze afspraken worden vastgelegd in een samenwerkingsovereenkomst. Bedoeling is daarmee uiteindelijk te komen tot één informatiebron van het bedrijf met 'zijn' overheden.

Het systeem van het Ondernemingsdossier laat ook zien welke sectorale regels gelden en welke maatregelen eventueel nodig zijn om aan de eisen te voldoen. Er draaien

7 Zie bijvoorbeeld: Min EL&I [et al.] (2012) ZZP-Actieplan *Regeldrukvermindering voor zelfstandigen zonder personeel (zzp'ers),* juni 2012.

8 Ter illustratie van regelgeving die in de praktijk als hinderlijk wordt ervaren, kan het volgende voorbeeld dienen. De Europese Verordening bouwproducten (nr. 305/2011, 9 maart 2011) heeft als doel het opheffen van handelsbelemmeringen tussen EU-lidstaten, door enerzijds harmonisatie van testmethoden voor het testen en beoordelen van bouwproducten (CE-markering) en anderzijds uniforme en transparante regelgeving voor de interne Europese markt. Voor individueel en op maat gemaakte bouwproducten is deze prestatieverklaring niet verplicht, in tegenstelling tot seriematige productie. Hier is dus rekening gehouden met ambachtelijke productie. De verordening verwijst echter ook naar de norm EN 1090 die deze uitzondering voor staalproducten weer ongedaan maakt.

thans ruim 2600 ondernemers uit de drie (proef)sectoren op het Ondernemingdossier, circa 45 gemeenten, 3 provincies en 2 rijksinspecties.

De ontwikkeling van het Ondernemingsdossier is een initiatief en samenwerkingsverband dat bestaat uit: VNO-NCW en MKB-Nederland, een drietal brancheorganisaties (uit de horeca, de rubber- en kunststofindustrie en de recreatie), Antwoord voor bedrijven, de VNG, Inspectieraad, het ministerie van EZ en het programma Slim geregeld, goed verbonden (Sggv). Met het dossier wil de overheid de administratieve lasten voor de betrokken ondernemers met minimaal vijftien procent verminderen. Ondernemingen in de drie betrokken branches en hun overheden ervaren de (deels digitaal ingevulde) samenwerking als een logische en gebruiksvriendelijke nieuwe ontwikkeling.

Bron: *Ondernemingsdossier: Makkelijk en efficiënt gegevens uitwisselen door anders samenwerken,* www.ondernemingsdossier.nl

De overheid streeft ernaar nieuwe regeldruk te voorkomen door bij nieuw beleid en nieuwe wetgeving al in de ontwikkelfase ongewenste neveneffecten te betrekken in de besluitvorming. Daarom moet ieder nieuw voorstel het Integraal Afwegingskader (IAK) doorlopen. Veel ambachtelijke bedrijven zouden er baat bij hebben als er, naar analogie van het beleid van de Europese Commissie, een mkb-toets wordt toegevoegd aan het IAK. In de EU worden kleine bedrijven (minder dan 10 werknemers) uitgezonderd van regelgeving als niet kan worden aangetoond dat de regelgeving voor hen proportioneel is.

Problemen met bedrijfsopvolging

In de ambachtseconomie is relatief vaak sprake van familiebedrijven[9]. Veel familiebedrijven hebben vanwege de vergrijzing met een ernstig opvolgingsprobleem te maken en bij veel van die bedrijven speelt dit probleem al op korte termijn. Dit blijkt uit gezamenlijk onderzoek van het Center for Family Business en Ernst & Young[10]. Het betreft vaak de kleinere ondernemingen, die over het algemeen minder goed op de hoogte zijn van de mogelijkheden van overdracht. Een goede bedrijfsoverdracht kan enige tijd in beslag nemen. Op tijd beginnen is dus wenselijk en dat gebeurt vaak niet.

9 Flören, R. [et al.] (2011) Ondernemerschap en het familiebedrijf, *ESB 96* (4609S – 29 april), pp. 66-72.
10 CFB-HSG; Ernst & Young (2012) *Coming home or breaking free? Loopbaanintenties van de volgende generatie in familiebedrijven.*

Een bedrijfsoverdracht blijkt bij veel bedrijven een *boost* te geven voor innovatie en groei. Een bedrijf overnemen is ook vaak succesvoller wat duurzaamheid, omzet en werkgelegenheid betreft, dan zelf een bedrijf starten. 96 procent van de overgenomen bedrijven is na vijf jaar nog actief. Ter vergelijking: een startende ondernemer heeft een overlevingskans van slechts 50 procent na vijf jaar. Dit bewijst dat de continuïteit van overgedragen bedrijven hoog ligt[11]. Dit betekent dat er voor zelfstandig startende vakmensen een kans ligt in het overnemen van een bestaand bedrijf en/of het overnemen van klanten, huisvesting, en eventuele middelen (zoals materiaal en gereedschappen).

De timing om de ondernemers meer en vooral eerder bewust te maken van het belang van bedrijfsoverdracht en bedrijfsovername is belangrijk. De Kamer van Koophandel helpt ondernemers hierbij door voorlichting te geven over het verkopen van een bedrijf en het kopen van een bedrijf. Dit doet zij door jaarlijks de Overnamedagen te organiseren, en daarnaast seminars en adviesgesprekken aan te bieden en tevens informatie via de website op te nemen over bedrijfsoverdracht/bedrijfsovername.

Risico's voor gezond en veilig werk

Voor alle werkenden (zzp'ers en werknemers) in de ambachtseconomie – en daarmee ook voor het imago van ambachtelijke beroepen – is het belangrijk dat sprake is van goed werk, in die zin dat sprake is van gezond en veilig werk. Dit geldt ook voor de leerplaats van leerlingen, zowel op vakscholen als in leerbedrijven. Uit recent onderzoek van de inspectie blijkt echter dat leerbedrijven in de metaal opvallend slechter scoren dan niet-leerbedrijven (wat naleving betreft van de arbeidsomstandighedenwetgeving). Dit geldt ook voor ongevallen. Uit verschillende sectoren in de ambachtseconomie zijn vergelijkbare inspectieresultaten bekend.
Veel kleine bedrijven blijken nog niet (voldoende) op de hoogte te zijn van de risico's die werkenden lopen bij het uitvoeren van hun bedrijfsprocessen. Deze kleine bedrijven blijven ook vaak achter op het punt van wettelijke RI&E-verplichtingen, terwijl vakbekwaam werken ook gezond en veilig werken betekent.

Kleinschaligheid

Door de kleinschaligheid van het merendeel van de ambachtelijke ondernemingen heeft optreden in collectief verband op een aantal terreinen meerwaarde. Het biedt mogelijkheden tot gezamenlijke belangenbehartiging en het ontplooien van activiteiten die de mogelijkheden van het individuele bedrijf te boven gaan. Diverse ambachtelijke branches kennen dan ook organisaties waarin bedrijven samen optrekken.

11 EIM; J. Meijaard (2007) *Overnemen vaak beter dan 'vers' starten.*

Voor 80.000 van de 285.000 ondernemingen in de ambachtseconomie geldt verder dat zij thans zijn aangesloten bij het Hoofdbedrijfschap Ambachten, het HBA. Dit betreft 36 branches[12]. Het HBA richt zich op het stimuleren van de ambachtseconomie, vakmanschap, arbeidsmarkt en scholing, professionalisering van het ondernemerschap en bedrijfsvoering, imago-campagnes, het stimuleren van samenwerking en collectieve belangenbehartiging en effectieve afstemming.
Conform de afspraak in het regeerakkoord zal het HBA – evenals de andere product- en bedrijfschappen – worden opgeheven.

Gevolgen opheffing product- en bedrijfschappen

Met het opheffen van de product- en bedrijfschappen komt een einde aan een langdurige discussie over het bestaansrecht van de schappen en de verplichte aansluiting en afdrachten van ondernemers. De medebewindstaken en autonome publieke taken van de product- en bedrijfschappen worden vanaf 1 januari 2014 ondergebracht bij de rijksoverheid (EZ of VWS). Ondernemers kunnen ervoor kiezen de andere taken als voorlichting, promotie en belangenbehartiging voor eigen rekening uit te voeren, bijvoorbeeld in een brancheorganisatie[1].

[1] Zie onder meer de *Voortgangsbrief Opheffing PBO* van de minister en staatssecretaris van Economische Zaken van 1 mei 2013 aan de Tweede Kamer.

Inmiddels zijn en worden diverse initiatieven ontplooid om waardevolle activiteiten van het HBA voort te zetten door ze elders onder te brengen.

Onderstaande box bevat een voorbeeld van een samenwerkingsverband van versbranches.

Samenwerkingsverband InVersNed

In de Stichting InVersNed (Innovatie Versdetailhandel Nederland) werken vijf brancheorganisaties in de versdetailhandel samen: brood- en banketbakkers (NBOV), slagers (KNS), detaillisten in aardappel/groente/fruit (ADN), poeliers en wildhandelaren (NBPW) en visdetaillisten (VNV). InVersNed richt zich zowel op het realiseren van aantrekkelijke nieuwe winkelgebieden en het ontwikkelen van nieuwe en innovatieve winkelconcep-

12 Branches kunnen zich op verzoek van hun organisaties aansluiten bij het HBA – en desgewenst ook weer uittreden. Alle bedrijven binnen de aangesloten branches vallen onder het HBA.
Het HBA wordt bestuurd door organisaties van ondernemers en van werknemers. De voorzitter wordt benoemd door de Kroon.

ten als op bevordering en versterking van het ondernemerschap. Bij dit laatste gaat het onder meer om werving en begeleiding van starters en matching en begeleiding bij bedrijfsopvolging. Vakmensen die zelf een bedrijf willen starten, krijgen via InVersNed begeleiding op alle aspecten van de bedrijfsvoering. Streven is het opleidingsaanbod optimaal te laten aansluiten op deskundig en modern ondernemerschap. Ook biedt InVersNet facilitering door afspraken met onder meer banken en overheden.

Bij kleinschalige specialistische beroepen is sprake van een nauwe samenwerking tussen onderwijsinstelling(en), bedrijfsleven en vaak ook het betrokken kenniscentrum. De kleinschaligheid van de branche en onderwijs is hierbij een voordeel: de groep direct betrokkenen is klein, wat concrete afspraken en snelle besluitvorming mogelijk maakt. Zo hebben bijvoorbeeld de hoefsmeden een stuurgroep opgericht, waarin de beroepsgroep en de drie AOC's werken aan goede hoefsmidopleidingen. De stuurgroep heeft gezamenlijk examens ontwikkeld en probeert eenheid te creëren in de communicatie en organisatie van de opleidingen.[13]

4.4 Conclusies en aanbevelingen

In de ambachtseconomie is ondernemerschap van vitaal belang. Ondernemersvaardigheden hebben niet alleen betrekking op het realiseren van een solide bedrijfsvoering, maar ook op de inzet en ontwikkeling van specifiek vakmanschap en materiaalgebruik, gericht op productontwikkeling en innovatie. In het licht van de dynamiek op productmarkten, doet de raad de volgende aanbevelingen.

Ondersteun de ontwikkeling van ondernemersvaardigheden

De raad stelt vast dat vakmanschap en ondernemerschap in de ambachtseconomie overwegend in combinatie worden uitgeoefend. Dat geldt in het bijzonder voor de vele zzp'ers die daar werkzaam zijn, maar ook voor veel vakmensen in mkb-bedrijven. De combinatie vakmanschap-ondernemerschap is veeleisend en wordt in de praktijk vaak als lastig ervaren.

Een aantal vaardigheden die voor ondernemerschap van belang zijn kunnen al op *jonge leeftijd* ontwikkeld worden[14].

13 SOS Vakmanschap (2013) *SOS Vakmanschap monitor 2013,* p. 42.
14 Rosendahl Huber, L. [et al.] (2013) *The effect of early entrepreneurship education: Evidence from all randomized field experiment,* paper SSRN. Een voorbeeld van een project om jong kennis te maken met ondernemen is BizWorld. De effecten van dit programma zijn onderzocht. Zie www.bizworld.nl

Naar het oordeel van de raad dient er met name in het *beroepsonderwijs* meer aandacht te komen voor ondernemersvaardigheden. Daarbij zal nadrukkelijk aandacht moeten worden gegeven aan de ondernemerschapsaspecten en -eisen van het beroep, bijvoorbeeld via ondernemerschapsprogramma's.
De raad constateert dat er met de nieuwe aanpak van de kwalificatiestructuur in het mbo meer ruimte komt voor ondernemerschapsonderwijs. Zo krijgen onderwijsinstellingen de mogelijkheid om ondernemerschap – als toevoeging aan bestaande opleidingen – aan te bieden én te certificeren. De raad beveelt aan dat scholen dit opnemen in hun aanbod.

Verder acht de raad het noodzakelijk dat de *nieuwe ondernemerspleinen* een actieve rol gaan spelen bij het voorlichten en ondersteunen van ondernemers in de ambachtseconomie. Van groot belang daarbij is ook een verregaande digitalisering van de dienstverlening, zodat de ondernemer altijd de relevante informatie kan vinden. De ondernemerpleinen zouden daarnaast een rol kunnen spelen bij up-to-date houden van ondernemersvaardigheden en -kennis.
De raad bepleit dat de ondernemerspleinen nadrukkelijk aandacht geven aan specifieke doelgroepen die in de ambachtseconomie in hoge mate vertegenwoordigd zijn, met een focus op starters. Ook de thema's van bedrijfsopvolging/bedrijfsovername en internationaal zakendoen verdienen in dat verband de aandacht.

Verminder de regeldruk voor kleine ondernemers

Daarnaast acht de raad blijvende aandacht voor het *verminderen van de regeldruk* gewenst. Met name voor zelfstandigen en voor kleinere ondernemingen, die oververtegenwoordigd zijn in de ambachtseconomie, vraagt het bijhouden en naleven van regels relatief veel tijd en inspanning.

Stimuleer gebruik Ondernemingsdossier in ambachtseconomie
De raad wijst in dat verband op mogelijkheden die het *Ondernemingsdossier* biedt om de samenwerking en het delen van informatie met overheidsinstanties te vergemakkelijken. Dit is vooral interessant voor branches die regelmatig contact hebben met de overheid in verband met vergunningen en toezicht. Uitbreiding van dit initiatief naar branches in de ambachtseconomie kan ook voor ondernemers in de ambachtseconomie de naleving van regels vergemakkelijken en daarmee de ervaren regeldruk verminderen.

Zorg dat regels rekening houden met (ambachtelijke) productiewijze

Verder zou de overheid bij regelgeving – en bij de handhaving daarvan – moeten bezien of deze voldoende rekening houdt met de wijze van produceren: industrieel of ambachtelijk – zonder afbreuk te doen aan kwaliteit en aan het belang van gezond en veilig werk.

In verschillende Europese richtlijnen zijn de afgelopen decennia kleine uitzonderingen voor ambachtelijke beroepen of bedrijven opgenomen. De lidstaten krijgen in de richtlijn dan de ruimte om van de uitzondering gebruik te maken, zodat recht kan worden gedaan aan specifieke situaties. De raad roept zowel de overheid als het bedrijfsleven op bij nieuwe EU-regels alert te zijn op effecten voor het bedrijfsleven, algemeen en vanuit het perspectief van specifieke beroepen (zoals de ambachtelijke beroepen).

In het verlengde hiervan bepleit de raad dat de overheid in het Integraal Afwegingskader (waarmee wordt beoogd nieuwe regeldruk te voorkomen door bij nieuw beleid en nieuwe wetgeving al in de ontwikkelfase ongewenste neveneffecten te betrekken in de besluitvorming) een mkb-toets op te nemen.

Vervang (gemeentelijke) vergunningen zo mogelijk door algemene regels

De regeldruk kan verder ook verminderd worden wanneer vergunningen worden afgeschaft of vervangen door algemene regels. De VNG heeft bijvoorbeeld in haar model-APV een aantal vergunningen geschrapt die het ondernemersklimaat verbeteren. Een aantal daarvan kan gebiedsgericht worden aangepast, zoals:

- vergunningen voor uitstellingen en reclameborden;
- tijdelijke objectvergunning;
- beperking precario;
- samenvoegen vergunningen: vergunningen die betrekking hebben op wonen, ruimte en milieu worden samengevoegd in de zogenaamde omgevingsvergunning.

Geef voorlichting over en begeleiding bij bedrijfsopvolging

Vanwege de vergrijzing kampen veel familiebedrijven op korte termijn met een ernstig opvolgingsprobleem. Veel van deze familiebedrijven zijn ambachtelijke bedrijven.

Vooral startende ondernemers blijken niet goed op de hoogte van kansen die het overnemen van een bestaande onderneming biedt, terwijl uit onderzoek blijkt dat de overlevingskans van een overgenomen bedrijf vele malen groter is dan de over-

levingskans van een nieuw gestarte onderneming. Tijdige voorlichting en – indien nodig – intensieve begeleiding zijn nodig om startende ondernemers bewust te maken van het belang van bedrijfsoverdracht; ook de timing is belangrijk. Volgens de raad ligt hier een gezamenlijke rol voor ondernemerspleinen, brancheorganisaties en adviseurs van ondernemers. Ook scholen zouden in het ondernemerschapsonderwijs aandacht moeten besteden aan bedrijfsopvolging.

Zorg voor 'goed werk'

Voor alle werkenden (zzp'ers en werknemers) in de ambachtseconomie – en daarmee ook voor het imago van ambachtelijke beroepen – is het belangrijk dat sprake is van goed werk, onder meer in de zin dat sprake is van gezond en veilig werk en van ontwikkelmogelijkheden. Goed werk en de mogelijkheid om hiermee een behoorlijk inkomen te verwerven zijn ook van invloed op de aantrekkelijkheid van het werken in een ambachtelijk beroep. Het *Sociaal Akkoord 2013* bevat tal van afspraken om met *goed werk* een perspectief te bieden op economisch herstel en vooruitgang. Ook zijn afspraken gemaakt over het tegengaan van oneigenlijk gebruik van flexibele arbeidsrelaties. Voor de ontwikkeling van ambachtslieden is het van belang dat sprake is van continuïteit in werkzaamheden, waardoor zij ook gelegenheid krijgen hun specialisme verder te ontwikkelen. Op deze wijze kunnen vaklieden aansluiten bij de innovatieve ontwikkelingen in de sector en hier een constructieve bijdrage aan leveren.

In zijn advies *Zzp'ers in beeld* (2010) en *Zelfstandigen en arbeidsomstandigheden* (2011) heeft de raad zich specifiek gericht op zzp'ers, een groep die in de ambachtseconomie ruim vertegenwoordigd is. Daarbij heeft hij ook aandacht gevraagd voor diverse aspecten van goed werk en hiervoor voorstellen gedaan. In vervolg op het advies uit 2011 is de arboregelgeving inmiddels aangepast en daarmee gelden voor zzp'ers en werknemers die op dezelfde plaats werkzaam zijn dezelfde regels. Een aandachtspunt is nog dat met name kleine bedrijven vaak niet (voldoende) op de hoogte zijn van arborisico's. Branchespecifieke arbocatalogi en digitale RI&E's kunnen hier uitkomst bieden. Omdat het voor kleine branches lastig kan zijn dergelijke trajecten van de grond te krijgen, pleit de raad voor externe (financiële) ondersteuning door het ministerie van SZW in de opstartfase.

Ook verdient de veiligheid van de leerplaats van leerlingen aandacht. Daarbij speelt het beroepsonderwijs een essentiële rol door jongeren voor te bereiden en te leren hoe gezondheid en veilig te werken in de beroepspraktijk. Ook kenniscentra hebben

hierbij een rol te vervullen door dit aspect mee te nemen bij de erkenning van leerbedrijven en de begeleiding van praktijkopleiders.

Kleinschaligheid vraagt om samenwerking en coördinatie van activiteiten

Door de kleinschaligheid van het merendeel van de ambachtelijke ondernemingen heeft optreden in collectief verband op een aantal terreinen meerwaarde. Daarbij gaat het onder meer om collectieve belangenbehartiging, het werken aan een goede beeldvorming over het ambacht, het voorzien in relevante kennis en informatie voor branches, arbeidsmarktinformatie voor diverse doelgroepen, onderwijs en opleiding, de bevordering van vakmanschap (meestertitel) en professionalisering van ondernemerschap. Thans wordt hieraan invulling gegeven door diverse branches en tot aan 2014 vervult het Hoofdbedrijfschap Ambachten op dit vlak een rol voor ondernemingen in een 36-tal branches. Verder kan worden gewezen op de activiteiten van SOS Vakmanschap ten behoeve van kleine specialistische vakopleidingen en de rol van het UWV bij het maken van sectoranalyses over de arbeidsmarkt. De raad acht het van belang dat dergelijke taken, die van belang zijn voor de toekomst van de ambachten en daarmee ook een breder belang dienen (zie hoofdstuk 2), worden uitgevoerd.

De raad constateert dat bij diverse branches behoefte bestaat aan afstemming en coördinatie, waarbij ook de beschikbaarheid van relevante kennis en informatie van belang is. Tegen deze achtergrond bepleit de raad een private coördinatiestructuur die een aantal beleidsmatig relevante activiteiten centraal coördineert (geen versnippering). De raad beveelt aan dat de overheid de betrokken organisaties ondersteunt bij het realiseren van een dergelijke structuur.

5 Visie van de raad en aanbevelingen

In dit hoofdstuk geeft de raad zijn visie op de ambachtseconomie en vat hij zijn aanbevelingen voor een meer toekomstbestendige ambachtseconomie samen.

Ambachten: onmisbare schakel in de kenniseconomie en ons dagelijks leven

Naar het oordeel van de raad vormt de ambachtseconomie – met een jaaromzet van 110 miljard euro – een onmisbaar onderdeel van de Nederlandse (kennis)economie en samenleving.

Zonder de ambachtseconomie, met een grote diversiteit aan beroepen, zou ons dagelijks leven er niet alleen anders uitzien, maar ook saaier en minder kleurrijk. Zo zijn vakmensen nodig om huizen en kantoren te kunnen bouwen, om ervoor te zorgen dat mensen beter kunnen zien, horen of lopen, om producten te repareren en om er bijvoorbeeld voor te zorgen dat mensen zich via fiets, auto of ander transportmiddel kunnen vervoeren.

Ambachtelijke beroepen kennen een grote dynamiek, waarbij oude ambachten zich moderniseren of verdwijnen en nieuwe ambachten zich aandienen. Mede door de toepassing van nieuwe technologieën binnen ambachten neemt het belang van kennis en scholing sterk toe, evenals de noodzaak om over de landsgrenzen heen te kijken. Naast kennis, vakmanschap en de bijbehorende vaardigheden is ondernemerschap van vitaal belang voor de toekomst van de ambachten.

De ambachten leveren een substantiële bijdrage aan de economische ontwikkeling van ons land. Diverse ambachten vormen een bron van creativiteit en innovatie en spelen zo een wezenlijke rol in de innovatieketen. Een aantal specialistische ambachten heeft een sleutelfunctie in de (maak)industrie. Ambachten leveren ook een bijdrage aan het opleiden van vakmensen. Ambachten met een sterk lokale oriëntatie dragen bovendien bij aan de sociale cohesie.

De circa 285.000 ambachtelijke bedrijven tezamen bieden werkgelegenheid aan circa 774.000 werkenden, onder wie relatief veel zzp'ers. Het betreft een grote verscheidenheid aan vakmensen die veelal met passie en trots hun beroep uitoefenen.

Uitdagingen én kansen

Tekort aan vakmensen

Met het kabinet acht de raad actie nodig om de *uitdagingen* aan te gaan waar de ambachtseconomie voor staat. In het bijzonder gaat het daarbij om de oplopende tekorten aan vakmensen, vooral doordat relatief veel ouderen de komende jaren uitstromen en de instroom van jongeren vanuit het beroepsonderwijs al jaren afneemt. Voor een aantal ambachten is reeds sprake van een structureel tekort. Voor de periode 2010-2021 is voor de ambachtseconomie een vervangingsvraag van 229.000 geraamd. Een opvallende ontwikkeling daarbij is de upgrading van beroepen: door een toenemende complexiteit van het werk worden hogere opleidingseisen gesteld.

Kansen op werk

Naar het oordeel van de raad geven deze ontwikkelingen niet alleen reden tot zorg, maar bieden ze nadrukkelijk ook *kansen*, vooral in het licht van de toenemende (jeugd)werkloosheid in ons land. Zo bieden de ambachten perspectief op werk aan jongeren die een keuze moeten maken voor een studie of beroep, aan werkzoekenden en aan mensen die hun loopbaan een andere wending willen geven (zij-instromers). Voor een groeiende groep jongeren die willen doorleren, is het een pre dat in de ambachtseconomie een upgrading van beroepen gaande is. Zij kunnen op hun beurt het vakmanschap en ondernemerschap weer verder ontwikkelen en op een hoger plan brengen.

In het licht van het bovenstaande doet de raad hierna aanbevelingen om de verschillende uitdagingen aan te gaan en zo de ambachten meer toekomstbestendig te maken. De aanbevelingen zijn deels specifiek gericht op (onderdelen van) de ambachtseconomie, deels hebben zij een bredere strekking.
Achtereenvolgens komen daarbij de volgende thema's aan de orde:

- talent voor ambacht;
- bekendheid en waardering voor het ambacht;
- ontwikkeling vakmanschap;
- ondernemerschap.

Talent voor ambacht

Talent (h)erkennen

Zowel in kwantitatief als in kwalitatief opzicht is er in de ambachtseconomie behoefte aan talent voor ambacht. Het beroepsonderwijs is de grootste leverancier van vakmensen in de ambachtseconomie. De terugloop van het aantal leerlingen

dat kiest voor (ambachtelijk) beroepsonderwijs, leidt dan ook tot een sterk verminderde instroom van vakmensen in de ambachtseconomie. Het herkennen – en erkennen – van talent van leerlingen voor (ambachtelijke) vaardigheden is volgens de raad een eerste noodzakelijke stap om deze trend om te buigen. Dit begint in het basisonderwijs.

In dat kader is van belang dat de bestaande CITO-toets op de basisschool zich concentreert op het meten van cognitieve vaardigheden. Handvaardigheid en andere praktische vaardigheden van leerlingen, die voor de ambachten van wezenlijk belang zijn, blijven daarbij buiten beschouwing. Dergelijke talenten worden zo in het basisonderwijs onvoldoende herkend en gewaardeerd en wegen daardoor in de toets ook niet mee bij de keuze voor vervolgonderwijs. Dit kan leiden tot een *misallocatie van talent*.

Gezien het belang van een optimale ontwikkeling en allocatie van de verschillende talenten van leerlingen, beveelt de raad aan een meer systematische evaluatie van de ontwikkeling van (praktische) kennis en vaardigheden op de basisschool te introduceren. Daarbij denkt hij aan een capaciteitentoets, als onderdeel van of naast de CITO-toetssystematiek, die de ontwikkeling en het potentieel van (praktische) talenten van leerlingen evalueert.

Daarmee kan talent voor praktische vaardigheden worden herkend en gewaardeerd en kan dit ook expliciet worden meegewogen bij de keuze voor vervolgonderwijs. De invoering van een dergelijke capaciteitentoets zou gepaard moeten gaan met structurele aandacht voor de ontwikkeling van dergelijke capaciteiten in het onderwijsprogramma.

Opleidings- en beroepskeuze verbeteren

De afnemende belangstelling van jongeren voor een ambachtelijke opleiding is voor een belangrijk deel terug te voeren op het feit dat de ambachten bij hen niet of nauwelijks bekend zijn (ontbrekend beroepsbeeld). Volgens de raad is het dan ook nodig de opleidings- en beroepskeuze van jongeren beter te faciliteren.

De raad bepleit daarom dat scholen hun leerlingen in het basisonderwijs en in de onderbouw van het voortgezet onderwijs laten *kennismaken met beroepsrichtingen*. De scholen kunnen daarbij gebruikmaken van reeds bestaande mogelijkheden en initiatieven. Deze activiteiten worden vaak door sectoren georganiseerd (zoals TechniekTalent.nu voor de techniek). Daarnaast zijn er initiatieven die zich richten op beroepskeuzevoorlichting voor jongeren in het vmbo, mbo en hoger onderwijs. Zo ontwikkelt de stichting Samenwerking Beroepsonderwijs-Bedrijfsleven (SBB)

producten op het gebied van stage- en beroepskeuzevoorlichting. 'Onderwijs On Stage' is een private activiteit waarbij vmbo-scholen samen met gemeenten en bedrijven ontmoetingen tussen leerlingen en beroepsbeoefenaren organiseren om daarmee aan leerlingen in het mbo een realistisch beroepsbeeld mee te geven. De raad acht het van belang dat dergelijke initiatieven een meer structurele plek krijgen in het onderwijsproces. Voor scholen mag dit geen vrijblijvende zaak zijn.

Volgens de raad dienen scholen zich in het kader van de beroepsoriëntatie van hun leerlingen ook te richten op *de ouders*, gezien de invloed die zij hebben tijdens het keuzeproces van hun kinderen. Daarbij is het van belang nadrukkelijk aandacht te besteden aan de arbeidsmarktperspectieven van beroepen. Het organiseren van thematische ouderavonden is een van de mogelijkheden voor scholen om ouders voor te lichten.

Verwacht mag worden dat het ambachtelijke bedrijfsleven en individuele ondernemers hun medewerking verlenen aan de hierboven geschetste activiteiten en hiertoe ook zelf initiatieven ontplooien. Het ligt in de rede daarbij te bezien waar aanhaken bij reeds bestaande initiatieven als TechniekTalent.nu mogelijk is om ambachtelijke bedrijven in scholen meer zichtbaar te maken.

Verder acht de raad het wenselijk dat voor leerlingen binnen het beroepsonderwijs het *beroepsperspectief meer zichtbaar* is. Daarvoor is de aanwezigheid van een onderwijskolom met doorstroommogelijkheden voor ambachtelijke beroepen van belang. Op die manier kunnen vmbo, mbo en hbo (met Associate Degree) zich duidelijk als beroepsonderwijs profileren. Tevens worden hiermee ontwikkelingsmogelijkheden binnen het beroep zichtbaar.

Bekendheid en waardering voor het ambacht

De dalende belangstelling voor ambachtelijke opleidingen en beroepen heeft ook te maken met het imago van het ambacht in ons land.
De keuze voor een ambachtelijke beroepsopleiding wordt vaak gezien als laatste mogelijkheid voor leerlingen met een lage CITO-score op de basisschool. Een algemene opleiding (vmbo-t, havo, vwo) geniet duidelijk meer waardering. Jongeren – en hun ouders – zijn meestal ook niet goed op de hoogte van het arbeidsmarktperspectief van de verschillende opleidingen, c.q. van de opleidingen voor ambachtelijke beroepen.

Onvoldoende bekend is dat werken in een ambachtelijk beroep vraagt om vakkennis, vaardigheden en toepassing van moderne technologieën, waarbij het belang van ondernemerschap toeneemt.

Tegelijkertijd wordt het predicaat 'ambachtelijk' gebruikt om aandacht te vragen voor de wijze waarop producten tot stand komen en voor de geleverde *kwaliteit*. Verder lijkt onder bepaalde groepen sprake van een revival van het ambacht, waarbij ambachten juist weer hip zijn. Anders dan in bijvoorbeeld Duitsland is in Nederland echter geen sprake van een ambachtscultuur, reden waarom wordt gepleit voor een herwaardering van de ambachten in ons land[1].

Creëer juist beeld van de ambachten en sluit aan bij positieve connotaties

Voor een vergroting van de waardering van de ambachten in Nederland is volgens de raad nodig dat een juist beeld ontstaat van de hedendaagse ambachten en dat zij ook meer zichtbaar worden gemaakt in de samenleving. Dit geldt zowel ten aanzien van de beroepsuitoefening en de arbeidsmarkt- en loopbaanperspectieven als ten aanzien van de betekenis van de ambachten voor de Nederlandse economie en de samenleving als geheel (zie hoofdstuk 2).
Het feit dat ambachten een niet weg te denken rol spelen in het dagelijks leven van alle mensen, biedt hiervoor bij uitstek aanknopingspunten. Daarbij kan worden aangesloten bij reeds bestaande positieve connotaties zoals: ambachtelijke kwaliteit, duurzame productie, innovatie, trots op vakmanschap en ondernemerschap.

Benut wervingskracht eigentijdse iconen

De raad bepleit dat diverse actoren zich inzetten voor verbetering van de kennis over ambachten en de waardering ervoor.
Zoals hiervoor aan de orde kwam, kan het onderwijs – in samenwerking met het betrokken bedrijfsleven – hieraan een bijdrage leveren door leerlingen en hun ouders voor te lichten over ambachtelijke beroepen en het toekomstperspectief daarvan. Verder bepleit hij dat de partijen in de ambachtseconomie zich inzetten voor een *beter imago van de ambachten*.
Het positieve imago van het ambacht en de maakindustrie in Duitsland en de manier waarop dat wordt gepromoot, kunnen als voorbeeld dienen. Partijen kunnen daarvoor bijvoorbeeld aansluiting zoeken bij de activiteiten van Skills Netherlands en de Centra voor Innovatief Vakmanschap. Ook het over het voetlicht brengen van succesvolle voorbeelden in de branche via eigentijdse 'iconen' kan helpen de waardering voor het ambacht in de samenleving te laten groeien.

Maak excellentie zichtbaar (meestertitel)

Invoering van de *meestertitel* in een ambachtelijke branche biedt de mogelijkheid om goed vakmanschap en excellentie zichtbaar te maken. Een meestertitel kan zo het

1 Klamer, A. [et al.] (2013) *Herwaardering ambachtscultuur hoofdzaak.*

imago van de vakman/vrouw vergroten en doorgroeiperspectief bieden. Meesters in een branche kunnen ook fungeren als ambassadeurs van de ambachten.

Een zevental branches kent al een meestertitel en in een groot aantal andere branches bestaat draagvlak voor de introductie ervan. Naar het oordeel van de raad is het aan de branches en hun organisaties hierover te besluiten en initiatieven te nemen. Hij verwijst in dat verband naar de brief van de stichting SBB aan de staatssecretaris van OCW over (her)invoering van de meestertitel (2012).

De raad bepleit dat branches voor het vaak intensieve proces voor de *inrichting* van een meestertitel een beroep kunnen doen op tijdelijke ondersteuning, bijvoorbeeld vanuit de stichting SBB, en dat de overheid hiervoor ook financiële ruimte biedt. Na afronding van het proces voor de inrichting van een meestertitel is het aan de branches om het instrument van de meestertitel te onderhouden.

Verder wijst de raad op de mogelijkheid om excellentie en kwaliteit over het voetlicht te brengen via onderlinge (internationale) *vakkampioenschappen* voor aankomende en gevestigde vakmensen. Via bijvoorbeeld interviews met winnaars kunnen ook de trots en passie van deze vakmensen worden overgebracht.

In het kader van een leven lang leren en bevordering van (excellent) vakmanschap kan postinitieel onderwijs een rol spelen. Daarbij is het aan branches om aan te geven aan welke opleidingen ze behoefte hebben en aan opleidingsinstituten om hiertoe een passend aanbod te ontwikkelen.

Geef inzicht in arbeidsmarktperspectief ambachtelijke beroepen

Daarnaast kan ook een goed inzicht in het *arbeidsmarktperspectief* van ambachtelijke beroepen het beeld over werken in het ambacht verbeteren en de misvatting wegnemen dat het vooral laaggeschoolde arbeid betreft. Daarvoor is actuele, objectieve en voor alle doelgroepen makkelijk toegankelijke arbeidsmarktinformatie nodig over onder meer vacatures in de (ambachts)economie en toekomstige tekorten en overschotten. Naar het oordeel van de raad ligt hier een verantwoordelijkheid voor de overheid. In dat verband is ook van belang dat het arbeidsmarktperspectief al een grotere rol gaat spelen in het opleidingenaanbod van het mbo en dat een bijsluiter wordt ontwikkeld met informatie over onder meer de arbeidsmarktkansen van opleidingen.
Tegen deze achtergrond bepleit de raad dat er een structurele financiering komt voor de coördinerende taak van het UWV voor het maken en beschikbaar stellen van sectorale arbeidsmarktanalyses. Volgens de raad is het nodig dat bedoelde arbeidsmarkt-

informatie goed toegankelijk is voor de gebruikers, zoals werkgevers, werkenden, werkzoekenden, zij-instromers en scholen.

Ontwikkeling vakmanschap

Versterking beroepsonderwijs

De raad stelt vast dat ontwikkelingen binnen het beroepsonderwijs (vmbo, mbo en ho) eveneens van groot belang zijn voor de ambachtseconomie. Zij zijn van invloed op de opleidingskeuze van jongeren en op de instroom van gekwalificeerde vakmensen in de ambachtseconomie. Behoud van kwalitatief goede en voldoende gefinancierde bbl-opleidingen is daarbij van cruciaal belang voor de ambachten, omdat praktijkleren hier centraal staat. Ook oudere zij-instromers moeten langs die weg een switch naar een ambachtelijk beroep kunnen maken. Zowel hun opleiding als de kosten van een stageplaats moeten dus gefinancierd blijven. Nu gelden dezelfde (wettelijke) opleidingsregels en -eisen voor zij-instroom die ook voor jongeren gelden. In het mbo zou voor volwassen deelnemers bijvoorbeeld het vak 'leren, loopbaan, burgerschap' geschrapt kunnen worden.

De afgelopen jaren is in de discussie over het beroepsonderwijs veel aandacht uitgegaan naar de kwaliteit van beroepsopleidingen, het opleidingenaanbod (kwalificatiestructuur), de aansluiting onderwijs-arbeidsmarkt en de beperkte keuze van jongeren voor technische en ambachtelijke opleidingen. Dit heeft onder meer geleid tot het actieplan mbo *Focus op vakmanschap 2011-2015* van het kabinet. Verder geeft het rapport *MBO en bedrijven aan zet* (2012) een aantal actielijnen, onder meer om het mbo aantrekkelijker te maken. Het recent gepubliceerde *Nationale Techniekpact* bevat initiatieven om onder meer de instroom in techniekopleidingen te vergroten.
Naar het oordeel van de raad kan de ambachtseconomie baat hebben bij deze initiatieven om het beroepsonderwijs te versterken. Wat het hoger beroepsonderwijs betreft wijst de raad op de wenselijkheid het georganiseerde bedrijfsleven meer te betrekken bij de ontwikkeling en het aanbod van opleidingen.

Extra aandacht voor kleinschalige opleidingen

Een specifiek aandachtspunt voor de ambachtseconomie betreft de rol van *kleinschalige opleidingen*. De raad acht het noodzakelijk dat in het kader van de versterking van het beroepsonderwijs deze opleidingen nadrukkelijk de aandacht krijgen, opdat opleidingen voor een specialistisch beroep met een reëel arbeidsmarktperspectief in stand kunnen blijven.
Met het oog hierop ondersteunt de raad het recente advies *Kleine, unieke opleidingen* dat de stichting SBB met inbreng van SOS Vakmanschap heeft opgesteld. Dit advies

bevat een pleidooi voor een 'loket- en expertisepunt' en een pilot-benadering, uitgevoerd door SOS Vakmanschap, onder regie en verantwoordelijkheid van de SBB. De raad acht het van belang dat deze activiteiten goed geborgd zijn bij het SBB en hij dringt aan op een dekkende bekostiging van overheidswege.

Verder wijst de raad erop dat leerlingen bij mbo-opleidingen die zijn geconcentreerd op één locatie, te maken kunnen krijgen met relatief hoge reiskosten. Om te voorkomen dat reiskosten in dat geval een belemmering opleveren, bepleit de raad een vorm van facilitering.

Werken aan doorlopende leerlijnen en uitbreiding Ad-opleidingen

Naar het oordeel van de raad kan de positie van het beroepsonderwijs ook verbeteren wanneer er duidelijk sprake is van een onderwijskolom waarbij vmbo, mbo, hbo (met de Associate Degree) zich duidelijk als beroepsonderwijs profileren en de aansluiting en de doorstroommogelijkheden binnen de kolom verbeteren. Dit vereist een goede samenwerking tussen de diverse actoren.
Terecht gaat thans veel aandacht uit naar de aansluiting van het vmbo op het mbo (onder andere in het Techniekpact). Hier dient met volle kracht te worden gewerkt aan een doorlopende leerlijn met een vlekkeloze aansluiting.
Tevens is het van belang deze leerlijn waar mogelijk door te trekken naar het hbo en de Associate Degree.
De raad stelt voor dat de SBB onderzoekt in welke branches van de ambachtseconomie behoefte bestaat aan *Associate Degree-opleidingen*.

Met het oog op de beschikbaarheid van *voldoende leerbedrijven* in het kader van de ambachtelijke beroepsopleidingen, bepleit de raad rekening te houden met het feit dat de ambachtseconomie een relatief groot aandeel zzp'ers kent. Zzp'ers zouden zo veel mogelijk inzetbaar moeten zijn als leerbedrijf. Volgens de raad moet het mogelijk worden gemaakt dat zzp'ers als leerbedrijf kunnen optreden zonder dat zij een arbeidsovereenkomst met de onderwijsdeelnemer behoeven aan te gaan. Ook moeten zzp'ers dan gebruik kunnen maken van de nieuwe stimuleringsregeling (die in plaats komt van de WVA) voor leerwerkplaatsen.

Ondernemerschap

De ambachtseconomie kent veel kleinschalige bedrijven en een relatief groot aandeel zzp'ers. Dit betekent dat ambachtelijk vakmanschap en ondernemerschap veelal in combinatie moeten worden uitgeoefend. Deze combinatie is in de praktijk vaak veeleisend. Zo moeten ambachtelijke ondernemers doelgericht en zelfstandig kunnen

werken, beschikken over innovatief en creatief vermogen, voldoen aan wetten en regels en tevens commercieel kunnen denken. Ze hebben te maken met concurrentiedruk, veranderende consumentenvoorkeuren en moeten rekening houden met de opkomst van nieuwe technologieën en materialen. Daarbij neemt het belang van ondernemersvaardigheden in de ambachtseconomie toe.

Ook met het oog op het bredere, economische belang van ondernemerschap vraagt de raad aandacht voor de wenselijkheid van ontwikkeling en training van vaardigheden die van belang zijn voor ondernemerschap. In dat verband is relevant dat bepaalde – deels ook niet-cognitieve – vaardigheden het beste al op jonge leeftijd kunnen worden aangeleerd.

Naar het oordeel van de raad dient er met name in het *beroepsonderwijs* meer aandacht te komen voor ondernemersvaardigheden. Daarbij zal nadrukkelijk aandacht moeten worden gegeven aan de ondernemerschapsaspecten en -eisen van het beroep, bijvoorbeeld via ondernemerschapsprogramma's.
De raad constateert dat er met de nieuwe aanpak van de kwalificatiestructuur in het mbo meer ruimte komt voor ondernemerschapsonderwijs. Zo krijgen onderwijsinstellingen de mogelijkheid om ondernemerschap – als toevoeging aan bestaande opleidingen – aan te bieden én te certificeren. De raad beveelt aan dat scholen dit opnemen in hun aanbod.

Verder wijst de raad erop dat naast het bijhouden en ontwikkelen van het vakmanschap, ook het up-to-date houden van ondernemersvaardigheden en -kennis nodig is. Brancheorganisaties en ondernemerspleinen (zie hieronder) kunnen daarbij een belangrijke rol spelen.

Facilitering en versterking ondernemerschap

Naar het oordeel van de raad zijn de ambachten gebaat bij facilitering en versterking van ondernemerschap. Hij acht het dan ook van groot belang dat de nieuwe *ondernemerspleinen* ondernemers in de ambachtseconomie adequate ondersteuning en voorlichting bieden. Daarbij is ook een vergaande digitalisering van de dienstverlening nodig, zodat de ondernemer altijd terechtkan op het digitale ondernemersplein.
De raad bepleit dat de ondernemerspleinen nadrukkelijk aandacht geven aan specifieke doelgroepen die in de ambachtseconomie in hoge mate vertegenwoordigd zijn, met een focus op starters. Ook de thema's van bedrijfsopvolging/bedrijfsovername (zie hierna) en internationaal zakendoen verdienen in dat verband de aandacht.

Meer aandacht nodig voor bedrijfsopvolging

Vanwege de vergrijzing krijgen veel ambachtelijke bedrijven op korte termijn te maken met *opvolgingsproblemen*. Hoewel de overname van een bestaande onderneming goede kansen biedt voor mensen die ondernemer willen worden, blijken zij hiervoor nog weinig aandacht te hebben.
De raad acht het dan ook noodzakelijk dat tijdig voorlichting plaatsvindt gericht op de bewustwording van het belang en de (toekomst)perspectieven van bedrijfsoverdracht en bedrijfsovername, en dat daarbij zo nodig ook meer intensieve begeleiding wordt gegeven. Volgens de raad ligt hier een gezamenlijke rol voor ondernemersplein, brancheorganisaties en adviseurs van ondernemers. Ook scholen zouden in het ondernemerschapsonderwijs aandacht moeten besteden aan bedrijfsopvolging.

Werken aan minder regeldruk voor kleinschalige bedrijven

Met name voor zelfstandigen en kleine ondernemingen vraagt het bijhouden en naleven van regels relatief veel tijd en inspanning. Vermindering van de regeldruk blijft dus voor de veelal kleinschalige bedrijven in de ambachtseconomie van groot belang.

De raad wijst in dat verband op mogelijkheden die het *Ondernemingsdossier* biedt om de regeldruk te verminderen. Daarbij gaat het om een nieuwe manier van samenwerken en informatie delen tussen onderneming en overheden. Uitbreiding van dit initiatief naar branches in de ambachtseconomie kan ook voor ondernemers in de ambachtseconomie de regeldruk doen afnemen, waarbij het gaat om dossiers op brancheniveau waar ook de gemeentelijke regelgeving in opgenomen is.

Ook het – waar mogelijk – vervangen van (gemeentelijke) vergunningen door algemene regels kan helpen de regeldruk voor onder andere kleine ambachtelijke ondernemingen te verlagen.

Verder acht de raad het meer in het algemeen van belang dat de wijze van produceren – industrieel of ambachtelijk – in aanmerking wordt genomen bij regelgeving voor het bedrijfsleven, zonder dat dit ten koste mag gaan van de kwaliteit van producten en diensten of van gezond en veilig werk. Met het oog hierop roept de raad de overheid en het bedrijfsleven op alert te zijn bij nieuwe EU-regels op effecten voor het bedrijfsleven, algemeen en vanuit het perspectief van specifieke beroepen (zoals de ambachtelijke beroepen). Verder acht hij het wenselijk dat de overheid een mkb-toets opneemt in het bestaande Integraal Afwegingskader (IAK) voor nieuw beleid en nieuwe wetgeving. Dit naar analogie van de EU-regeling, waarmee kleine bedrijven kunnen worden uitgezonderd van regelgeving die voor hen disproportioneel is.

Kwaliteit van werk

Ondernemerschap betekent ook aandacht voor kwalitatief goed werk en duurzame inzetbaarheid, onder meer in de zin dat er sprake is van gezond en veilig werk en aandacht is voor scholing. Dit geldt voor alle werkenden in de ambachtseconomie, zowel voor zzp'ers als voor werknemers, evenals voor leerlingen in leerbedrijven. Naast het beroepsonderwijs hebben kenniscentra hierbij een rol te vervullen door dit aspect mee te nemen bij de erkenning van leerbedrijven en de begeleiding van praktijkopleiders. Het *Sociaal Akkoord 2013* bevat tal van afspraken om met *goed werk* een perspectief te bieden op economisch herstel en vooruitgang.

In zijn adviezen *Zzp'ers in beeld* (2010) en *Zelfstandigen en arbeidsomstandigheden* (2011) heeft de raad zich specifiek gericht op zzp'ers, een groep die in de ambachtseconomie ruim vertegenwoordigd is. Daarbij heeft hij ook aandacht gevraagd voor diverse aspecten van goed werk en hiervoor voorstellen gedaan. In vervolg op het advies uit 2011 is de arboregelgeving inmiddels aangepast en daarmee gelden voor zzp'ers en werknemers die op dezelfde plaats werkzaam zijn dezelfde regels. Een aandachtspunt is nog dat met name kleine bedrijven vaak niet (voldoende) op de hoogte zijn van arborisico's. Branchespecifieke arbocatalogi en digitale RI&E's kunnen hier uitkomst bieden. Omdat het voor kleine branches lastig kan zijn dergelijke trajecten van de grond te krijgen, pleit de raad voor externe (financiële) ondersteuning door het ministerie van SZW in de opstartfase.
Goed werk en de mogelijkheid om hiermee een goed inkomen te verwerven zijn vanzelfsprekend ook van invloed op de aantrekkelijkheid van het werken in een ambachtelijk beroep.

Kleinschaligheid vraagt om samenwerking en coördinatie van activiteiten

Gezien de kleinschaligheid van het overgrote deel van de ambachtelijke bedrijven, plus het feit dat in veel gevallen sprake is van kleine brancheorganisaties, kan samenwerking tussen verwante organisaties zinvol zijn. De raad constateert dat bij diverse brancheorganisaties tevens behoefte bestaat aan verdergaande afstemming en coördinatie, waarbij ook de beschikbaarheid van relevante kennis en informatie van belang is.

Tegen deze achtergrond bepleit de raad een private coördinatiestructuur die een aantal beleidsmatig relevante activiteiten centraal coördineert (geen versnippering). Daarbij denkt hij onder meer aan activiteiten gericht op de beschikbaarheid van kennis over voor de ambachtseconomie en het ondernemerschap in het ambacht relevante ontwikkelingen en vraagstukken, de ondersteuning bij gezond en veilig

Onderwerp	*Aanbeveling*	*Door wie[a]?*	*Aansluiten bij (bijvoorbeeld):*
Talent (h)erkennen	Invoeren capaciteitentoets	Overheid in samenwerking met (bijvoorbeeld) CITO en onderwijsinstellingen	Techniekpact 2020
	Verbeteren opleidings- en beroepskeuze	Onderwijsinstellingen met medewerking van het (georganiseerd) bedrijfsleven	Techniekpact 2020 SBB Initiatieven als: – TechniekTalent.nu – Onderwijs On Stage
	Beroepsperspectief zichtbaar maken	Onderzoekinstellingen, kenniscentra	UWV-data, SVGB-data, doelmatigheidsonderzoeken SBB
	Onderwijskolom zichtbaar maken	Onderwijsinstellingen	
Bekendheid/ waardering ambacht	Inzet eigentijdse iconen	(Georganiseerd) bedrijfsleven, onderwijs	o.a.: – Skills Netherlands – Centra voor innovatief Vakmanschap
	Bevorderen excellent vakmanschap (bijvoorbeeld via invoering meestertitel)	(Georganiseerd) bedrijfsleven met tijdelijke ondersteuning door SBB en overheid	Bestaande meestertitels
	Inzicht in arbeidsmarktperspectief (o.m. bijsluiter)	Overheid (financiering) in samenwerking met onderwijsinstellingen (o.m. bijsluiter) en SBB t.b.v. het mbo	Ontwikkeling bijsluiters hbo en pilots mbo
Vakmanschap ontwikkelen	Versterking beroepsonderwijs, ook kleinschalig	Overheid in samenwerking met onderwijsinstellingen, SBB en (georganiseerd) bedrijfsleven	SOS Vakmanschap SVGB Techniekpact 2020 Rapport *MBO en bedrijven aan zet* (2012)
	Doorlopende leerlijnen, Ad (Associate Degree)	Overheid in samenwerking met onderwijsinstellingen en het (georganiseerde) bedrijfsleven; met onderzoek door SBB naar behoefte aan AD in ambachten	Techniekpact 2020
	Voldoende leerwerkplaatsen, stageplaatsen met name ook bij zzp'ers (WVA, vanaf 1-1-2014 subsidieregeling, ook toegankelijk voor zzp'ers)	(Georganiseerd) bedrijfsleven (mede via O&O-fondsen en cao-afspraken), kenniscentra en overheid (financiële stimulering)	
Ondernemerschap	Meer aandacht voor ondernemerschap in beroepsonderwijs	Onderwijsinstellingen i.s.m. het (georganiseerde) bedrijfsleven	
	Meer support aan ondernemers (starten onderneming, overdracht, regelgeving en -druk, etc.)	Overheid (regelgeving en -druk) en ondernemerspleinen (algemene support)	
	Kwalitatief goed werk	(Georganiseerd) bedrijfsleven (arbocatalogi, cao-afspraken etc.)	
	Samenwerking en coördinatie	(Georganiseerd) bedrijfsleven met ondersteuning overheid	

[a] Het (georganiseerde) bedrijfsleven zoals hieronder bedoeld, omvat – afhankelijk van het onderwerp – sociale partners op sectorniveau, organisaties van zzp'ers, individuele ondernemers en ondernemersorganisaties.

werken, opleiding en scholing. De raad beveelt aan dat de overheid de betrokken organisaties ondersteunt bij het realiseren van een dergelijke structuur.

Tot slot

Bijgaand schema (zie p. 72) bevat een korte weergave van de verschillende aanbevelingen in het advies.

Den Haag, 21 juni 2013

W. Draijer
Voorzitter

V.C.M. Timmerhuis
Algemeen secretaris

Bijlagen

Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid

> Retouradres Postbus 90801 2509 LV Den Haag

Aan de voorzitter van de
Sociaal-Economische Raad
De heer ir. W. Draijer
Postbus 90405
2509 LK S GRAVENHAGE

Postbus 90801
2509 LV Den Haag
Anna van Hannoverstraat 4
T 070 333 44 44
F 070 333 40 33
www.rijksoverheid.nl

Contactpersoon
dhr. mr. D.P. Spaans
T 070 333 61 69
DSpaans@minszw.nl

mw. mr. C. Oppenheimer
T 070 333 59 81
COppenheimer@minszw.nl

Onze referentie
AV/SDA/12/17309

Uw referentie
-

Datum 04 DEC 2012
Betreft Adviesaanvraag Ambachtseconomie

Geachte heer Draijer,

Op 6 september jl. heeft mijn ambtsvoorganger u geïnformeerd over de adviesaanvragen die het kabinet voornemens is in 2013 aan de Sociaal-Economische Raad voor te leggen.

Hierbij verzoek ik de SER namens het kabinet door middel van een advies een bijdrage te leveren aan de toekomstbestendigheid van onze ambachtseconomie. Bijgevoegd treft u een toelichting op dit verzoek. Ik zie uw advies over deze problematiek graag medio 2013, zo mogelijk voor de zomer, tegemoet.

Hoogachtend,

de Minister van Sociale Zaken
en Werkgelegenheid,

L.F. Asscher

SER-adviesaanvraag 'Ambachtseconomie'

Inleiding

Ambachtelijke producten en diensten komen tot stand in een groot aantal kleine ondernemingen en (vooral) door zzp'ers. Kenmerkend voor het ambacht is de handmatige, arbeidsintensieve en vakkundige productiewijze en dienstverlening, meestal geleerd in de praktijk van ervaren vaklieden, ondersteund door leren op school, vooral op MBO-niveau. De keuze voor een ambachtelijk beroep leidt bijna automatisch ook tot het ondernemerschap: deze verbondenheid van vakmanschap en ondernemerschap onderscheidt het ambacht van andere economische activiteiten.

Volgens opgave van het Hoofdbedrijfschap Ambachten (HBA) kent dit segment van de Nederlandse economie meer dan 290.000 bedrijven (33% marktsector), zijn er ca. 865.000 personen werkzaam (14% marktsector) en bedraagt de omzet meer dan 110 miljard euro (8% marktsector)[1].

Uitdagingen en risico's voor de ambachtseconomie

De ambachtseconomie in zijn geheel is omvangrijk maar kwetsbaar door zijn kleinschaligheid, verspreiding over vele sectoren en door de diversiteit binnen de bedrijven. Van de ambachtelijke bedrijven heeft 97% minder dan 10 medewerkers en 70% betreft eenmansbedrijven, ondernemingen van zelfstandigen zonder personeel (zzp-ers). Kleinschaligheid kenmerkt ook de vertegenwoordigende organisaties. De organisatiegraad is laag. Veel branches in het ambacht kennen geen cao of opleidingsfonds, waardoor het afspraken maken over scholing en opleiding niet collectief kan worden opgepakt. Tegelijkertijd wordt het ambacht geconfronteerd met verschillende uitdagingen.

Volgens recent onderzoek staat de ambachtseconomie voor grote uitdagingen: vergrijzing en ontgroening leiden volgens EIM tot een forse vervangingsvraag[2]. De uitstroom van ouderen en de beperkte instroom van jongeren zorgen voor schaarste aan ambachtslieden en zijn daarmee wellicht een bedreiging voor het voortbestaan van bepaalde beroepen. Hiernaast betekent de verwachte opheffing van het stelsel van de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie (en het verdwijnen van het HBA in zijn huidige vorm) dat in samenwerking met de bestaande brancheorganisaties op een andere wijze een kader moet worden gecreëerd dat er toe bijdraagt dat deze ondernemingen en zzp'ers het ambachtelijke werk kunnen leveren op een wijze die recht doet aan de maatschappelijke eisen. Dit vraagt om de ontwikkeling van samenhangend beleid op het gebied van economie, duurzaamheid, onderwijs en arbeidsmarkt.

Hoewel de afgelopen jaren diverse maatregelen zijn genomen om de aansluiting tussen het (beroeps)onderwijs en de arbeidsmarkt te verbeteren is een verdere versterking van deze aansluiting wenselijk. Dit geldt ook voor de kleinschalige specialistische opleidingen in de ambachtssector: ook voor het ambachtelijke werk is kwalitatief goed onderwijs dat aansluit op de vraag vanuit de (regionale) arbeidsmarkt relevant. Weliswaar wordt soms verwezen naar de kenniscentra als verantwoordelijke voor de instroom, maar dit is niet de primaire taak van deze organisaties. Van belang is vooral dat de afzonderlijke branches binnen de sector ambachten klein zijn. Daardoor is het lastig te komen tot een collectiviteit van enige omvang en slagkracht.

---

[1] Website HBA: op basis van de meest recente cijfers van het CBS (2011) heeft het EIM de omvang van ambachtseconomie berekend.
[2] Arbeidsmarktdynamiek in de ambachtseconomie tot 2021 (EIM, 2012)

Bovendien is het aantal zzp'ers groot (circa 70%), en zijn er meestal geen cao's en opleidingsfondsen.

De situatie op de arbeidsmarkt is extra uitdagend omdat volwaardige vakmensen een cruciale rol spelen bij opleiding en overdracht van kennis en kunde (de meester/gezel-relatie). Als het HBA verdwijnt zal gezocht moeten worden naar een nieuw platform dat er voor zorgt dat ook voor 'kleine' ambachten opleiding en scholing mogelijk blijft, voor zover deze niet worden opgenomen in het toekomstige licentiesysteem voor kleinschalig uniek opleidingsaanbod met een goed arbeidsmarktperspectief. Dit is een belangrijke uitdaging, zeker in het licht van de eigenschappen van de sector ambachten (kleinschalig én veel zzp-ers én ontbreken cao's) én het feit dat voor opleidingen een zekere omvang nodig is. Het wegvallen van scholingsmogelijkheden kan gevolgen hebben voor de instroom, professionaliteit en kwaliteit van ambachtelijke beroepen en producten. De vraag is op welke manier de eigen organisaties in het ambacht, na het verdwijnen van de publiekrechtelijke infrastructuur, in staat zijn de noodzakelijke overkoepelende (kennis)infrastructuur voor het ambacht neer te zetten en duurzaam te onderhouden.

De werking van de markt zal bijdragen tot een mogelijk nieuwe ordening binnen de ambachtelijke branches. De vraag daarbij is welke randvoorwaarden nodig zijn voor ambachtelijke ondernemingen en zzp'ers om het werk te kunnen leveren op een wijze die recht doet aan de maatschappelijke kwaliteitseisen. Het gaat daarbij om het waarborgen van de continuïteit van de ondernemingen; om het voldoen aan de vraag naar de producten en de diensten van deze kleine ambachtelijke ondernemingen; en om het waarborgen van de kwaliteit van producten en diensten in het belang van de consument, zeker als sprake is van gezondheidsrisico's (bijv. kappers, visagie, voetverzorging).

Vraagstelling aan de SER

Het kabinet verzoekt de SER te adviseren over een strategie die erop gericht is via de ontwikkeling en bevordering van vakmanschap bij te dragen aan een toekomstbestendige ambachtelijke economie. Het kabinet verzoekt de SER te adviseren in aanvulling op bestaande initiatieven als SOS Vakmanschap en rekening houdend met het topsectorenbeleid dat mede afhankelijk is van specialistisch vakmanschap. Hoe kan een bundeling van krachten tot stand worden gebracht in een sector met vele kleine brancheorganisaties en met veel zzp-ers, zodanig dat het ondernemerschap versterkt wordt, de continuïteit wordt verbeterd (denk bijv. aan opvolgingsproblematiek) en de duurzame bedrijfsvoering en innovatieve kracht van ambachtelijke ondernemingen wordt bevorderd? Welke rol kunnen de sociale partners hierbij spelen? De vraagstelling is breed en bestrijkt zowel de terreinen van onderwijs en arbeidsmarkt als die van ondernemerschap en belangenbehartiging. Het kabinet vraagt de SER daarom in zijn advisering de volgende vragen te betrekken:

- Welke rol ziet de SER in de toekomst weggelegd voor de ambachtseconomie? Welke effecten hebben ontwikkelingen als vergrijzing, de verwachte opheffing van de publiekrechtelijke infrastructuur en het stijgende opleidingsniveau van de beroepsbevolking op de ambachtseconomie?

- Hoe kan zicht worden verkregen op de ambachtelijke arbeidsmarkt ? Kan een scherpere definitie van het begrip ambachtseconomie daartoe bijdragen? In hoeverre wijkt de ambachtelijke arbeidsmarkt af van de arbeidsmarkt in algemene zin? Welke aspecten van internationalisering zijn van invloed op de ambachtelijke arbeids- (en opleidings)markt?

- Hoe kunnen vraag en aanbod in de ambachtssector op de vaak regionaal bepaalde arbeidsmarkt beter op elkaar worden afgestemd? Welke rol ligt hier voor de ambachtssector zelf?

- Momenteel zien ouders van kinderen het kiezen voor vakwerk vaak als negatieve keuze. Aandacht voor de gelijkwaardigheid van werken met hoofd en werken met hoofd en handen, is daarom nodig. Onderdeel hiervan kan zijn een herkenbaarder en meer aansprekend loopbaanperspectief voor de ambachten te ontwikkelen. Hoe kan het imago van ambachten verbeterd worden? Hoe kunnen de ambachtelijke branches aantrekkelijk blijven voor jongeren? Hierbij verdienen ook de onderwijskeuze en de beroepsoriëntatie van jongeren de aandacht.

- Hoe kunnen ontwikkelingen in het ambachtelijke onderwijsveld worden bijgehouden en hoe moet vernieuwing vorm krijgen zodat opleiding en scholing van vakmensen ook voor de toekomst gewaarborgd wordt?

- Wat zijn de mogelijkheden voor (bij)scholing, kennisuitwisseling en samenwerking met andere economische sectoren, en wat kan hierbij de rol zijn van het bedrijfsleven, de overheid en het (ambachtelijke beroeps)onderwijs.

- Op welke wijze kan het ondernemerschap van (aankomende) ambachtelijke specialisten worden versterkt? Hoe kan hun inzicht in de ambachtelijke economie worden vergroot; welke kennis van het ondernemerschap is vereist; op welke wijze kan deze kennis toegankelijk worden gemaakt; hoe kan de continuïteit van ambachtelijke ondernemingen worden verzekerd? Deze en andere vragen betreffen cruciale randvoorwaarden voor blijvend succesvolle uitoefening van het ambacht en het voortbestaan van de ambachtelijke branches.

Informatie over ambachten in een zestal Europese landen

België. Als handwerkberoep geldt in België de door routinematige hoofd- en bijbaan opgeleverde tastbare werkprestatie, die niet of slechts incidenteel samenhangt met de levering van goederen. Daaronder vallen ook onstoffelijke werkzaamheden met een concreet resultaat, zoals het repareren van een huishoudelijk apparaat. De ambachtsnijverheid beperkt zich niet tot de zogenoemde kunstnijverheid, maar ook beroepen als loodgieter, stukadoor en timmerman behoren tot de ambachtsnijverheid[1].
Er zijn in België circa 42 handwerkberoepen aangemerkt als ambachtelijk beroep, onderverdeeld over vier categorieën: bouw(nijverheid), handel en vergelijkbare dienstverlening, voedingsmiddelen en metaalbewerking.

Duitsland[2]. Ambachtelijke bedrijven zijn in de eerste plaats bedrijven, die vergunningsplichtig handwerk uitvoeren, zoals aangegeven in de beroepenlijst. Voor bepaalde ambachtsberoepen is in Duitsland een vergunning voor het uitoefenen van een bedrijfsmatige vestiging vereist. De vergunning wordt doorgaans verkregen op basis van het vakdiploma voor het betreffende beroep, via inschrijving in het ambachtsregister. Heeft men geen vakdiploma, dan kunnen ambachtslieden op basis van de EWR Handwerk-Verordnung aantonen dat zij over de noodzakelijke beroepservaring beschikken, zodat zij in aanmerking komen voor een speciale vergunning. In totaal moet dan zes jaar beroepservaring worden aangetoond en in een aantal jaren daarvan moet er sprake zijn geweest van een positie als zelfstandige of leidinggevende. Duitsland kent ongeveer 151 beroepen of werkzaamheden, die als ambachtelijk worden gezien, onderverdeeld over drie categorieën en zeven groepen. Alleen al de categorie bouwnijverheid kent 41 ambachtelijke beroepen.

Denemarken. In Denemarken worden bedrijven met minder dan zes werknemers automatisch als ambachtelijk bedrijf aangemerkt. Bij reparatie- en dienstverleningsondernemingen geldt een bovengrens van 20 werknemers. Voor de overige ondernemingen is de kwalificatie van ambachtelijke onderneming van twee vereisten afhankelijk:
- er is sprake van minder dan 50 werknemers én
- er is sprake van werkzaamheden die tot een van volgende vijf categorieën behoren: productie, bouw (constructie), reparatie, dienstverlening of detailhandel[3].

Frankrijk. In het Franse recht bevat een omschrijving opgenomen van wat onder een ambachtsman moet worden verstaan:
- een zelfstandige ondernemer die een vakopleiding heeft gevolgd,
- die een ambachtsbekwaam bedrijf in de zin van de verordening nr. 83/487 (over het ambachtsregister) voert,
- alleen of met zijn vrouw,
- en die verantwoordelijk is voor alles wat met de onderneming te maken heeft (productie, bedrijfsvoering en marketing)[4].

Groot-Brittannië. In Groot-Brittannië wordt een beroep c.q. werkzaamheid als ambachtelijk aangemerkt als het voldoet aan de volgende drie criteria:

---

[1] http://www.sdz.be
[2] Niedersächsisches Ministerium für Wirtschaft, Arbeit und Verkehr, Handwerkskammern in Europa – ein Organisationvergleich, 2004, p. 51
[3] Niedersächsisches Ministerium für Wirtschaft, Arbeit und Verkehr, Handwerkskammern in Europa – ein Organisationvergleich, 2004, p. 47
[4] Niedersächsisches Ministerium für Wirtschaft, Arbeit und Verkehr, Handwerkskammern in Europa – ein Organisationvergleich, 2004, p. 69

- er is sprake van inzet van overwegend menselijke vaardigheden in alle fasen van het maken van het product;
- er wordt uitsluitend gebruik gemaakt van natuurlijke materialen en stoffen (zoals glas, natuursteen, hout, klei);
- er is sprake van creativiteit.

Onder het begrip handwerk/ambachtelijk werk wordt in Groot-Brittannië vooral kunsthandwerk verstaan. De termen ambachtelijk bedrijf en ambachtelijke onderneming zijn binnen Groot-Brittannië niet bekend[5].

Italië is het enige land binnen de EU dat in de wet een omschrijving van ambacht (handwerk) en ambachtelijk bedrijf heeft opgenomen. Volgens het Italiaans recht kwalificeert een bedrijf als ambachtelijk bedrijf:

- als de eigenaar van het bedrijf persoonlijk meewerkt;
- als de eigenaar van het bedrijf persoonlijk de besluiten neemt en de verantwoordelijkheid draagt voor alle bedrijfsaangelegenheden;
- als er goederen worden geproduceerd of diensten worden verleend, die een kunst- of gebruikskarakter hebben.

Desalniettemin mogen ambachtelijke bedrijven die een bepaalde omvang hebben, toch niet worden aangemerkt als ambachtelijk bedrijf[6].

Hieronder is in een overzicht per Europees land aangegeven welke eisen er zijn voor het vestigen en uitoefenen van een ambachtelijk bedrijf. De gegevens zijn enigszins verouderd – het vereiste van de Meesterbrief in Duitsland is bijvoorbeeld sinds 2005 geen vereiste meer – maar geeft toch een aardig beeld van de verschillen in vereisten binnen Europa.

Geen of nauwelijks eisen	Vakdiploma/beroepservaring vereist		Meesterbrief vereist
Groot-Brittanië	België	Italië	Duitsland*
Ierland	Denemarken	Oostenrijk	Luxemburg
Nederland	Finland	Spanje	
Portugal	Frankrijk	Zweden	
	Griekenland		

Bron: Impulse 2003; Zukunftsinstitut GmbH 2003
*sinds 1 januari 2005 is deze voorwaarde vervallen

[5] Niedersächsisches Ministerium für Wirtschaft, Arbeit und Verkehr, Handwerkskammern in Europa – ein Organisationvergleich, 2004, p. 95

[6] Niedersächsisches Ministerium für Wirtschaft, Arbeit und Verkehr, Handwerkskammern in Europa – ein Organisationvergleich, 2004, p. 111

Gegevens over specialistische beroepen in Nederland
(Bron: website SVGB)

Ambachtelijke schoenmakers
Aantal ondernemingen en bedrijfsgrootte
De branche ontwerpers en ambachtelijk vervaardigers van tassen en schoenen is in Nederland zeer divers en bestaat uit circa 175 ondernemingen. De branche bestaat veelal uit zzp'ers die eigen tassen en/of schoenen ontwerpen en vervaardigen (135), maar ook uit kleine productiebedrijven en enkele groothandels (40).

Omzetontwikkeling
De ontwerpers en ambachtelijke vervaardigers van schoenen en tassen realiseren gezamenlijk een omzet van ruim 6 miljoen euro exclusief btw. Vooral de ambachtelijke bedrijven zijn overwegend zeer kleinschalig: 75 procent van deze bedrijven realiseerde in 2009 een omzet van nog geen 25.000 euro. De omzetontwikkeling ten opzichte van 2008 is bij 38 procent van de ambachtelijke bedrijven gestegen en bij 43 procent gelijk gebleven.

Werkgelegenheid
In de branche zijn in totaal ongeveer 250 personen werkzaam. Hiervan zijn er circa 230 direct betrokken bij het ontwerpen en/of vervaardigen van schoenen en tassen. Parttime arbeid komt veel voor, waardoor het volume van de werkgelegenheid, gemeten in voltijdkrachten, uitkomt op circa 180 fte. 66 Procent is vrouw.

Audiciens
Aantal ondernemingen
De audicienbranche telt ruim 160 ondernemingen. Er zijn zo'n 700 op hoorzorg gespecialiseerde vestigingen in Nederland (exclusief optiekzaken met hoorzorg). De grootste spelers zijn Beter Horen en Schoonenberg Hoorcomfort, elk met respectievelijk ruim 250 en 200 vestigingen. Ook zijn onder HoorProfs meer dan 150 zelfstandige audiciens verenigd. Aantal ondernemingen blijft stabiel. Het aantal vestigingen kent al jaren een stijgende trend, door toename aantal slechthorenden en door uitbreiding ketenbedrijven. Steeds meer combinatiebedrijven met optiek.

Omzetontwikkeling
De totale brancheomzet kwam in 2009 neer op ongeveer 225 miljoen euro. Van deze totale omzet is in 2009 vanuit de zorgverzekeringswet 108,5 miljoen vergoed voor (het aanmeten van) hoortoestellen. De resterende 116,5 miljoen euro is deels vergoed vanuit aanvullende verzekeringen en deels door eigen bijdragen van gebruikers.
De afgelopen jaren is de totale brancheomzet toegenomen. Verwacht wordt dat deze trend ook de komende jaren zal doorzetten. Zo is er sprake van een toenemend aantal slechthorenden als gevolg van de vergrijzing en door lawaaibelasting bij jongeren.

Werkgelegenheid
Er zijn geen kwantitatieve onderzoeksgegevens bekend over de omvang van de werkgelegenheid in de audicienbranche. Brancheorganisatie NVAB schat deze op ongeveer 2000 werkzame personen. In dit aantal zijn werknemers die ondersteunende werkzaamheden voor de audicien uitvoeren ook opgenomen. Duidelijk is wel dat het aantal werkzame personen in de audicienbranche de afgelopen jaren is toegenomen. Ook het aantal StAr-geregistreerde audiciens stijgt gestaag en bedraagt inmiddels ruim 900 audiciens.

Glasblazers
Aantal ondernemingen
Bij de Kamer van Koophandel staan 57 bedrijven geregistreerd die aangemerkt kunnen worden als glasblazerijen. Hieronder vallen diverse bedrijven, zoals blazerijen voor laboratoriumglas of neonglas en glaskunst. De opleiding Creatief Vakman leidt leerlingen op tot glasblazers in de glaskunst; geschat wordt dat dit een kleine 20 bedrijven zijn in Nederland. Of dit allemaal actieve bedrijven zijn waar voldoende omzet wordt gegenereerd om in eigen levensonderhoud te kunnen voorzien, is de vraag. Al met al gaat het om een zeer kleine branche. Een grove schatting is dat er zo'n 40 glaskunstblazers actief zijn in Nederland (gemiddeld ongeveer 2 per bedrijf).

Omzetontwikkeling
Omzet wordt gegenereerd met opdrachten voor kunstenaars en ontwerpers en met de verkoop van sierglas. Het sierglas wordt verkocht via winkels bij glasblazerijen of via galeries. Ook vindt er verkoop

via internet plaats. Daarnaast zijn er glasblazerijen die workshops aanbieden. Tot slot zijn er de glasblazerijen die tegen entreegelden demonstraties geven. De omvang van de omzet is niet bekend.

Werkgelegenheid
SVGB kenniscentrum heeft in 2009 een kleinschalig onderzoek gehouden onder glasblazers ten behoeve van de ontwikkeling van een opleiding. Aan dit onderzoek hebben 23 mensen meegedaan, waarvan 18 respondenten aangaven te kunnen glasblazen. De eerdere schatting van het aantal mensen dat in deze branche werkzaam is (40) zou in de buurt kunnen liggen van het werkelijke aantal.

Glazeniers
Aantal ondernemingen
De glazeniersbranche telt in totaal ongeveer 340 ondernemingen. Ongeveer 90% van de ondernemingen is door de ondernemer zelf opgericht. Bij 70% van de bedrijven is slechts één persoon werkzaam, bij de overige 30% werken twee of meer personen. De twee grootste bedrijven tellen elk vijftien werknemers; op nummer 3 staat Glasatelier Oud Rijswijk uit Zoetermeer met acht werknemers.

Omzetontwikkeling
De totale omzet van de branche bedroeg in 2009 naar schatting ongeveer 20 miljoen euro. De omzet is sinds 2004 langzaam toegenomen.

Werkgelegenheid
Op basis van het EIM onderzoek werd het aantal werkzame personen in 2010 geschat op 560. Het aantal werkzame personen groeit de afgelopen jaren met vijf tot tien per jaar.

Goudsmeden
Aantal ondernemingen
Vrijwel alle bedrijven bestaan uit één vestiging. Veel goudsmeden zijn zzp'er. Waar sprake is van personeel gaat het vooral om bedrijven die zich bezighouden met goudsmidwerk.

Omzetontwikkeling
In 2007 bedroeg de omzet in de branche naar schatting ongeveer 190 miljoen euro exclusief btw. De afgelopen jaren zal de omzet door de economische teruggang waarschijnlijk zijn gestabiliseerd. Veel bedrijven hebben lage omzetten omdat zij parttime met het vak bezig zijn. Bij de reparatiebedrijven ligt de omzet per bedrijf hoger. De grootste groep bedrijven (40%) heeft een omzet tussen de 25.000 en 50.000 euro. De overige bedrijven hebben een veel hogere omzet. 78% van deze bedrijven heeft een omzet van 125.000 euro of meer.

Werkgelegenheid
Het aantal werkzame personen ligt in 2007 op ongeveer 3000. De verwachting is dat dit aantal sindsdien is toegenomen. Het HBA schat het bestand op ongeveer 3600 personen in 2009. De afgelopen jaren zijn er vooral veel parttimers bijgekomen (EIM, 2008).

Hoedenmakers
Aantal ondernemingen
De hoedenbranche bestaat uit circa 150 ondernemingen. Veel van deze ondernemingen hebben een beperkte tot zeer beperkte omvang.

Omzetontwikkeling
De hoedenbranche zet jaarlijks ongeveer 5,4 miljoen euro om. Binnen deze totaalomzet is sprake van een grote spreiding. Zo realiseert 65% van de ondernemingen een omzet van minder dan 20.000 euro per jaar. Slechts 19% behaalt een totale omzet van meer dan 50.000 euro.

Werkgelegenheid
De hoedenbranche wordt getypeerd door kleine zelfstandigen. In vier op de vijf bedrijven is slechts één persoon werkzaam. Ruimte op de arbeidsmarkt in de hoedenbranche uit zich dan ook niet in een vacatureaanbod. Wel signaleert brancheverenigingNHV dat de ruimte op de arbeidsmarkt licht toeneemt.

Horlogemakers en klokkenmakers
Aantal ondernemingen
De uurwerkmakersbranche bestaat uit 385 ondernemingen (peiljaar 2007). Dit zijn bedrijven die gespecialiseerd zijn in de reparatie van horloges en/of klokken. Daarnaast zijn er 125 ondernemingen die uurwerkreparatie als nevenactiviteit hebben.

Omzetontwikkeling
De omzet van de gespecialiseerde uurwerkherstellersbedrijven bedroeg in 2007 naar schatting 25 miljoen euro exclusief btw. Dit is de omzet exclusief enkele grote ateliers en after sales servicecentra van groothandel/importeurs en de omzet in reparatie door ondernemingen die niet zijn gerekend tot de gespecialiseerde uurwerkherstellersbedrijven. De totale omzet in reparatie van klokken en horloges in Nederland ligt dus een aantal miljoen euro hoger.

Werkgelegenheid
In de gespecialiseerde uurwerkherstellersbedrijven waren 575 personen werkzaam in 2007. Inclusief de enkele grote (merk-)ateliers en de overige bedrijven had de uurwerkbranche in Nederland naar schatting 850 fte.

Juweliers
Aantal ondernemingen
De juweliersbranche bestaat uit 1495 ondernemingen (in 2007) en zit in een dalende lijn, gezien vanaf 2005. De meeste bedrijven tellen één vestiging. Zo'n 5% van de bedrijven heeft meerdere vestigingen.

Omzetontwikkeling
In 2011 behaalde de branche van juweliers een omzet die ongeveer even groot was als in 2010. Het gaat om in totaal circa €780 miljoen (excl. Btw).

Werkgelegenheid
Volgens het EIM-onderzoek (2008) waren er in 2007 ongeveer 5.945 personen werkzaam in de juweliersbranche. Dit kwam neer op ongeveer 5.900 banen. Het aantal banen is in de jaren daarna iets gegroeid, maar daalde na 2009. In 2010 bedroeg het totaal aantal banen in de branche 5.800.

Keramisten
Aantal ondernemingen
Volgens EIM (2007) bestond de keramiekbranche in 2006 nog uit 565 ondernemingen waarin 710 personen werkzaam waren. Uit gepubliceerde cijfers van het HBA (2011) blijkt dat in vergelijking met 2009 het aantal ondernemingen in 2010 is gedaald met 8% tot 286 ondernemingen. De afname van het aantal ondernemingen is mogelijk te verklaren door de economische crisis. Daarnaast kan de sterke vergrijzing van de branche een rol spelen in de afname. 81 Procent van de bedrijven is zzp'er.

Omzetontwikkeling
Rechtstreekse verkoop aan de consument via eigen winkel, galerie, atelier of op markten is goed voor ruim 40% van de omzet. Het directe contact met de consument is dus een belangrijk verkoopkanaal. De omvang van de omzet is niet bekend.

Werkgelegenheid
Het aantal werkzame personen in de branche bedroeg in 2006 ongeveer 700 waarvan een groot deel parttime. Omgerekend kwam het arbeidsvolume neer op 500 fte.

Medewerker steriele medische hulpmiddelen
Aantal ondernemingen
De meeste medewerkers steriele medische hulpmiddelen (72%) zijn werkzaam in perifere ziekenhuizen. Daarnaast zijn er werkplekken in academische ziekenhuizen, zelfstandige behandelcentra (ZBC)/klinieken en sterilisatiebedrijven.

Omzetontwikkeling
Niet van toepassing

Werkgelegenheid
Aantal werkzame personen (peiljaar 2009): 2200. Door meer innovatieve operatietechnieken komen er steeds meer medische hulpmiddelen bij. Voor een groeiend aantal verschillende (kleine) handelingen in de OK's worden specifieke instrumenten ontwikkeld, zoals bijvoorbeeld operatierobots.

Ontwerpend leerbewerkers
Aantal ondernemingen
De branche ontwerpers en ambachtelijk vervaardigers van tassen en schoenen is in Nederland zeer divers en bestaat uit circa 175 ondernemingen. De branche bestaat veelal uit zzp'ers die eigen tassen en/of schoenen ontwerpen en vervaardigen (135), maar ook uit kleine productiebedrijven en enkele groothandels (40). Bij de bedrijven in deze branche worden lederen tassen en kleinlederwaren ontworpen en ambachtelijk vervaardigd (± 70%) en/of schoenen ontworpen en ambachtelijk vervaardigd (± 40%) en/of tassen en schoenen gerepareerd (± 34%). 80 Procent is zzp'er.

Omzetontwikkeling
De ontwerpers en ambachtelijke vervaardigers van schoenen en tassen realiseren gezamenlijk een omzet van ruim 6 miljoen euro exclusief btw. Vooral de ambachtelijke bedrijven zijn overwegend zeer kleinschalig: 75% van deze bedrijven realiseerde in 2009 een omzet van nog geen 25.000 euro.

Werkgelegenheid
In de branche zijn in totaal ongeveer 250 personen werkzaam. Hiervan zijn er circa 230 direct betrokken bij het ontwerpen en/of vervaardigen van schoenen en tassen. Parttime arbeid komt veel voor, waardoor het volume van de werkgelegenheid, gemeten in voltijdkrachten, uitkomt op circa 180 fte.
Binnen de ambachtelijke bedrijven, waar 185 personen werken, hebben 30 personen de functie ambachtelijk schoenmaker en 55 de functie tassenmaker.

Optiek
Aantal ondernemingen
De optiekbranche bestaat uit ruim 2100 winkels. Daarbij dient te worden opgemerkt dat een onderneming meerdere winkels kan hebben. Het aantal ondernemingen ligt rond de 1300. Van deze ondernemingen is 19 procent zzp'er.

Omzetontwikkeling
Recentelijk publiceerde GfK Retail and Technology tussentijdse omzetcijfers over 2011 die de eerste tekenen van herstel toonden (Oculus, juli/augustus 2011). Zo lieten de cijfers over de eerste vijf maanden van 2011 een omzetgroei zien 13,5% ten opzichte van dezelfde periode een jaar eerder. De totale optiekomzet kwam daarmee uit op 460,4 miljoen euro (GFK Optiscan, 2011).

Werkgelegenheid
Aantal werkzame personen in 2010: 8200.

Orthopedische schoentechniek
Aantal ondernemingen
In Nederland zijn er ongeveer 250 ondernemingen die aan te merken zijn als orthopedisch-schoentechnisch bedrijf of als orthopedische instrumentmakerij.

Omzetontwikkeling
In 2009 was de brancheomzet meer dan €300 miljoen (bruto).

Werkgelegenheid
Aantal werkzame personen per 1 januari 2010: 3000. Waarvan direct betrokken bij de omzet uit orthopedisch-technische of -schoentechnische activiteiten: 2100.

Orthopedisch technici
Aantal ondernemingen
In Nederland zijn er ongeveer 250 ondernemingen die aan te merken zijn als orthopedisch-schoentechnisch bedrijf of als orthopedische instrumentmakerij.

Omzetontwikkeling
Binnen de branche is sprake van een grote omzetspreiding. Ongeveer 30% van de bedrijven haalde over 2009 een omzet van minder dan €250.000,- , terwijl ongeveer 40% van de ondernemingen een omzet had van meer dan €1.000.000,-.
In 2009 was de brancheomzet meer dan €300 miljoen (bruto).

Werkgelegenheid
Aantal werkzame personen per 1 januari 2010: 3000. Waarvan direct betrokken bij de omzet uit orthopedisch-technische of -schoentechnische activiteiten: 2100.

Pianotechniek
Aantal ondernemingen
Er zijn circa 325 ondernemingen waarin ongeveer 600 personen werkzaam zijn. Er zijn twee bedrijven die 15 tot 40 personen in dienst hebben, maar het overgrote deel (80%) is eenmanszaak, zzp'er.

Omzetontwikkeling
Over 2007 bedroeg de brancheomzet circa 45 miljoen euro (exclusief btw) en lag op hetzelfde niveau als in 2003. Meer recente cijfers zijn niet bekend, maar volgens branchedeskundigen was 2011 voor de meeste bedrijven een moeilijk jaar.

Werkgelegenheid
De branche omvat zo'n 600 werkzame personen. Omgerekend naar fulltimebanen kwam de werkgelegenheid in 2008 neer op 475 arbeidsplaatsen.

Schoenherstellers
Aantal ondernemingen
De branche omvat ongeveer 720 ondernemingen. Een derde van de ondernemingen betreft een zzp'er; ook ca. 30 procent van de ondernemingen bestaat uit 2 personen.

Omzetontwikkeling
Rond de helft van de bedrijven realiseerde in 2009 een omzet van nog geen 100.000 euro (in een aanverwante branche als orthopedische(schoentechniek) heeft ongeveer 40% van de bedrijven een omzet van 1 miljoen euro of meer).
De brancheomzet in 2009 bedroeg 93 miljoen euro en bleef ten opzichte van 2008 ongeveer gelijk.
De schoenherstellers hebben naar verwachting in 2010 in totaal 96 miljoen omzet geboekt. Dat is, conform de verwachting, een stijging van 3% ten opzichte van 2009.

Werkgelegenheid
Aantal werkzame personen per 1 januari 2010: 1545, waarvan 550 in loondienst.
Ruim 72 procent van de werkgelegenheid bestaat uit fulltimebanen van 32 uur of meer.
Omgezet naar volledige arbeidsjaren komt de totale werkgelegenheid neer op 1290 werkzame personen.

Tandtechniek
Aantal ondernemingen
De branche bestaat uit zo'n 1020 ondernemingen. Het aantal ondernemingen is in de periode 2003 – 2012 met zo'n 10% toegenomen. Eén op de 15 bedrijven telt meerdere vestigingen. Het totale aantal vestigingen in de branche bedraagt circa 1.110. Een derde is zzp'er.

Omzetontwikkeling
Over 2011 bedroeg de brancheomzet circa € 402 miljoen.

Werkgelegenheid
In de branche zijn in totaal 4455 personen werkzaam die 3700 FTE voor hun rekening nemen.

Technisch oogheelkundig assistent (TOA)
Aantal ondernemingen
Overal waar oogzorg wordt verleend kan de TOA werkzaam zijn. De meeste TOA's werken in universitaire medische centra (14%) en perifere ziekenhuizen (71%).

Omzetontwikkeling
niet van toepassing

Werkgelegenheid
In 2007 werkten in Nederland ongeveer 350 personen als TOA.

Zilversmeden
Aantal ondernemingen
Ongeveer 17% van de ondernemingen (iets meer dan 200 bedrijven) houdt zich volgens het EIM-onderzoek bezig met "het vervaardigen van zilveren gebruiksvoorwerpen, groot zilverwerk". Het werkelijke aantal gespecialiseerde zilversmidbedrijven ligt waarschijnlijk lager. Wij schatten dit aantal op ongeveer 30 bedrijven. Typische zilversmidbedrijven zijn vrijwel altijd zzp'ers.

Omzetontwikkeling
In 2007 bedroeg de omzet in de branche naar schatting ongeveer 190 miljoen euro exclusief btw. De afgelopen jaren zal de omzet door de economische teruggang waarschijnlijk zijn gestabiliseerd. Nieuwe cijfers volgen binnenkort. De omzet per bedrijf is zeer verschillend. Van de goud- en zilversmeden heeft 31% een omzet die lager is dan 12.500 euro.

Werkgelegenheid
Van de onderzochte werkzame personen uit het onderzoek van EIM noemt 4% zich zilversmid of zilversmid/ondernemer. Dit komt neer op ongeveer 120 personen. Het werkelijke aantal personen dat zich voornamelijk met het specialisme zilversmeden bezighoudt ligt waarschijnlijk lager.

BIJLAGE 6: VERSNIPPERING OPLEIDINGSLOCATIES PER AMBACHTSCLUSTER

Niveau 2 Branche	>34	17-34	<17	Totaal aantal instellingen
Brood en banket	16	3	4	23
Dakdekker	1	2	5	8
Goud en zilver	1	0	0	1
Kapper	30	1	0	31
Medewerker stukadoren	7	1	1	9
Meubelmaker/ interieurbouwer	11	9	5	25
Meubelstoffeerder	1	0	3	4
Natuursteenbewerker	1	0	0	1
Optiek	0	0	3	3
Orthopedisch technisch en adaptatietechniek	1	0	0	1
Parketteur	0	0	1	1
Schoenhersteller	1	0	0	1
Schoonmaken	0	1	1	2
Signmaker	4	6	3	13
Stratenmaker	6	8	6	20
Tandtechniek	0	1	0	1
Tegelzetter	0	1	27	28
Tweewielertechniek	10	7	4	21
Versdetailhandel	1	0	0	1
Voeger	1	0	5	6
Totaal	**92**	**40**	**68**	**200**

Bron: Duo 2010 (Bewerking EB Management).

Niveau 3 Branche	>34	17-34	<17	Totaal aantal instellingen
Brood en banket	10	8	3	21
Dakdekker	1	0	6	7
Goud en zilver	1	0	0	1
Juwelier	0	1	0	1
Kapper	23	5	3	31
Medewerker stukadoren	2	2	5	9
Meubelmaker/ interieurbouwer	4	7	13	24
Meubelstoffeerder	0	1	5	6
Natuursteenbewerker	0	0	1	1
Optiek	1	1	1	3
Parketteur	0	0	1	1
Pedicure	1	2	8	11
Pianotechniek	0	1	0	1
Schoenhersteller	0	0	1	1

Schoonheidsspecialist	26	1	1	28
Signmaker	1	2	6	9
Steriele Medische hulpmiddelen	3	0	0	3
Stratenmaker	0	3	14	17
Tandtechniek	0	1	0	1
Tegelzetter	0	0	8	8
Tweewielertechniek	0	1	5	6
Uurwerktechniek	0	0	1	1
Versdetailhandel	1	0	0	1
Ortopedisch technisch en adaptatietechniek	1	0	0	1
Totaal	**75**	**36**	**82**	**193**

Bron: Duo 2010 (Bewerking EB Management).

Niveau 4 Branche	>34	17-34	<17	Totaal aantal instellingen
Audicien	1	1	0	2
Brood en banket	1	1	9	11
Creatief vakmanschap	1	3	4	8
Goud en zilver	1	0	0	1
Grimeur	3	0	0	3
Juwelier	1	0	0	1
Meubelmaker/ interieurbouwer	3	3	6	12
Meubelstoffeerder	0	0	1	1
Oog-, apothekers-, tandarts- en doktersassistent	27	0	0	27
Optiek	6	0	0	6
Orthopedisch technisch en adaptatietechniek	1	0	0	1
Pedicure	0	0	2	2
Restauratiestukadoor	0	0	2	2
Schoonheidsspecialist	10	8	7	25
Signmaker	1	0	3	4
Specialist schilder	2	2	6	10
Tandtechniek	1	0	0	1
Uurwerktechniek	1	0	0	1
Versdetailhandel	0	1	0	1
Totaal	**60**	**19**	**40**	**119**

Bron: Duo 2010 (Bewerking EB Management).

Samenstelling Commissie Toekomst Ambachtseconomie (TAE)

Leden	*Plaatsvervangende leden*
Onafhankelijke leden	
mw.prof.dr. C.M. van Praag (voorzitter)	
drs. J.A. Kamps	
prof.dr. E.J.J. Schenk	
prof.dr. E. Stam	
Ondernemersleden	
A. Bergwerff (VNO-NCW/MKB-Nederland)	R. Slagmolen
mw. G. Dolsma (VNO-NCW/MKB-Nederland)	mw. drs. S. Verweij
drs. G.A.M. van der Grind (LTO-Nederland)	
R. Wolthuis (VNO-NCW/MKB-Nederland)	
Werknemersleden	
mw. L. Gonggrijp (FNV)	A.A.M. Steijaert
mw. drs. I.D.C.M. Coenen (FNV)	drs. E. Tasma
mw. S.B. Baljeu-Veenstra Eur.Erg. (CNV)	
mr. W.J. Lubbers (MHP)	E.H.J. Wolters MA
Adviserende leden	
mw. N. Bosch (CPB)	
prof.dr. A. de Grip (ROA)	
drs. P. Koppe (VNG)	drs. A. Ploegmakers
prof.dr. M.J.S.M. van der Meer (ECBO)	
Waarnemend lid	
mw. E.H.M. Bakker (HBA)	
Ministeriële vertegenwoordigers	
drs. A.T.H. Janssen (SZW)	
mw. E. Wisse (OCW)	
Secretariaat	
mw. mr.drs. T.D. Riemens	
mw. mr. A.M. van den Bosch-de Gier	
mw. drs. H.J.M. ten Berge	
drs. H. van der Meer	

Publicatieoverzicht

Algemeen

De belangrijkste adviezen en rapporten van de SER komen in boekvorm uit. Een jaarabonnement op deze publicaties kost € 90,50. Losse exemplaren kosten € 7,50, tenzij anders aangegeven.
Van de meeste adviezen wordt een aparte samenvatting gemaakt, zowel in het Nederlands als in het Engels. Deze samenvattingen kunt u raadplegen op onze website. Sommige Engelstalige samenvattingen zijn ook beschikbaar in boekvorm en zijn gratis. De bibliografische gegevens vindt u op onze website.
Het SERmagazine, met nieuws en opinies over de SER, de Stichting van de Arbeid en de overlegeconomie, verschijnt maandelijks. Een jaarabonnement is gratis.
Een overzicht van alle SER-uitgaven vindt u op onze website (www.ser.nl).

Adviezen

Handmade in Holland: vakmanschap en ondernemerschap in de ambachtseconomie
2013, 96 pp., ISBN 978-94-6134-053-5, bestelnr: 13/02

Make it in the Netherlands! Advies over binding van buitenlandse studenten aan Nederland
2013, 58 pp., ISBN 978-94-6134-051-1, bestelnr: 13/01

Naar een Energieakkoord voor duurzame groei
2012, 32 pp., ISBN 978-94-6134-046-7, bestelnr: 12/07

Naar een kwalitatief goede, toegankelijke en betaalbare zorg: een tussentijds advies op hoofdlijnen
2012, 60 pp., ISBN 978-94-6134-045-0, bestelnr: 12/06

Reactie op (conceptnota van wijziging) wetsvoorstel versterking bestuur pensioenfondsen
2012, 19 pp., ISBN 978-94-6134-044-3, bestelnr: 12/05

Verschuivende economische machtsverhoudingen
2012, 228 pp., ISBN 978-94-6134-040-5, bestelnr: 12/04

Alternatieve geschilbeslechting in de EU
2012, 84 pp., ISBN 978-94-6134-043-6, bestelnr: 12/03

Werk maken van scholing, advies over postinitiële scholingsmarkt
2012, 144 pp., ISBN 978-94-6134-038-2, bestelnr: 12/02

Voorlopige nanoreferentiewaarden voor synthetische nanomaterialen
2012, 150 pp., ISBN 978-94-6134-035-1, bestelnr: 12/01

Medezeggenschap en (I)MVO
2011, 26 pp., ISBN 978-94-6134-033-7, bestelnr: 11/11

Ontwikkeling door duurzaam ondernemen
2011, 130 pp., ISBN 978-94-6134-032-0, bestelnr: 11/10

Grenswaarden voor asbest
2011, 22 pp., ISBN 978-94-6134-029-0, bestelnr: 11/09

Klachtenbehandeling aanstellingskeuringen
2011, 42 pp., ISBN 978-94-6134-027-6, bestelnr: 11/08

Strategische Agenda Hoger Onderwijs, Onderzoek en Wetenschap
2011, 56 pp., ISBN 978-94-6134-025-2, bestelnr: 11/07

Tijden van de samenleving
2011, 124 pp., ISBN 978-94-6134-024-5, bestelnr: 11/06

Werk maken van baan-baanmobiliteit
2011, 166 pp., ISBN 978-94-6134-023-8, bestelnr: 11/05

Toekomst scholing en vorming leden ondernemingsraad
2011, 44 pp., ISBN 978-94-6134-022-1, bestelnr: 11/04

Bevolkingskrimp benoemen en benutten
2011, 200 pp., ISBN 978-94-6134-021-4, bestelnr: 11/03

Zelfstandigen en arbeidsomstandigheden
2011, 38 pp., ISBN 978-94-6134-020-7, bestelnr: 11/02

Toegang tot het recht voor de consument en de ondernemer
2011, 18 pp., ISBN 978-94-6134-018-4, bestelnr: 11/01

Meer chemie tussen groen en groei
2010, 132 pp., ISBN 978-94-6134-015-3, bestelnr: 10/05

Zzp'ers in beeld: Een integrale visie op zelfstandigen zonder personeel
2010, 208 pp., ISBN 978-94-6134-013-9, bestelnr: 10/04

Meer werken aan duurzame groei
2010, 200 pp., ISBN 978-94-6134-008-5, bestelnr: 10/03

ARIE-regeling
2010, 24 pp., ISBN 978-94-6134-002-3, bestelnr: 10/02

Advies Overheid én Markt: het resultaat telt! Voorbereiding bepalend voor succes
2010, 234 pp., ISBN 978-94-6134-001-6, bestelnr: 10/01

Benoemingsrecht Sociaal-Economische Raad 2010-2012
2009, 30 pp., ISBN 90-6587-994-3, bestelnr. 09/08

De winst van maatwerk: Je kunt er niet vroeg genoeg bij zijn
2009, 280 pp., ISBN 90-6587-992-7, bestelnr. 09/07

Aanpak inhaleerbare allergene stoffen op de werkplek
2009, 72 pp., ISBN 90-6587-991-9, bestelnr. 09/06

Consumentenrechten in de interne markt
2009, 120 pp., ISBN 90-6587-990-0, bestelnr. 09/05

Rapporten

Nederlandse economie in stabieler vaarwater: een marco-economische verkenning
2013, 64 pp., ISBN 978-94-6134-052-8

Nieuwe EU-voorstellen Regulering en toezicht financiële sector
2010, 64 pp., ISBN 978-94-6134-006-1

CSED-rapport: Naar een integrale hervorming van de woningmarkt
2010, 124 pp., ISBN 978-94-6134-004-7

Engelstalige publicaties

The Dutch Work Councils Act
Information brochure, 2011, 38 pp., ISBN 978-94-6134-028-3

The power of consultation: The Dutch consultative economy explained
General brochure, 2010, 34 pp., ISBN 978-94-6134-011-5

Europe 2020: The New Lisbon Strategy
Abstract, 2009, 40 pp., ISBN 90-6587-991-9, orderno. 2009/04E

Nanoparticles in the Workplace: Health and Safety Precautions
Translation wiht abridged appendices, 68 pp., ISBN 90-6587-987-0, orderno. 2009/01E

Social and Economic Council's Statement on International Corparate Social Responsibility
Statement, 2008, 91 pp., ISBN 90-6587-983-8

On sustainable globalisation: A world to be won
Abridged version, 2008, 132 pp., ISBN 90-6587-979-X, orderno. 2008/06E

CAP Reform and Public Services of Agriculture
Abridged version, 2008, 52 pp., ISBN 90-6587-973-0, orderno. 2008/05E

Overige publicaties

Leidraad personeelsvertegenwoordiging – met toelichting en bijlagen
2010, 104 pp., ISBN 90-6587-998-6

Voorbeeldreglement Ondernemingsraden – met toelichting en bijlagen
2010, 264 pp., ISBN 90-6587-997-8

Alle uitgaven zijn te bestellen:

- telefonisch bij de afdeling Verkoop (070 3499 671);
- via de website (www.ser.nl);
- door overmaking van de vermelde prijs op gironummer 333281 ten name van de SER te Den Haag, onder vermelding van het bestelnummer en de titel.

Colofon

Uitgave
Sociaal-Economische Raad
Bezuidenhoutseweg 60
Postbus 90405
2509 LK Den Haag

T 070 3499 499
E communicatie@ser.nl

www.ser.nl

Tekst
Commissie Toekomst Ambachtseconomie (TAE)

Fotografie
Omslag: Martin Hogeboom

Vormgeving en druk
2D3D, Den Haag (basisontwerp); Huisdrukkerij SER

© 2013, Sociaal-Economische Raad
Alle rechten voorbehouden
Overname van teksten is toegestaan onder bronvermelding.

ISBN 978-94-6134-053-5

Handmade in Holland: vakmanschap en ondernemerschap in de ambachtseconomie

SOCIAAL-ECONOMISCHE RAAD
Bezuidenhoutseweg 60
Postbus 90405
2509 LK Den Haag

T 070 3499 499
E communicatie@ser.nl

www.ser.nl

© 2013, Sociaal-Economische Raad

ISBN 978-94-6134-053-5